

Yıl: 2019
Cilt:1
Sayı:2

BİLİMSEL/HAKEMLİ

ANADOLU AKADEMİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANADOLU AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
(BİLİMSEL / HAKEMLİ/ YILDA 2 SAYI YAYINLANIR)

CİLT 1 / SAYI 2
TEMMUZ - 2019

SORUMLU EDITÖR VE İMTİYAZ SAHİBİ

Doç. Dr. Üyesi Mustafa KARACA
Anadolu Üniversitesi

TEKNİK SORUMLU ve EDITÖR YARDIMCISI

Doç. Dr. Özgür Demirtaş
Kayseri Üniversitesi

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. A. Asuman Akdoğan / Erciyes Üniversitesi**
Prof. Dr. Ayşe Banu Başar / Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver Tengilimoğlu / Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Kayar / Altınbaş Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Başar / Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal / Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Şükrü Akdoğan / Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Marangoz / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Sezai Türk / Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Kazancı / Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Işık / Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin Güz / Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Özkan Ertürk / Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar Salman / Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Kenan Güllü / Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. N. Öykü İyigün / İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Nilsun Sarıyer / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Sema Polatçı / Gaziosman Paşa Üniversitesi
Doç. Dr. Vahit İlhan / Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Zülfiye Acar Şentürk / Uşak Üniversitesi

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Murat Yakar** / Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Akdağ / Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür Demirtaş / Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut Arslan / Piri Reis Üniversitesi
Doç. Dr. Simge Ünlü / Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Bayram / Samsun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi A. Bahadır Darı / Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kürşad Emrah Yıldırım / Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil Özcan Özdemir / Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Fulya Almaz / Akdeniz Üniversitesi
Dr. Dilek Ulusal / Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Zeynep Öztürk Yaprak
Öğr. Gör. Faruk Sadıç / Abdullah Gül Üniversitesi
Arş. Gör. Mehmet Ali Gazi / Trabzon Üniversitesi
Arş. Gör. Caner Çakı / İnönü Üniversitesi
Arş. Gör. Nazlı Nur Uz / Anadolu Üniversitesi
Arş. Gör. Kübra S. Yüzüncüyl / Sakarya Üniversitesi

REDAKSİYON

Tuğba Mutlu / Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

<http://dergipark.gov.tr/anadoluakademi>

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Murat Yakar** / Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Akdağ / Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür Demirtaş / Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut Arslan / Piri Reis Üniversitesi
Doç. Dr. Simge Ünlü / Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Bayram / Samsun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi A. Bahadır Darı / Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kürşad Emrah Yıldırım / Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil Özcan Özdemir / Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Fulya Almaz / Akdeniz Üniversitesi
Dr. Dilek Ulusal / Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Zeynep Öztürk Yaprak
Öğr. Gör. Faruk Sadıç / Abdullah Gül Üniversitesi
Arş. Gör. Mehmet Ali Gazi / Trabzon Üniversitesi
Arş. Gör. Caner Çakı / İnönü Üniversitesi
Arş. Gör. Nazlı Nur Uz / Anadolu Üniversitesi
Arş. Gör. Kübra S. Yüzüncüyl / Sakarya Üniversitesi

REDAKSİYON

Tuğba Mutlu / Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

<http://dergipark.gov.tr/anadoluakademi>

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Osmanlı – Rus Savaşı (93 Harbi)

Ottoman-Russian War (93 Wars)

Yunus TUNA 1-10

Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi'nde Lizbon Antlaşması'yla Getirilen Değişiklikler

Regulations brought by the Lisbon Treaty to the European Commission,
the European Parliament and the Council of the European Union

Emre ERDEMİR 11-20

Sosyal Medyada Yemek Kültürüne Bakış: Instagram Örneği

View of Food Culture in Social Media: Example of Instagram

Semra ÖZDEMİR 21-32

Kent Kültürü ve Postmodern Hayat Tarzının Tüketime Etkisi

The Impact on Consumption of Urban Culture and Postmodern Life

Leman Nida YILDIRIM 53-62

Ortaokul Öğretmenlerinin Üstün Yetenekli Eğitime İlişkin Tutumları Balıkesir Örneği

Secondary School Teachers'attitudes in Gifted Education

Balıkesir Example

Ceren Nur ERDOĞAN - Özay Nuri AKSOY 63-80

Birey-Örgüt Uyumu ile Örgütsel Politika Arasındaki İlişkide

Düzenleyici Değişkenler

The Moderating Variables in the Relationship between

Person-Organization Fit and Organizational Politics

Fatma Duygu BÜBER - Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU

Öğr. Gör. Dr. Halil Özcan ÖZDEMİR 81-90

Bilimsel Çalışma Süreçlerine İlişkin Metaforlar Üzerine Bir İnceleme

An Investigation on the Metaphors of Scientific Work Processes

Uğur KESKİN 91-112

**Osmanlı Mezar Taşları Etrafında Gelişen Kültür ve Medeniyet Dünyası
Üzerine Bir İnceleme (Eyüp Örneği)**

A Study on Culture and Civilization World Developing Through Ottoman
Stone Tombs (Eyüp Example)

Onur ÇETİN 113-122

Erzincan Velîlerinin Menkıbelerindeki Keramet Motifleri

Miracle Motif in Legends of Erzincan Purchase

Yusuf Kenan BEZGİN 123-138

Osmanlı – Rus Savaşı (93 Harbi)

Ottoman-Russian War (93 Wars)

*Yunus Tuna**

Başvuru Tarihi: 07.04.2019

Kabul Tarihi: 06.07.2019

Özet

Makaleyi yazma amacım, Osmanlı'nın bu zor döneminde çok önemli sonuçlar doğuran bu savaşı birazda olsa irdelemektir. Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiğinden Osmanlı tarihinde 93 Harbi olarak bilinir. Savaşın başlıca sebepleri; Osmanlı Devleti'nde yaşanan azınlık isyanları, Rusya'nın Balkanlardaki genişleme siyaseti, Romanya ve Bulgaristan'ın bağımsızlık istekleri ve Panslavizm'dir. Avrupa'nın büyük güçleri savaşı önlemek için İstanbul'da Tersane Konferansı'nı toplamışlar, ancak Osmanlı Devleti'ne yaptıkları taleplerin reddedilmesi üzerine savaş patlak vermiştir. Osmanlı Devleti, çok ağır bir yenilgi almıştır. Rus orduları, dirençle karşılaşmadan İstanbul(Yeşilköy)'e kadar ilerlemiş ve Osmanlı Devleti Ayastefanos Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Ancak Batı Avrupa ülkelerinin bu antlaşmanın koşullarından hoşnut kalmamaları sonucu bu antlaşma geçerliliğini yitirmiş ve imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti, çok fazla toprak kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: 93 Harbi, Panslavizm, Tersane Konferansı, Ayestefanos Antlaşması

* yunus-tuna_88@hotmail.com

Abstract

The purpose of writing the article is to examine this war a little bit in this difficult period of the Ottoman Empire. Rumi is known as 93 Harbi in the Ottoman history since it is equivalent to 1293 according to the calendar. The main reasons of war; The minority rebellions in the Ottoman Empire, Russia's expansion policy in the Balkans, the demands for independence of Romania and Bulgaria and Panslavism. The great powers of Europe gathered the Shipyard Conference in Istanbul to prevent the war, but the war broke out upon the rejection of the demands of the Ottoman Empire. The Ottoman Empire received a very heavy defeat. The Russian armies moved up to Istanbul (Yeşilköy) without resistance and had to sign the Ottoman State Ayastefanos Treaty. However, as the Western European countries were not satisfied with the conditions of this treaty, this treaty became invalid and the Ottoman Empire lost too much land with the signed Berlin Treaty.

Keywords: 93 War, Panslavizm, Tersane Conference, Ayestefanos Treaty

Giriş

Tarihimizdeki en çok tartışılan karakterlerden biride sultan 2.Abdülhamit'tir. Kimisi Kızıl Sultan derken kimisi de Ulu Hakan demiştir. Ama her ne olursa olsun Avrupalıların deyimiyle 'Hasta Adam'ı tüm olumsuzluklara rağmen ayakta tutmuştur. Avrupalı güçlerle mücadele etmek o dönem için oldukça zordu ve bu sebeple kendine göre yöntemler geliştirdi. Her ne kadar eleştirilse de haklı olduğu daha sonra ortaya çıktı. Uyguladığı politikalar sonucu bu topraklar elimizde kaldı, ta ki Jön Türklerin iktidara gelip bu politikaları değiştirene kadar. Sonrası zaten felaket olmuştur.

Sultan'ın Balkanlarda uyguladığı siyaset, bu küçük devletçiklerin aralarındaki husumetlerden yararlanıp, bunların Osmanlıya karşı birleşip savaşmasını önlemek üzerine kurulmuştur. Avrupalı büyük devletlerde Balkan devletlerini kullanıp Osmanlı Devleti'nin iç işlerine kolayca müdahale etmişlerdir. Bu durumda ayrı bir sorun oluşturmaktır.

Milliyetçilik düşüncesi ve büyük devletlerin desteklemeleri sonucu önemli sorunlar çıkarmışlardır. Buna birde devletin içindeki bulunduğu durum eklenince iş iyice içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Normalde kolay bir şekilde yenilebilecek bu devletler tüm bu şartların bir araya gelmesiyle adeta aslan kesilmişlerdir. Bu da durumun vahametini ortaya koymaktadır. Ayrıca 93 Harbini anlamadan da 2.Abdülhamit'in Balkan Politikası tam olarak anlaşılabilir.

Özellikle Rusya'nın Balkanlar üzerindeki amelleri, Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakıyordu. Avrupalı devletlerin desteklemeleri ile çeteler amaçlarını gerçekleştirmek için kıyımlar yapıyordu. Devlet-i Aliye dört bir taraftan kuşatılmıştı. İşte Sultan 2.Abdülhamit'in uyguladığı Balkan Politikasını bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Jön Türkler, birçoğu yurt dışında eğitim almış ve dolayısıyla da Avrupa'daki fikirlerden etkilenmişlerdir. Kurtuluşun meşruiyet ile olacağını düşünüp bu yolda hareket etmeye başladılar. Daha sonra İttihat ve Terakki bünyesinde toplanan bu grup Sultan 2. Abdülhamit'in politikalarını ve uygulamalarını sert bir şekilde eleştirmeye başladılar. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında giderek yayılmaya, etkili olmaya başladılar. Özellikle askeri kesimden önemli destek görmekteydiler. Aslına bakarsan kendi içlerinde de bir fikir birliği yoktu. Tek hedef 2. Abdülhamit idi.

Fakat Sultan kendisine karşı olan bu grupta iletişime geçmek ve sorunu öyle çözmek istemiştir. Tahttan indirilirken bile kan dökülmesin diye askeri gücünü kullanmamıştır. Sorun şu ki, Jön Türkler zamanın şartlarını tam olarak kavrayamamış ülke ve dünya gerçeklerine uygun bir politika üretememişlerdir. Bunun en bariz göstergesi de 2. Abdülhamit tahtan inip İttihat ve terakki'nin iktidara geçmesinden sonra Balkan topraklarının önemli bir bölümünün kaybedilmesidir. Sultan Balkan ilkeleri arasındaki husumetlerden yararlanıp onların birleşip devlete karşı gelmesini önlemiştir. Oysa İttihat ve Terakki başa geçince Balkan devletlerini barıştırmışlardır. Onlarında ilk işi birleşip Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmak olmuştur.

Osmanlı – Rus Savaşı (93 Harbi)

Savaşın Sebepleri

Rusya, daha önce kendisine karşı cephe oluşturan ve Kırım Savaşı'nı gerçekleştiren batılı devletler ile Osmanlı Devleti'ne karşı, yoğun çabalar sonucu durumu kendi lehine çevirdi. Bir yandan Kırım Savaşı'ndaki yenilgiyi hazmedemeyen ve savaş sonrasında da, Osmanlı Devleti'nin Paris Kongresi'nde alınan bir kararla Avrupa Devleti sayılmasını içine sindiremedi. Rusya bu koalisyonu yıkmak için hem İstanbul'a hem de Avrupa'ya en usta diplomatlarını gönderdi. Balkanlara da Hıristiyanların arasına kendi adamlarını yerleştirdi. Daha sonra ki gelişmelerine bakıldığında bu politikasının meyvelerini Balkanlarda almaya başladığı görülecektir. Bulgaristan, Romanya, Bosna-Hersek ve Karadağ'da isyanların çıkmasını destekleyip asilere silah yardımı yapmıştır.

Bu sırada Fransa kendi iç sorunlarıyla uğraştığı için, İngiltere de müttefik olmadığı için Rusya'ya müdahale edemiyordu, bu yüzden Rusya serbest hareket ediyordu. Almanya ve Avusturya'da Rusya'dan yana tutum sergileyince ibre Rusya'dan yana döner. 31 Mart 1877'de imzalanan Londra Protokolü ile İstanbul Konferansı kararlarını Rusya kendi lehine hafifletti. Ancak Osmanlı Devleti bu kararları kabul etmedi. Rusya, barışçı bir

politika izlediğini Avrupa'ya ispata çalışırken, Osmanlı'ya karşı karalama kampanyasını da çoktan başlatmıştı[†].

Rusların uyguladığı Panislamizm Politikası; Türklerin Avrupa'dan kovulmasını, Slav-Hıristiyan kardeşlerin barbar Türklerin boyunduruğundan kurtarılması, İstanbul'un Rusların eline geçmesi, Ayasofya'ya haç konulması gibi amaçları içermektedir. Bu amaçlarını hem Avrupa'ya kabul ettirmeye çalışırken diğer yandan da halkını bu davası için arkasına almaya çalışıyordu. Rusya, tüm bu amaçlarını gerçekleştirmek için 1877'de Osmanlı'ya savaş ilan etti. Rus Çarı, bu savaşın sadece Bulgaristan'ı Osmanlı himayesinden çıkarmakla sınırlı kalacağını söyleyip İngiltere'nin de bağımsız kalmasını sağladı. Ayrıca Hıristiyan tabayı Osmanlı Devleti'ne saldırmak için sürekli kullandı. Türk topraklarını işgal etmek için Ruslar onları kullanıyordu. 2. Abdülhamit savaş taraftarı değildi[‡]. Hem mevcut bulunan kuvvetlerin yetersizliği hem de eğitimsiz olmalarından dolayı Sultan bu savaşı istemiyordu. Ama her şeye rağmen savaş başladı. Doğu Cephesinde Kars'ın düşmesi, Rumeli'de de Edirne ve Sofya'nın düşmesi ile Osmanlı Devleti ister istemez barış istemek zorunda kaldı. Avrupa devletleri Osmanlı'yı yalnız bırakmıştı[§]. Sultan, Rus çarına haber gönderip barış isteğini ilettiler ve barış görüşmeleri Kızanlıkta başladı. Ruslar bazı mevkiileri işgal etmek için görüşmeleri geciktiriyordu. Rusya anlaşmanın imzalanması için 6 şart ileri sürdü.

1. Bulgarların çoğunlukta olduğu yerlerde, İstanbul Konferansında alınan kararlar dâhilinde, bir Bulgar Prensiğinin kurulması ve bu prensliğin kendi ordusunu kurması ve Türk askerlerinin Bulgaristan'ı terk etmesi,
2. Karadağ'ın bağımsızlığının tanınması ve ele geçirdiği topraklara göre Osmanlı-Karadağ sınırının belirlenmesi,
3. Romanya ve Sırbistan'ın bağımsızlığının tanınması, Romanya'ya bir miktar arazi verilmesi ve Sırbistan'ın sınırının düzeltilmesi,
4. Bosna-Hersek'in bağımsızlığının tanınması ve kâfi derecede teminat verilmesi. Ayrıca Rumeli'de yaşayan Hıristiyan halk için ıslahat yapılması,
5. Osmanlı'nın belirlenen miktarda savaş tazminatı ödenmesi,
6. İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nda Rusya'nın hukukunun korunması için Çar ile Sultanın görüşmesi.

Rusya, anlaşma imzalanıncaya kadar İstanbul yönünde ilerlemeye devam etti. Rus ordusu İstanbul önlerine kadar gelince İngiltere endişelenip donanmasını Çanakkale Boğazı'na gönderdi, donanma Mudanya önlerine demir attı. Düşman İstanbul'a bu kadar yaklaşınca Sultanın Gelibolu'ya gitmesi gündeme gelir, ancak 2. Abdülhamit bunu kabul etmedi.

[†] Vahid Çabuk, Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan 2. Abdülhamit Han, Emre Yayınları, İstanbul, 2003, s. 40-43.

[‡] Osmanoğulları ve Aydınların Anlatımıyla İmparatorluğun Yüzük Taşı 2. Abdülhamit, Yeditepe Yayınları, İstanbul, Ocak, 2009, s. 42.

[§] M. Kemal Pakdemir, Tarihin En Tartışmalı Padişahı Abdülhamit, Neden Kitap, İstanbul, Ocak, 2008, s. 29-33.

Anlaşma görüşmeleri için Ayestefanos (Yeşilköy) seçildi, nedeni ise anlaşma sağlanamadığı takdirde İstanbul üzerinde baskı kurmaktır. Önce 31 Ocak 1878'de Edirne ateşkesi imzalanır, 3 Mart 1878 günü 29 maddeden oluşan Ayestefanos antlaşması imzalandı **4.

Anlaşmanın önemli noktaları şunlardır:

- 1- Karadağ'ın bağımsızlığının Osmanlı Devleti tarafından onaylanması,
- 2- Sırbistan'ın bağımsızlığının tanınması ve sınırlarının da genişletilmesi,
- 3- Romanya bağımsız olacak ve isterse Osmanlı Devletinden tazminat isteyebilecek,
- 4- Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne vergi veren bağımsız bir devlet olacak. Bulgar-Osmanlı sınırını, Rus-Osmanlı Devlet üyelerinden oluşacak bir komisyon belirleyecek. Bulgaristan'ın vereceği vergi miktarını, Rusya ve Avrupa Devletlerinin kuracağı bir komisyon belirleyecek. Osmanlı askeri Bulgaristan'ı terk edecek. Bulgarlar kendi ordusunu kurana kadar ülkede Rus askeri olacak.

Tuna üzerindeki tüm kaleler yıkılacak, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan burada asker bulundurmayacak. Böylece Tuna askerden arındırılıyor. Bosna-Hersek ile ilgili Avrupa'nın önerisi, Avusturya, Rusya ve Osmanlı arasında görüşülüp 1880'e kadar sonuçlanacak maddesi de vardır.

- Doğu Anadolu'da Ermenilerin olduğu bölgede ıslahat yapılacak ve diğer unsurlara karşı korunacak.
- Osmanlı Devleti, son olaylara karışan tabası ile ilgili genel af ilan edilecek.
- İran sınırı kesin olarak tespit edilecek.

Osmanlı Devleti, Rusya'ya toplamda bir milyar dört yüz bir ruble tazminat ödeyecek. Fakat Osmanlı Devleti'nin mali durumu göz önüne alındığında bu parayı ödeyemeyeceği için karşılığına, Kili, Süne, Mahmudiye, Islakçı, Tulça, Maçın, Babadağ, Hırsova, Köstence, Mecidiye kazaları, Delta Adası, Yılan Adası, Doğu'da ise Kars, Ardahan, Batum, Bayezid, bir milyar üç yüz milyon ruble karşılığında Rusya'ya verilecek, kalan miktarda iki devlet arasında halledilecek††.

Rus vatandaşları diğer milletlere tanınan haklardan yararlanabilecek. Rus tabasının davaları dostça halledilecek Rusya'ya bırakılan yerlerde Rus tabası mülkünü satıp başka yere gidebilecek.

** Vahid Çabuk, abg.e.s. 73-76.

†† Mustafa Turan,2.Abdülhamit Han Ulu Hakan Mı Kızıl Sultan mı ?,Elit Kültür Yayınları,İstanbul,Nisan,2008,s,49-55.

İstanbul ve Çanakkale Limanları, Rus limanlarına gelen giden gemiler için açık tutulacaktır.

Anlaşmanın imzalanmasından 6 ay sonra Anadolu toprakları, 3 ay sonra da Bulgaristan hariç diğer Rumeli toprakları boşaltılacak.

Osmanlı Devletine bırakılacak olan yerlerin idaresi Rusların başlattığı biçimde sürecek ve bir müdahalede bulunmayacak.

Barış imzalandıktan sonra taraflar savaş esirlerini serbest bırakacaklar.

Rusya, ağır şartlara sahip olan bu anlaşmaya Avrupa Devletlerinin müdahale edeceğini bildiği için bu anlaşma “Mukaddime-i Sulhiyye” adıyla anılmış ve Berlin Kongresi’nde de beklenildiği gibi değişikliğe uğramış, Tarihinin en ağır anlaşmalarından birini imzalayan Osmanlı Devleti, hem insani hem de mali bakımdan büyük kayıplara uğramıştı. Tüm bu gelişmelerden sonra Bulgar ve Rus zulmünden kaçan 600.000’den fazla Türk ve Müslüman göçmen başkente gelmesi devleti büyük sıkıntılara sokmuştur. Bu göçmenlerden yüz bin kadarı Anadolu’ya Suriye’ye, Halep’e yerleştirilmişlerdir. Yüz elli bin kadarı, Batı Trakya ve Rodop dağlarına sığınmak zorunda kalmıştır. Elli-altmış bin kadarı da yurtlarına geri döndü. Göçler, Ayestefanos Antlaşması’nın imzalanmasından sonra da devam etti.

Birçok köy ve kasaba Bulgar ve Ruslar tarafından yakılıp yıkılmış. Diğer yandan İstanbul ve Anadolu’nun bazı bölgeleri göçler yüzünden sıkıntılı günler yaşamıştır^{††6}.

Abdülhamid’in Genel Dış Politika Anlayışı

Sultan, Padişahlığının ilk yıllarında, Osmanlı için büyük bir felaketle neticelenen ve Balkanlarda birçok toprak parçasının kaybedilmesine neden olan Osmanlı-Rus Savaşı’nın acı sonuçlarına katlanmak zorunda kaldı. Dolayısıyla sonraki dönemlerde uyguladığı dış politikada bu savaşın acı neticelerini göz önünde bulundurdu.

Zaten karakter itibariyle ihtiyatlı bir yapısı olan Sultan, bu savaşın sonuçları onun sonraki dönemde daha çok tedbirli hareket etmesine sebep oldu.

Dolayısıyla Sultanlığı döneminde kendisine özgü bir dış politika anlayışı geliştirdi. Bu dış politikayı değerlendirirken “Düvel-i Muazzama” denilen dönemi de büyük devletlerin, Osmanlı Devleti’ne bakış açılarını özellikle göz önünde bulundurmak gerekir. Büyük devletler 1878 Berlin Anlaşması’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü garanti politikasından vazgeçip, ülkemizi bir an önce parçalama sürecini başlattılar. Bu sebeple ülkenin ayakta kalması zorlaştı. 2. Abdülhamit’e göre en büyük tehlikelerden biri de İngiltere’dir. Çünkü Rus Savaşı’nda Osmanlı’yı yalnız bırakması

†† Vahid Çabuk, a.g.e, s. 78-84.

Osmanlı aleyhinde bir politika değişikliğidir. 1878'de Kıbrıs'ın idaresini ele geçirmesi, 1882'de de Mısır'ı işgali bu görüşü kanıtlamaktadır^{§§}.

Sultan her ülkeyi ayrı ayrı değerlendirip ona göre bir politika uygulamayı tercih etmiştir. Dış politikada Rusya ürkütülmemeye çalışılmış. Almanya ise diğer Avrupa devletlerine karşı koz olarak görüldüğü için ilişkiler iyi tutulmaya çalışılmış. Büyük devlet olmaya çalışan ABD'nin ise bu çabaları engellenmeye çalışılmış. Sultan 2. Abdülhamit, Balkan ülkelerini himayesi altında bulunduracak şekilde hareket etmiş, ancak Yunanistan'a karşı taviz vermemiştir. Balkan ülkelerine yönelik politikanın temelini, bu ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları canlı tutmak ve gerektiğinde körüklemekte padişahın politikalarından biridir. Güney Doğu Asya ülkeleri ve Japonya ile iyi ilişkiler kurulmaya çalışılırken İran'a taviz verilmemiştir^{***}.

Sultan, sadece Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıklardan değil, büyük devletlerarasındaki rekabetten yararlanmaya çalıştı. Uygulanan dış politikanın temeli, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasıdır. Devletin gücü ile orantılı bir politikaydı. Güç azaldığı için barışçıl bir politika izleniyordu. İstihbaratın gücünü bildiği için, güçlü bir istihbarat teşkilatı kurdu. Bu sayede dünyadaki gelişmelerden haberdar olup ona göre hareket ediyordu. Dış politikada barışçıl politika izlemenin yanında sonucundan eminse savaş kararı da almıştır. 1887'deki Osmanlı-Yunan Savaşı buna örnektir.

Sultan, büyük devletleri birbirine karşı denge unsuru olarak kullanmış, barışçı, yeri geldiğinde de tehditkâr bir politika izlemiştir^{†††}.

Abdülhamit'in Balkan Politikası

Berlin Anlaşması ile Balkanlara yeni bir şekil verilmiş, aynı zamanda da ileride ortaya çıkabilecek birçok çatışmanın da temelleri atılmıştır. Bulgaristan memnun değildi. Çünkü Ayestefanos Anlaşması ile Ege Denizi'ne kıyısı olan Büyük Bulgaristan'ın kurulması öngörülüyordu. Bu sebepten dolayı sürekli bu hedefine ulaşmak için mücadele etti. Berlin Anlaşması ile Osmanlı'ya bırakılan Doğu Rumeli'yi ilhak etmek için girişimlere başladı Bulgaristan. Rusya, Bulgaristan'ı destekledi. Çünkü Doğu Rumeli'nin Osmanlı'ya bırakılması ile stratejik önemi olan Balkan geçitleri Osmanlı'nın himayesinde kalmış ve İstanbul yolu Rusya'ya kapanmış oluyordu^{†††}.

Rusya, Berlin'de uğradığı mağlubiyeti telafi etmek için Doğu Rumeli ve Bulgaristan'daki halkları sürekli tahrik edip isyana teşvik ediyordu. Bu da Bulgarların işine geliyordu. Bulgaristan, Osmanlı askerlerinin Doğu Rumeli'ye girmesini protesto edip gösteriler düzenleniyordu. Olaylar İngiltere ve Rusya'nın müdahalesiyle yatıştıysa da, 1885'te Bulgar çetelerinin Osmanlı Valisi Gavril Paşa'yı şehir dışına çıkarıp, bütün ulaşım ve

^{§§} Vahdettin Engin, 2. Abdülhamit ve Dış Politika, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2007, s. 24-25.

^{***} Ö. Andaç Uğurlu, 2. Abdülhamit'in Hatıra Defteri, Ulu Hakan mı Kızıl Sultan mı ?, Örgün Yayınevi Kültür Dizisi, İstanbul, Mart, 2009, s. 255.

^{†††} Vahdettin Engin, a.g.e.s. 27-30.

^{†††} Kemal H. Karpat, İslam'ın Siyasallaşması, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 300-335.

iletişim araçlarını kontrol altına aldıktan sonra Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleştiğini ilan ettiler. Bulgaristan Meclisi bu birleşmeyi onayladı ve Osmanlı müdahale ederse karşılık verileceğini bildirdiler. Osmanlı bu oldubittiği kabul etmek zorunda kaldı ve 1886'da yapılan anlaşma ile halkı Müslüman olan Rodop hariç Doğu Rumeli Bulgaristan'a bırakıldı^{§§§}.

Bulgaristan bununla sınırlı kalmadı. Makedonya'yı da alıp Ege Denizi'ne kıyıya sahip olmak istiyordu. Fakat Makedonya'ya sahip olmak isteyen sadece Bulgarlar değil, Yunanistan ve Sırbistan'da bu bölgeye sahip olmak istiyordu. Bu sebeplerden dolayı, 19. yüzyılın sonu ve

20. Yüzyılın başlarında Makedonya'yı elde etmek isteyenlerce oluşturulan çetelerin savaş alanı haline geldi. Makedonya'da Bulgar, Sırp, Türs, Rumlar, Arnavutlar ve Yahudiler yaşamaktaydı. Hepsinin de beklentisi farklıydı. Makedonya'nın içinde bulunduğu bu ortam, Büyük devletlerinin Osmanlı'ya müdahale etmesi için uygun zemin hazırlıyordu. Avrupalı devletler, Makedonya'daki Hıristiyan tabayı himaye etmek sebebiyle sık sık ülkenin iç işlerine müdahale ediyordu. Önce bölgedeki halkı isyana teşvik edip ardından düzen olmadığı gerekçesiyle Osmanlıya ıslahat yapması için baskı yapıyordu. Tüm bu sebeplerden dolayı Makedonya'da huzursuzluk eksik olmuyordu. Bu da doğal olarak Balkanların genelini etkiliyordu. Özellikle 1901'den itibaren, Bulgar, Sırp ve Yunan isyanları eksik olmuyordu.

Müslüman yerleşim yerleri yağmalanıp, insanlar katlediliyordu. Sadece Osmanlı'ya karşı değil, birbirlerini de sindirmeye çalışıyorlardı. Çeteler insanlık dışı her türlü muameleyi yapıyordu. Osmanlı askeri düzeni sağlamak için çetelerle savaşırken bu dünya kamuoyunda farklı algılanıyordu. Görünenlerin tam tersine Türkler katliam yapmakla suçlanıyordu. Bu da Batı'nın ikiyüzlülüğünü gösteriyordu.

Balkanların adeta barut fıçısına döndüğü bu yıllarda 2. Abdülhamit Balkan politikası, küçük Balkan devletçiklerinin aralarındaki ihtilafları körüklemek suretiyle Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etmelerini önlemeydi. Sultana göre, Sırplarla, Bulgarlar birbirlerini sevmezlerdi. Bulgarlar Romenler nefret ederdi. Ayrıca Yunanlılar, Romenler ve Bulgarlar birbirlerine ölesiye düşmandılar. Kiliselerin birbirinden ayrılmasıyla aralarındaki ihtilaf daha da büyümüşü. Yapılması gereken ise onların aralarındaki bu ihtilafın devam etmesini sağlamaktı. 2. Abdülhamit'in bu politikası genel anlamda başarılı olmuş ve Balkan ülkeleri, aralarındaki ihtilafı bir türlü sona erdirememişlerdi. Sultan, Balkan ülkeleri ve Osmanlı arasındaki vaziyeti ağaç ve dallarına benzetir. Devlet-i Aliye ağacın gövdesi, Balkan ülkeleri ise yapraklarıdır. Dökülen yapraklardan dolayı ağacın gövdesine zarar gelecek değildir. Çünkü asıl o bozulmuş yapraklar ağacın sağlığı için büyük tehlike oluşturmaktadır. Aslında Osmanlı güvenlik güçleri bu küçük devletlerin yürüttükleri eşkıyalık hareketlerinin üstesinden rahatlıkla gelebilecek konumdaydı. Ancak ortalık çok gergindir. Avrupa ülkeleri hem çetelere destek verip hem de Makedonya'da ıslahat yapması için Osmanlı'ya baskı yapıyordu. Yapılan her ıslahatın

^{§§§} Vahdettin Engin, a.g.e, s. 31.

Vahdettin Engin, a.g.e, s. 32-36.

ardından o bölgenin elden çıkması doğal hale gelmişti. Baskılara direnen Osmanlı Devleti siyasi olarak zor durumda kalıyordu. En nihayetinde 1903'te Makedonya'da bir ıslahat projesini yürürlüğe koymak zorunda kaldı.

Osmanlı Devleti, her şeye rağmen 2. Abdülhamit döneminde 2. Meşrutiyet'in ilan edilip, İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara geldiği 1908 yılına kadar Makedonya'yı elinde tutmayı başarmıştı. Ayrıca Bosna-Hersek hukuken Osmanlı toprağı sayılıyordu. Arnavutluk aracılığıyla da sınırları Adriyatik Denizi sınırlarına kadar uzanıyordu.

Fakat 1908'den sonra peş peşe yaşanacak felaketlerin sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprakları Doğu Trakya ile sınırlı kaldı.

Sonuç

Osmanlı Devleti Osmanlı-Rus savaşında (93 Harbi) ağır bir darbe yemiştir. Savaşın sonunda da Ayestefanos gibi ağır bir anlaşma imzalanmıştır. Ne savaş sırasında ne anlaşma imzalanırken Osmanlı Devleti'ne destek vermemişlerdir. Ne zaman ki Rusya lehine gelişmeler olmaya başlamış o zaman müdahale etmişlerdir. Bu da Osmanlı'nın tek başına olduğunu gösteriyor. Zaten gücü kısıtlı ve yapabileceği çok bir şey de yoktu. İngiltere'de Osmanlı Devleti'ni koruma politikasından vazgeçmişti. Her şey Osmanlı Devleti'nin aleyhinde geliyordu. İçeride gelişen Jön Türk hareketinin muhalefeti hem Avrupa devletlerinin desteği hem de milliyetçilik fikirleri Balkanları yangın yerine çevirmişti. Büyük güçlerin desteğiyle çetecilik faaliyetleri arttı ve birçok Müslüman ve Türk katledildi. Oynanan tüm oyunlar, Osmanlı'yı parçalamaya yönelikti.

Her kes kendi çıkarını düşünüyordu. Sultan 2. Abdülhamit, askeri güçle tutulması zor olan Balkanlarda farklı bir politika izleyerek elinde tutmayı başardı. Bu devletlerin aralarındaki düşmanlıkları birbirine karşı kullandı ve Osmanlı'ya karşı birleşip savaşmalarını önledi. Dönemin şartları göz önüne alındığında oldukça mantıklı ve işe yarar bir politikaydı. Balkanlar Avrupalı büyük devletler içinde stratejik öneme sahip olduğu için, bunu büyük devletler içinde denge politikası olarak kullandı. Ne zaman ki 2. Abdülhamit tahttan inip, İttihat ve Terakki tahta geçince durum tam tersine döndü, uygulanan politikalar sonucu, Balkan devletleri ilk iş olarak birleşip Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Bu bölgelerdeki toprak kayıpları da ardı ardına geldi. Bu durum 2. Abdülhamit'in uyguladığı Balkan politikasının haklılığını ortaya koyuyor.

Kaynakça

- Çabuk, V. (2003). Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan 2. Abdülhamit Han, İstanbul: Emre Yayınları.
- Engin, V. (2007). 2. Abdülhamit ve Dış Politika, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Turan, M. (2008). 2. Abdülhamit Han Ulu Hakan mı Kızıl Sultan mı?, İstanbul: Elit Kültür Yayınları.
- Pakdemir, M. K. (2008). Tarihin En Tartışmalı Padişahı Abdülhamit, İstanbul: Neden Kitap.
- Uğurlu, Ö. A. (2009). 2.Abdülhamit'in Hatıra Defteri, Ulu Hakan mı? Kızıl Sultan mı?, İstanbul: Örgün Kültür Dizisi.
- Ortaylı, İ. ve diğerleri (2009). Osmanoğulları ve Aydınların Anlatımıyla İmparatorluğun Yüzük Taşı 2.Abdülhamit, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

**Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi'nde
Lizbon Antlaşması'yla Getirilen Değişiklikler**

**Regulations brought by the Lisbon Treaty to the European
Commission, the European Parliament and the Council of the
European Union**

*Emre ERDEMİR**

Başvuru Tarihi: 13.04.2019

Kabul Tarihi: 06.07.2019

Özet

Avrupa bütünleşmesi tarihi; günümüze kadar gelen süreç içerisinde üye devletlerin ve Avrupa kurumlarının birlikte oluşturmaya çalıştıkları bir entegrasyon hedefini göstermektedir. Bu tarihi dönemler içerisinde Avrupa kurumları, kıta çapında bir Avrupa idealinin gerçekleştirilmesi için yoğun bir çalışma içerisinde bulunmuştur. Çalışmada incelenen Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi'nin, kurucu antlaşmada belirtilen temel rolleri, kurucu antlaşmayı değiştiren (*tadil eden*) antlaşmalarda da devam etmiştir/etmektedir. Lizbon Antlaşması'nda da, incelenmeye çalışılan üç kurumun karar alma yöntemleri, yasama süreci, bütçe ve organizasyon yapıları başta olmak üzere tüm niteliklerinde Birlik açısından gerekli olan düzenlemeler ve değişiklikler meydana getirilmiştir. Günümüzde 28 üyeli bir yapı olan Birlik'in; politika oluşturma, geliştirme ve uygulama süreçlerinin tam, kesintisiz ve sürekli hale getirilmesi açısından, üç kurumunda yapılan yenilikler; AB'nin geleceği açısından da önemli dönüşümleri sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lizbon Antlaşması, Avrupa Birliği Kurumları, Avrupa Bütünleşmesi

* Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, Avrupa Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, emreerdemir55@gmail.com

Abstract

The history of European integration; it shows the integration target that the member states and European institutions are trying to create together. In these historical periods, European institutions have been working intensively for the realization of a continent-wide European ideal. The main roles of the European Commission, the European Parliament and the Council of the European Union, which were examined in the study, as set out in the founding treaty, have been continued in the treaties which changed the founding treaty. In the Lisbon Treaty, the necessary arrangements and amendments have been made in terms of the Union for all the qualifications of the three institutions, including the decision-making methods, legislative process, budget and organizational structures. Today, the Union, a 28-member structure; innovations in three institutions in terms of making the policy making, development and implementation processes complete, uninterrupted and continuous; It will also provide important transformations for the future of the EU.

Keywords: Treaty of Lisbon, Institutions of European Union, European Integration

Giriş

Avrupa bütünleşmesi süreci, II.Dünya Savaşı sonrasında başlayan, günümüze kadar çeşitli olgular ve durumlar sonucunda gelen bir devamlılığı ifade etmektedir. 1951 yılında Paris Antlaşması'yla oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile yapısal anlamda bir temele oturtulmaya çalışılan Avrupa bütünleşmesi, 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması'yla birlikte Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ile birlikte sadece belirli sektörlerde değil, tüm ekonomik alanlarda bir bütünleşmeyi öngörmüştür (Moravcsik, 1998, s.142-144). Günümüze kadar gelen Avrupa bütünleşmesi tarihi incelendiğinde; ekonomik entegrasyonun aşamalarının gerçekleştirilmesi için politikalar izlendiği görülmektedir. Belirtilen ekonomik entegrasyonun gerçekleştirilmesiyle sağlanacak ilerlemenin siyasi yönünün de oluşabileceği düşüncesi, konuyla ilgilenen akademisyenler tarafından da gözardı edilmemiştir (Akdemir ve Genç, 2011, s. 16-17).

Yukarıda belirtilmeye çalışılan Avrupa bütünleşmesinin hedeflerinin gerçekleştirilmesi için, oluşturulacak yapının kurumlara olan ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Avrupa bütünleşmesinin kurumsal yapısının en önemli özelliklerden biri; tarihsel süreç içerisinde sürekli bir değişim göstermesi ve bu bağlamda dinamik bir sistem olarak bulunmasıdır (Senemoğlu, 2011, s.100). Kurumsal yapının Paris Antlaşması'ndan başlayan

oluşturulma süreci; Roma Antlaşması (1958)[†], Füzyon (Brüksel) Antlaşması (1967), Tek Avrupa Senedi (1987), Maastricht Antlaşması (1993), Amsterdam Antlaşması (1999), Nice Antlaşması (2003) ve Lizbon Antlaşması (2009) ile günümüze kadar devinimini sürdürmüştür. Belirtilen antlaşmalarla; Avrupa bütünleşmesinin kurumları, üye sayıları, karar alma yöntemleri, yetkileri ve kurumların birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında çeşitli değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Çalışmada; Lizbon Antlaşması'yla AB'nin (Avrupa Birliği) üç kurumunun (Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu (AP) ve Bakanlar Konseyi) kurumsal yapısına getirilen değişiklikler ve düzenlemeler incelenmeye çalışılacaktır.[‡] Kurumsal yapılarda ortaya çıkan yeni durumların, AB tarafından oluşturulmasına neden ihtiyaç duyulduğu, çalışmanın temel araştırma sorusudur. Lizbon Antlaşması'nın üç kuruma getirdiği yenilikler, araştırma sorusunun getirdiği çerçeveye ışığında değerlendirilecektir.

Lizbon Antlaşması (2009)

Avrupa bütünleşmesi süreci, durağan bir süreç değildir. Toplumsal olgular ve durumlarda olan değişim ve dönüşüm süreçleri, Avrupa bütünleşmesi için de söz konusudur. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması'yla üç sütunlu bir yapıya kavuşan ve Avrupa Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne doğru evrilen ulusüstü (suprasnasyonel) örgüt, çeşitli antlaşmalar vasıtasıyla reform ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır (Bkz. Giriş bölümü). Belirtilen reform ihtiyacı; 2000'li yılların başında, kurucu antlaşmaya değişiklik getirmeyi hedefleyen antlaşmaları ortaya çıkaran çeşitli sebeplerin sonucu olarak görülmektedir. Bu sebepler temel olarak şöyle sıralanabilir: AB'nin karar alma süreçlerinde yaşanan tıkanıklıklar, Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte bağımsızlıklarını kazanan Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (MDAÜ) 2000'li yılların ortalarında katılacakları Avrupa sistemine adapte olmalarının yaratacağı sorunlar, derinleşmenin sağlanması için kurumsal anlamda yapılması gerekenler ve oluşturulacak politika alanları ile hedeflerinin 21.yüzyılın öncelikleriyle uyumunun sağlanması gerekliliği (Özler, 2009, s.1).

Bu sebeplerin sonuçlandırılması için yapılan Nice Antlaşması ile Hollanda ve Fransa tarafından reddedilen Anayasal Antlaşma süreçleri, Avrupa Birliği'nin reform ihtiyacının kesinliğe kavuşturulmasını zorunlu hale getirmiştir. 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan Lizbon (Reform) Antlaşması (Official Journal of the European Union, 2007), Birlik'e üye devletlerdeki onay süreçlerinin sonucunda 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Lizbon Antlaşması'nda Birlik'in yedi kurumu şu şekilde sayılmıştır: Avrupa Parlamentosu (AP), AB Zirvesi, Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği

[†] Kurucu Antlaşma ve kurucu antlaşmada değişiklik yapan antlaşmaların yürürlüğe giriş tarihleri.

[‡] Bu anlamda çalışma açısından bir sınırlılık oluşturulmaya çalışılmıştır. Kurucu antlaşmada değişiklik yapan diğer antlaşmaların veya AB'nin diğer kurumlarının incelenebileceği yayınlar, başka bir çalışmanın konusu olarak değerlendirilebilir.

Adalet Divanı (ABAD), Avrupa Merkez Bankası (AMB) ve Sayıştay'dır (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011, s.8).

Lizbon Antlaşması ve Avrupa Komisyonu

AB'nin karar alma sürecini başlatan kurum olarak Avrupa Komisyonu'nun rolü, Lizbon Antlaşması'nda da devam etmiştir. Avrupa Komisyonu temel olarak, Birlik'in ulusüstü yönünün ön plana çıktığı bir kurumdur. Üye devletlerden gelen komiserler ve diğer görevlerdeki personeller; kendi ülkelerinin çıkarlarını değil, Birlik çıkarlarını ön planda tutmaktadırlar (Bilgin, 2012, s.181). Lizbon Antlaşması'yla Avrupa Komisyonu Başkanı'nın ve Komiserler Heyeti'nin⁵ seçiminde düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle Avrupa Komisyonu'na 'seçilmişler yerine atanmışlar'dan oluşması nedeniyle getirilen eleştirilerin etkisiyle, Avrupa Komisyonu Başkanı ve Komiserler Heyeti'nin seçiminde Avrupa Parlamentosu'nun etkisi artırılmıştır. Buna göre; Avrupa Komisyonu Başkanı'nın seçiminde; AB Zirvesi, nitelikli çoğunlukla bir aday önerir. Önerilen aday AP tarafından üye tam sayısının çoğunluğuyla ile seçilmektedir (Gönen, 2011, s.30). Ancak bu seçim sürecinde izlenen yöntem, Avrupa Parlamentosu seçim sonuçlarıyla doğrudan bağlantılı durumdadır. Avrupa Komisyonu Başkanı ve Komisyon üyeleri, beş yılda bir yapılan AP seçimlerinden sonra oluşturulmaktadır. Bu nedenle AP'nin sandalye dağılımına göre; Avrupa Komisyonu'na seçilecek isimler netleştirilmektedir. (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011, s.12). Komiserler Heyeti'nin seçiminde de AP'nin etkinliği, Lizbon Antlaşması'nda da devam etmiştir. Avrupa Komisyonu'nun oluşturulma sürecinde AP'nin etkisi, AB'nin eleştirildiği demokratik meşruiyet eksikliğinin giderilmesi amacını taşımaktadır.

Lizbon Antlaşması'nda Avrupa Komisyonu'nun yapısını etkileyecek bir diğer yenilik ise Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi makamının oluşturulmasıdır. Anayasal Antlaşma taslağında *AB Dışişleri Bakanı* olarak ifade edilen makam, Lizbon'da yukarıda belirtilen isimle oluşturulmuştur. Yüksek Temsilci'nin seçiminde ve atanmasında Avrupa Komisyonu'nun etkinliği bulunmaktadır. Yüksek Temsilci; AB Zirvesi ve Komisyon Başkanı'nın ortak mutabakatıyla seçilir ve Zirve tarafından nitelikli çoğunlukla atanır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y). Yüksek Temsilci'nin Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası görevi dışında; Lizbon Antlaşması'yla getirilen Dış İlişkiler Konseyi Başkanlığı ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcılığı görevleri de bulunmaktadır (Oğurlu, 2008, s.18). Lizbon ile getirilen Yüksek Temsilcilik makamı; AB'nin küresel aktör olma ile dış politikada üyeleri arasında ortak bir tutum benimseme hedeflerini gerçekleştirmesi açısından önemli bir yenilik olarak görülmektedir. Ancak bu makamın oluşturulmasının, AB'nin belirlediği hedeflere ulaşmada ne kadar etkili olduğu/olabileceği sorusunu ise başka bir tartışmanın konusu olarak gözönünde bulundurmamak gerekmektedir.

⁵ Birlik'e üye her devletten bir kişi olmak üzere, bir başkan ve 27 komiserden oluşan kurulun adı.

Lizbon Antlaşması'nda Komiserler Heyeti'nin sayısının belirlenmesi konusunda da düzenlemeler yapılmıştır. Antlaşmanın 17/4 maddesi; '*Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe giriş tarihi olan 1 Aralık 2009 ile 31 Ekim 2014 tarihleri arasında atanan Komisyon, başkan ile başkan yardımcılarında biri olan Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi dahil, her üye devletin birer vatandaşından oluşur.*' şeklinde belirtilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011, s.12). Yine aynı antlaşmanın 17/5 maddesinde ise

Komisyon, 1 Kasım 2014 tarihinden itibaren, Avrupa Birliği Zirvesi tarafından oybirliğiyle değiştirilmesine karar verilmedikçe, Başkan ve Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi dahil, üye devlet sayısının üçte ikisine karşılık gelen sayıda üyeden oluşur. Komisyon üyeleri, üye devlet vatandaşları arasından üye devletlerin tümünün demografik ve coğrafi yelpazesini yansıtacak şekilde, üye devletler arasında mutlak surette uyulacak bir eşit rotasyon sistemi temelinde seçilir ifadesi yer almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011, s.12).

Belirtilen maddeler çerçevesinde; Avrupa Komisyonu'nun her üye devletten gelecek birer komiserden oluşması yerine, kurul içerisinde dönüşümlü olarak yer almaları öngörülmüştür. Bu konuda yetki AB Zirvesi'ne verilmesine rağmen; Lizbon Antlaşması'nın onay sürecinde İrlanda'nın antlaşmayı reddetmesinde, 'Komisyon üyelerinin 'eşit rotasyon' yöntemiyle görev almaları' hükmünün, kabul etmeme sebeplerden biri olduğu ifade edilmektedir.** (Bilgin, 2011, s.183). Bunun sonucunda; 11-12 Aralık 2008 tarihinde yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde alınan kararla; Avrupa Komisyonu'nda her üye devletin bir komiserle temsiline karar verilmiştir (Demirel, 2018, s.99-100).

Lizbon Antlaşması'yla '*Avrupa Vatandaşlık Girişimi*' olarak adlandırılan bir mekanizma ile AB vatandaşlarının, 1 milyon imza toplayarak, Birlik'in yetki alanındaki konularla ilgili olarak Avrupa Komisyonu'ndan bir yasa teklifi hazırlamasını talep edebilmesi ve bu şekilde Komisyon'un çalışmasını ve Birlik'in yasama süreçlerini etkilemesi hedeflenmiştir (Grathwohl ve Schenk, 2013). Ayrıca antlaşma ile Avrupa vatandaşlarına AB politikalarının oluşturulmasında söz hakkı verilmesiyle, Birlik karşıtlarının (Eurosceptics) demokratik boşluk ve demokratik meşruiyet gibi eleştirilerine bir cevap verilmesi amaçlanmıştır.

** İrlanda mucizesi' olarak bilinen ekonomik kalkınma hamlesini AB üyeliği sayesinde gerçekleştiren İrlanda'da, referandumdan 'Hayır' oyu çıkmasının başlıca nedenlerinden birinin, halkın Lizbon Antlaşması'nı fazla soyut bularak, anlamakta zorlanması olduğu ifade edilmiştir. Diğer bir neden olarak; AB'nin genişlemesi ve giderek daha derin bir entegrasyona doğru ilerlemesinin yarattığı endişe ve tepki eklenebilir. İrlanda halkının çoğunluğu, 'Hayır' oyu verilmesi yönündeki güçlü siyasi kampanyaların etkisiyle, değişen ve dönüşen bu Birlik içinde kendine ait özellikleri yitirme ve giderek benzeşen geniş bir pazarın küçük bir parçası olma korkusunu hissederek Lizbon Antlaşması'na duyduğu tepkiyi oylarına yansıtmıştır (Özler, 2009, s.2-3).

Lizbon Antlaşması ve Avrupa Parlamentosu

Lizbon Antlaşması; AB'nin üç temel ilkesini garanti altına almayı hedeflemiştir: AB kurumlarının tüm AB vatandaşlarına eşit şekilde davranmasını öngören demokratik eşitlik ilkesi, Avrupa Parlamentosu ve ulusal parlamentolara daha fazla söz hakkı tanıyan temsili demokrasi ilkesi ve AB kurumları ile vatandaşları arasında yeni etkileşim yolları belirleyerek daha katılımcı bir demokrasinin sağlanmasıdır (Karluk, 2007, s.266). Özellikle temsili demokrasinin sağlanmasında AP, asli bir kurum olarak AB yapısı içerisinde ön plana çıkmaktadır. Avrupa bütünleşmesinin tarihsel sürecine bakıldığında; AP'nin yetkileri, kurucu antlaşmada değişiklik yapan tüm antlaşmalarda artmıştır. Bu bağlamda AP'nin karar alma, yasama süreçleri ve sandalye dağılımı gibi alanlar başta olmak üzere birçok konuda yetkileri, günümüze kadar gelen dönemde önemli kazanımlar elde etmiştir. Çalışma açısından incelenen Lizbon Antlaşması'nda da, AP'yle ilgili değişiklikler meydana gelmiştir.

Lizbon Antlaşması'yla; AP'nin uluslararası antlaşmaların onaylanması, AB bütçesi ve yasama süreçlerindeki yetkileri daha fazla arttırılmıştır. Özellikle karar alma yöntemi olarak belirlenen olağan yasama usulü (*codecision*) ile AP'nin, Bakanlar Konseyi ile birlikte, eşit söz hakkına sahip olması ve böylece AB'nin demokratik meşruiyetinin arttırılması hedeflenmiştir (Senemoğlu, 2011, s.119). Yine AP, siyasi kontrol ve danışma görevlerini yürütmesinin yanı sıra; Avrupa Komisyonu Başkanı'nın seçiminde de belirleyici rolde yer almaktadır (Günoğur, 2007, s.108). AP'nin yukarıda belirtilmeye çalışılan yetkileri; Lizbon Antlaşması'yla hedeflenen demokratik meşruiyet ilkesiyle uygun görünmektedir.

AP'nin sandalye sayısı da; Lizbon Antlaşması'yla çözüme kavuşturulan durumlardan birisidir. Buna göre; Birlik'in 2004 genişlemesiyle birlikte artan üye sayısı ve gelecek yıllardaki olası genişlemelerin de kurumsal yapıyı etkileyebileceği düşüncesi nedeniyle; Lizbon Antlaşması'yla AP'nin bir başkan ve 750 üyeden oluşması kararlaştırılmış, ülke başına düşen üye sayısı en az 6, en fazla 96 olarak belirlenmiştir (Akdemir, 2012, s.59). Üye devletlere ayrılan sandalye sayılarının belirlenmesi hususunda, AB müktesabatında geçerli bir kural bulunmamaktadır. Bu nedenle; devletlerin Parlamento içerisindeki sandalye sayılarının belirlenmesinde nüfus, siyasi pazarlık, üye ülkeler arasındaki dengeler gibi birçok faktörün etkili olduğu yönünde tartışmalar yer almaktadır. Özellikle Birlik'in 2004 genişlemesiyle on yeni ülkenin üyelik durumu; üye devletler arasındaki pazarlık ve müzakere süreçlerinin yoğun bir rekabet içerisinde geçmesine neden olmaktadır. Büyük ülkeler olan bilinen Almanya, Fransa ve İngiltere; kendilerinin nüfuslarına oranla az bir sandalye sayısına sahip olduklarını belirtirken, Belçika ve Hollanda gibi Avrupa bütünleşmesinin kurucu ülkeleri ise daha fazla sandalye sayısını hedeflemektedirler. AP'de devletlerin sahip oldukları sandalye sayıları; çalışmada incelenmeye çalışılan Lizbon Antlaşması'yla çözümlenmeye çalışılsa da; bu konuda yeterli bir sonuç elde edildiği konusunda ortak bir fikir birliğinin olduğu söylenemez.

Lizbon Antlaşması'yla başarılmaya çalışılan bir diğer ilke olan katılımcı demokrasi açısından ise AB'nin karar alma süreçlerine ulusal parlamentoların da katılması önemli bir gelişme olmuştur. Yasama sürecini başlatan kurum olan Avrupa Komisyonu; hazırladığı yasa tasarılarını, ulusal parlamentolara da göndermekle yükümlüdür. Eğer ulusal parlamentoların 1/3'ünün talep etmesi durumunda; ulusal parlemetolara gönderilen yasa tasarıları, Avrupa Komisyonu'na yeniden incelenmek üzere gönderilebilecektir (Bilçen, 2010, s.7). Böylece ulusal parlamentolarla ve AP arasındaki ilişkinin arttırılması hedeflenerek, Birlik kararlarının ve politikalarının yapım süreçlerindeki 'elitleşme' eleştirilere karşı bir girişim geliştirilmeye çalışılmıştır.

Lizbon Antlaşması ve Bakanlar Konseyi

Bakanlar Konseyi, AB yapısı içerisinde hükümetlerarası yaklaşımın ön plana çıktığı bir kurum olarak kurucu antlaşmada yer almıştır. Diğer AB kurumları gibi Bakanlar Konseyi de kurucu antlaşmada değişiklik yapan antlaşmalarda birtakım düzenlemelere uğramıştır. Çalışma açısından incelenen Lizbon Antlaşması'nda da, Bakanlar Konseyi'nde karar alma yönteminin nasıl olacağı da kararlaştırılmıştır. Antlaşmaya göre nitelikli çoğunluk; Bakanlar Konseyi'nin, antlaşmalarda öngörülen alanların dışındaki konularda temel karar alma yöntemidir (Official Journal of the European Union, 2007. s.18). Nitelikli çoğunluk yönteminin uygulanacağı politika alanlarının AB bütünleşme süreci içerisinde artış göstermesi, Birlik'in karar alma süresinin hızlanmasına ve üye devletlerin 'veto hakkı' olarak bilinen karar alma sürecini engelleyen girişimlere maruz kalmasının önlenmesini amaçlamaktadır. Avrupa bütünleşme tarihi incelendiğinde; 1960'lı yıllarda Fransız Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'ün, Bakanlar Konseyi'nde nitelikli çoğunlukla karar alınacak politika alanlarının sayısının artırılması teklifine karşılık, Fransa'nın Konsey sandalyesini sorun çözülene kadar boş bırakmasına neden olması (Boş Sandalye Krizi) üzerine, bir üye devletin ulusal çıkarlarıyla ilgili politika alanında alınacak kararda veto hakkını öngören Lüksemburg Uzlaşısı'nın sağlanması gibi gelişmeler göstermektedir ki; Lizbon Antlaşması'nın nitelikli karar alınacak alanların sayısını arttırması değerli bir kazanım olmaktadır. Bu bağlamda; nitelikli çoğunluk kuralının nasıl uygulanacağı da şu şekilde belirtilmiştir: 1 Kasım 2014 tarihinden itibaren; bir yasanın kabul edilebilmesi için; Bakanlar Konseyi'ndeki üye devletlerin en az %55'inin ve AB nüfusunun en az %65'inin olumlu oyu gerekli olmaktadır (Official Journal of the European Union, 2007. s.18). Bu yöntem; literatürde 'çifte çoğunluk' yöntemi olarak yer almakta ve dış politika, AB bütçesi, vergi gibi konularda ise oybirliği yöntemi geçerli olmaya devam etmekte ve böylece belirtilen alanlarla ilgili ulusal çekinceleri olan devletlerin, 'veto hakkı'na başvurarak ulusal çıkarlarını korumayı amaçladıkları görülmektedir.

Lizbon Antlaşması ile Bakanlar Konseyi'nin her üye devletin dönüşümlü olarak liderlik ettiği *dönem başkanlığı* uygulamasının sürekliliğinin sağlanması amacıyla; *Troyka* olarak adlandırılan birbirini takip eden üç dönem başkanının (altı aylık üç dönem), ülke grup başkanlığı adı altında ortak bir program dahilinde çalışmalarını öngören sistem getirilmiştir (Aktan, 2018). Belirtilen sistemin getirilmesi; dönem başkanları arasındaki

koordinasyon ve sürekliliği sağlayarak; Birlik'in önceliklerinin ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Lizbon Antlaşması ile getirilen bir başka yenilik ise AB yasama süreci içerisinde Bakanlar Konseyi ve AP'nin, birlikte olağan yasama usulü ile daha fazla sayıda konuda karar alabilmesi sağlanmıştır (Bkz. Lizbon Antlaşması ve Avrupa Parlamentosu başlığı). Bu şekilde; demokratik meşruiyet, temsili demokrasi ve katılımcı demokrasi ilkelerinin somut olarak da yerleştirilmesi hedeflenmiştir.

Sonuç

Avrupa bütünlüşmesi tarihi; günümüze kadar gelen süreç içerisinde üye devletlerin ve Avrupa kurumlarının birlikte oluşturmaya çalıştıkları bir entegrasyon hedefini göstermektedir. Bu tarihi dönemler içerisinde Avrupa kurumları, kıta çapında bir Avrupa idealinin gerçekleştirilmesi için yoğun bir çalışma içerisinde bulunmuştur. Çalışmada incelenen Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi'nin, kurucu antlaşmada belirtilen temel rolleri, kurucu antlaşmayı değiştiren (*tadil eden*) antlaşmalarda da devam etmiştir/etmektedir. Lizbon Antlaşması'nda da, incelenmeye çalışılan üç kurumun karar alma yöntemleri, yasama süreci, bütçe ve organizasyon yapıları başta olmak üzere tüm niteliklerinde Birlik açısından gerekli olan düzenlemeler ve değişiklikler meydana getirilmiştir. Günümüzde 28 üyeli bir yapı olan Birlik'in; politika oluşturma, geliştirme ve uygulama süreçlerinin tam, kesintisiz ve sürekli hale getirilmesi açısından, üç kurumunda yapılan yenilikler; AB'nin geleceği açısından da önemli dönüşümleri sağlayacaktır.

Anayasal Antlaşma sürecinin başarısız olması sonrasında gündeme gelen Lizbon (Reform) Antlaşması; derinleşme, genişleme ve küresel aktörlük hedefi gibi iç ile dış politikayı ilgilendiren konularda AB'nin durumunu belirlemesini sağlayacak bir girişim olmuştur. Eleştirel açıdan Lizbon Antlaşması'nın, Anayasal Antlaşma ile hedeflenen siyasi birlik veya bir ulus devlet olma niteliğinden çok uzak olduğu görülmektedir. Ancak diğer bir açıdan bakıldığında ise Lizbon Antlaşması'nın, Anayasal Antlaşma'nın üye devletlerin bazıları tarafından Birlik'in ulus devlete doğru evrildiği algısına neden olduğu için yapıldığı da belirtilmesi gereken bir husus olmaktadır. Sonuç olarak; AB'nin geleceği konusundaki tartışmalarda; Birlik kurumlarının etkinliğinin gerekliliği yadsınamayacak bir gerçek olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Akdemir, E. (2012). Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi. Belgin Akçay ve İlke Göçmen (Ed.). *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar* içinde (s.35-63). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akdemir, E. ve Genç, Ö. (2011). Avrupa Bütünleşmesi. Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak ve Deniz Senemoğlu (Ed.). *Avrupa Birliği Temel Konular* içinde (s.1-60). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Aktan, S. (2018). *Dönem Başkanlığı Avusturya'da: AB'yi ve Göçmenleri Neler Bekliyor?* 17 Mart 2019. <https://tr.euronews.com/2018/07/02/donem-baskanligi-avusturya-da-ab-yi-ve-gocmenleri-neler-bekliyor>.
- Bilçen, S. (2010). *AB'de Önemli Bir Adım: Lizbon Antlaşması*. 16 Mart 2019. https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/docs/lizbonsunru24032010.pdf.
- Bilgin, A. Aslı (2012). Avrupa Komisyonu. Belgin Akçay ve İlke Göçmen (Ed.). *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar* içinde (s.179-199). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Demirel, D. (2018). Lizbon Antlaşması'nın AB'nin Kurumsal Yapısına Etkileri. *Uluslararası Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 91-103.
- Gönen, E. (2013). Avrupa Birliği'nin Kurumları. Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgit, Yaprak Gürsoy ve Özge Onnursal Beşgül (Der.). *Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar* içinde (s.25-41). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Grathwohl, D. ve Schenk, H. (2013). *Avrupa Birliği Vatandaşlarına Söz Hakkı*. 15 Mart 2019. <https://www.dw.com/tr/avrupa-birli%C4%9Fi-vatanda%C5%9F%C4%B1na-s%C3%B6z-hakk%C4%B1/a-16466028>.
- Günüğur, H. (2007). Avrupa Birliği. Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayınları.
- Karluk, R. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Moravcsik, A. (1998). *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Cornell: Cornell University Press.
- Official Journal of the European Union. (2007). *Treaty of Lisbon*. 17 Mart 2019. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>.
- Oğurlu, E. (2008). Lizbon Antlaşması'ndan Sonra Avrupa Birliği. *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, 34(2), 7-33.

- Özler, Z. (2009). Lizbon Antlaşması. *İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) Değerlendirme Notu* 2009, 9. https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf.
- Senemoğlu, D. (2011). Avrupa Bütünleşmesi. Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak ve Deniz Senemoğlu, *Avrupa Birliği Temel Konular* içinde (s.61-127). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*. 17 Mart 2019. <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (t.y). *Lizbon Antlaşması*. 16 Mart 2019. <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>.

Sosyal Medyada Yemek Kültürüne Bakış: Instagram Örneği

View of Food Culture in Social Media: Example of Instagram

*Semra Özdemir**

Başvuru Tarihi: 11.05.2019

Kabul Tarihi: 14.05.2019

Özet

İnternet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte sosyal medya kullanımı hayatımıza iyice yerleşerek kullanıcı sayısını arttırmaktadır. Her geçen gün daha da önemli hale gelen sosyal paylaşım platformları aracılığıyla insanlar sosyalleşme ihtiyaçlarını gerçekleştirerek kendilerini ifade etmektedirler. Gün içerisinde sosyal medyada paylaşım yapmayı gerekli hissedilen bireyler, bilinmek isteğiyle güvenliklerini, mahremiyetlerini ve olası tehlikeleri göz ardı ederek her yerde ve her anlarını göstermektedir. Beğenilme, onaylanma, takdir edilme, popüler olma, statü atlama, imaj ve kimlik oluşturma, bir gruba aidiyeti gösterme gibi çeşitli nedenlerden ötürü her anın takipçilerle paylaşılması gibi bir kültür oluşmaktadır. Bu kültürde değişimin en fazla etkisini gösterdiği alanların başında yeme-içme alışkanlıkları gelmektedir.

Bireylerin gün içerisinde yiyecekleri yemeklerin fotoğraflarını sosyal medyada paylaşmalarıyla yeni bir yaşam tarzı ortaya çıkmıştır. Kültürel açıdan bakıldığında ne yenildiğinin konuşulması dahi hoş karşılanmazken yenilecek olan yemeğin teşhir edilmesi alışkanlık haline gelmiştir. İnsanın temel ihtiyaçlarından olan yemek yeme ihtiyacının çekilen ve paylaşılan fotoğraflar ile göstergeye döndüğü düşünülmektedir. Tüketim alışkanlıklarımızın değişmesi sonucu insanlığın zorunlu ihtiyaçlarından biri olan yemek yeme ihtiyacının uğradığı değişim ele alınmaktadır.

Çalışma kapsamında belirli bir kültürü olan yemek yemenin sosyal medya ile tüketim kültüründen etkilenecek artık hangi anlamlara geldiği incelenmiştir. Sosyal medya ağları arasında görsel paylaşımın önemli yer tuttuğu Instagram sosyal mecrası ele alınmıştır. Veri toplama aşamasında ise tarama yöntemi ile çeşitli kitap, dergi, makale, tez, internet içerikleri gibi dokümanlar analiz edilmiştir. Ve bu analiz sonucu elde edilen veriler

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, semraozdemir3@gmail.com

betimleme yöntemi ile değişen yemek kültürümüz nasıldı şimdi nasıl hale gelmiş bu değişikliğin üzerinde ne gibi nedenler etkili olmuş ve varılan durum işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Instagram, Yemek Kültürü

Abstract

With the development of internet technology, social media usage has settled in our lives and increases the number of users. People are expressing themselves by realizing their social needs through social sharing platforms that are becoming more and more important each day. Individuals who feel the need to share on social media during the day show their every where and every moments at any time by ignoring their security, privacy and potential dangers. There is a culture like sharing every moment with the followers for various reasons like appreciation, approval, appreciation, popularity, jumping of status, creating image and identity, belonging belonging to a group. In this culture, eating-drinking habits come at the beginning of the areas where the change has the greatest effect.

A new way of life has emerged as individuals share photographs of their food during the day in social media. From a cultural point of view, it is not even pleasant to talk about what is eaten, but the food to be eaten becomes a habit. It is thought that the basic needs of the human needs of eating are returned to the display with pictures taken and shared. As a result of the change in consumption habits, the need to eat one of humanity's mandatory needs will be addressed.

Within the scope of the study, it is examined that the meaning of eating with a certain culture is affected by the social media and consumer culture. Instagram social media, where visual sharing is important between social media networks, will be discussed. At the data collection stage, various documents such as books, magazines, articles, thesis, internet content were analyzed by scanning method. And as a result of this analysis, the data obtained from our culture of food, which changed with the method of describing, was how it has now become, and what reasons have been effective on this change and the situation has been processed.

Keywords: Social Media, Instagram, Food Culture

Giriş

Teknoloji ve internet ile birlikte günlük hayatlarımız değişikliğe maruz kalmıştır. Dilimize yeni kavramlar dolanmış, yeni akımlar ve modalar ortaya çıkmıştır.

Web 2.0 gelişimiyle birlikte sıkça kullanılmaya başlanılan yeni medya araçları ortaya çıkmıştır. Kısa zamanda ve hızlı bir biçimde yayılan internet tüm dünyayı küresel bir ağ haline getirmiştir. Dizüstü bilgisayarlar ve cep telefonları ile istenilen zamanda bağlanılarak her türlü bilgiye erişilmektedir (Babacan, 2015: 50-51).

Etkilenen insanlar ise bu akımları hızlı bir şekilde benimsemiş ve uygulamaya çalışmıştır. Öyle ki artık ellerimizdeki cep telefonları ve tabletler ile zamanın ve mekanın önemi olmaksızın birçok uygulamada aktif haldeyiz. Duygu ve düşünceler ifade edilmekte, bilgi edinilmekte, alışveriş yapılmakta, oyun oynanmakta, sosyalleşme aracı olarak kullanılmakta ve daha birçok sebepten ötürü sosyal medyalar kullanılmaktadır.

Günümüz insanın hayatını etkileyen birçok kavramın yanı sıra sosyal medya da bu noktada önemli bir rol oynamaktadır. Pek çok alanın yanı sıra kültür ve toplum alanları bu durumundan etkilenmektedir. Fotoğraf paylaşımıyla kendini sosyal ağlara yansıtan bireyler, yeni medyada fotoğraf kullanımının değişmesine ve yeni trendlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sosyal medyada yenilecek yemeklerin fotoğraflarının çekilip profillere atılması ihtiyaç giderme eyleminden kendini tanımlamaya dönüşmüştür. Bu yeni tüketim tarzına dışarıda yemek yeme alışkanlığı da katkı sağlamıştır. Gittiği mekanı, yediği içtiği yiyeceklerin görselleri gibi tükettikleriyle görünür olan bireylerin yemek yeme alışkanlıkları değişmiştir. Sözü edilen değişim yemek kültürümüz üzerindeki etkisini Instagram üzerinden ortaya koymaktır.

Bu araştırmanın amacı sosyal medya ile değişen yemek kültürü arasında bir ilişki olduğunu göstererek yiyecek fotoğrafının paylaşılmasında ki esas noktaları incelemektir. Yani bir iletişim biçimi olarak da kullanılan fotoğraf paylaşımıyla yeme içme görsellerinin paylaşılmasının hangi anlamlara geldiği ve nasıl bir değişim gösterdiği üzerinde durulacaktır. Bu çalışma, teknolojinin gelişmesiyle hayatımızda yer alan internetin ve en tercih edilen sosyal medyanın bireyleri yeme konusunda kültürel olarak nasıl etkilediğini ve kültürel farklılıklara neden olup olmadığını paylaşılan yemek fotoğrafları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Sosyal Medya

Yeni medya olarak da kullandığımız sosyal medya tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de büyük bir ilgi ve önem görmüştür (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012: 23).

Sosyal medyanın günümüzde birçok tanımı mevcuttur. Tanıdığımız ya da tanımadığımız kimselerle istediğimiz vakitte etkileşime geçtiğimiz yeni bir iletişim biçimidir denilebilir. Kişilerin yalnızlıktan uzaklaşmak, kendi seslerini duyurmak, bir fark oluşturmak için kullandıkları bütün platformları kapsamaktadır (Şener, 2014: 74).

Yazı, fotoğraf, video ve ses gibi çeşitli içerikleri kullanarak diğer bireylerle paylaştıkları online mecralardır. Başka bir tanımda ise dünyanın diğer bir ucu ile iletişim kurabilen insanlar her türlü duygu ve düşüncelerini diğerleri ile paylaşabilmektedir. Bu da sosyal medya kavramının mekandan ve zamandan sıyrılarak paylaşım yapılabilmesi gibi bir özelliği olduğunu göstermektedir. Yani online ortamda çok kısa bir sürede uzakları yakın etmektedir denilebilir. Bu özelliğinin yanında ucuz olma gibi bir kolaylığı vardır (Sepetci, 2017: 23).

Kısaca sosyal medya, Web 2.0 tabanlı ve bireylerin kendileri tarafından üretilen içeriğin aynı zamanda paylaşımına imkan tanıyan, internet tabanlı uygulamalar olarak ele alınabilir. Sosyal medya yeni iletişim ortamını kapsadığından sürekli günceldir. Kapsama alanı oldukça geniş ve yayılması benimsenmesi çok hızlıdır. Erişim imkanı kolay ve ucuzdur. Bu nedenle de giderek daha hızlı büyümektedir (Uzundumlu, 2015:24). Popüler kültür ve medyanın da etkisiyle ortaya çıkan paylaşım kültürünün de katkısıyla sosyal medya kullanımı her geçen gün artmaktadır. Zengin içerikleriyle, çeşitli ortamlarıyla günümüz insanının özellikle gençlerin vazgeçilmezlerinden biri haline almıştır. Her kesimden insanın kendine yer bulduğu bu ortamlar sosyalleşme sürecine etki etmektedir. Artık insanlar güne sosyal medya hesaplarında aktif olarak başlamaktadır.

Gelişen iletişim teknolojileriyle büyüklerimizin de sıkça dile getirdiği gibi “nerde o eski sohbetler” cümlesi artık önemini kaybetmiştir. İnsanlar buluşmak ve görüşmek için dışarı çıktıklarında bile ellerinden akıllı cep telefonları düşmemektedir. Yakın arkadaşların doğum günü sosyal medya sayesinde kutlanmaktadır (Uzundumlu, 2015: 47).

Aydoğan’ dan aktarıldığı üzere internet, web siteleri, bilgisayar oyunları, çoklu ortam programları, etkileşimli yayıncılık gibi bileşenleri yeni medya bileşenleri arasındadır diyebiliriz. Dilmen’e göre ise yeni medya araçları internet, bilgisayar, cep telefonu, diğer Web 2.0 tabanlı iletişim araçları diye sıralanmıştır (Babacan, 2015: 51-52).

Günümüzde yeni medya araçlarının var olabilmesi için ihtiyaç duyduğu ortamlar vardır. Bunlar arasında en popülerleri sosyal medya araçları ya da sosyal medya ağları diyebiliriz (Kahraman, 2013: 21).

Tuncer’e göre sınırsız birçok web sitesi sosyal ağların içine dahil edilebilir. Bu siteler de kişiler profil sayfaları oluşturabilir, buradan kendisinin belirlediği çevreye istedikleri şekilde ulaşabilirler. Ve daha çok arkadaş edinmek, iletişime geçmek, düzenlenen etkinlikler hakkında bilgi almak ve vermek gibi nedenlerle kullanılmaktadır. Sosyal medyanın devamlı kendini yenileyen, geliştiren bir mecra olduğunu, her geçen dakika yeni bir oluşuma veya yeni bir siteye hazır olmak gerektiğini ifade etmiştir. (Tuncer, 2014: 20-23).

Bu yeni medyanın eskisine nazaran daha güçlü olmasının sebepleri içinde yapılan yorumlar, puanlar, içerik paylaşım araçları sayılabilir. Bir kişinin yazdığı bir cümle, çektiği bir fotoğraf kısa süre içerisinde çok büyük kitlelere ulaşır çok fazla tıklanmasına sebep

olabilmektedir (Kahraman, 2013: 21). Sosyal medya kendi içinde kendine has kuralları, özel bir dili ve davranış biçimleri olan bir kültürü bulunmaktadır denilebilir.

Dawley' den yapılan aktarıma göre, sosyal ağlar farklı birçok ortama ve kullanıcıya sahiptirler. Sosyal Siteler: Myspace, Facebook, Twitter. Fotoğraf paylaşım Siteleri: Flickr, Instagram, PhotoBucket. Video Paylaşım: YouTube. Profesyonel Ağ Siteleri: LinkedIn, Ning. Bloglar: Blogger.com, Wordpress. Wikiler: Wetpaint, PBWiki. İçerik Etiketleme: MERLOT, SLoog. Sanal Kelime: SL, Aktive Worlds, There, Whyville, Club Penguin, HiPiHi olarak kategorize edilmektedir (Babacan, 2015: 76).

Bireylerin birbirleriyle sürekli iletişimde oldukları, fotoğraf, yazı, video ve müzik gibi içerikleri paylaştıkları bu sosyal ağlar gençler tarafından da bir sosyalleşme aracı olarak görülmektedir. Daha önce televizyonlardan tüketilen birçok veri internet üzerinden istenilen zamanda ve mekanda izlenilebilmektedir. Özellikleri arasında çevrimdışı hayatımızın bir parçası halinde oluşu ve sanal hayat dışında ki hayatımızda da aktivitelerimizin bir kısmını çevrimiçi sosyal ağlar üzerinden yönetmemiz katılabilir (Kahraman, 2013: 22,23, 41).

Günümüzde artık herkes üye olarak sanal mecranın bir kullanıcısı halindedir ve hemen hemen herkes burada paylaşım yapmaktadır. Bu şekilde sosyal mecra güçlenirken bununla birlikte kişi ve toplumda hayat tarzını da etkileyerek dönüştürmektedir. Sosyal medyanın topluma olası olumsuz etkilerine baktığımızda ise gerçek hayatla bireyin bağlarının koptuğu ve soyutlandığı sorgulanmaktadır (Babacan, 2015: 55,53).

Son olarak sosyal medya ile ilgili en güncel bilgileri sunan **We are social** ve **Hootsui** tarafından hazırlanan **2019 sosyal medya istatistiklerine** bakıldığında, 52 milyon aktif sosyal medya kullanıcı ve 44 milyon aktif mobil internet kullanıcısı bulunmaktadır. Bireyler gün içerisinde ortalama 7 saat internette vakit geçirmekte ve bunun 2 saat 46 dakikası sosyal medya mecrasında kullanılmaktadır. Verilere göre ülkemizde en çok kullanılan sosyal medya platformlarında ilk sırayı Youtube almakta ikinci sırayı Instagram ve üçüncü sırayı ise Facebook almaktadır. Devamı sırayla şöyledir; Twitter, Snapchat, LinkedIn, Pinterest' tir. Geçen yıla göre Instagram Facebook'un önüne geçmiştir. Cinsiyet ve yaş dağılımı verilerinde ise **sosyal medyayı** erkekler her yaş grubu için daha fazla kullanmaktadır. **Sosyal medya kullanıcılarının** 1/3'ü 25-34 yaş grubu aralığındadır. (<https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>)

Sosyal Ağ Olarak Instagram

Günümüzün en popüler uygulamalarından biri olarak çekilen fotoğrafların isteğe bağlı çeşitli efektlerden geçirip profilde paylaşıldığı, yorum yapıldığı, iletişim kurulduğu bir ağıdır. Filtreleme özelliği ile kullanıcıları "profesyonel fotoğrafçı" haline dönüştürmektedir. Instagram ile çekilen fotoğrafların kaliteli olmasını sağlamakta ve değişik görselleri sunmaktadır. Bu sayede hemen hemen herkes neredeyse iyi bir fotoğrafçı haline gelmektedir (Uzundumlu, 2015: 36-81).

Instagram 2010 yılında kurulmuş bir uygulamadır. Fotoğraf ve video paylaşımını ücretsiz kılmaktadır. Çekilen fotoğraflara çeşitli filtreleme özelliği ile başka sosyal mecralarda da paylaşım olanağı sağlamaktadır. 2012 yılında Facebook tarafından satın alınmıştır (Tuncer, 2014: 110).

Bu sosyal medya platformunun bazı özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz; fotoğraflara etiketleme özelliği, zaman tüneli özelliği, video paylaşım özelliği, kullanıcıların birbirine mesaj, fotoğraf ve video gönderebilmelerini sağlayan Instagram direct bölümü bulunmaktadır. Bireylere fotoğrafların yazı kısmının ayarlanabildiği düzenleme imkanı, kolajlar oluşturmayı sağlayan layout imkanı, keşfet ve ara olanaklarını, manzara ve portre modu imkanı ve boomerang olanaklarını sundu. Daha sonrasında hesaplar arası geçilebilir oldu. 2016 yılında Instagram logosunu ve tasarımı değiştirerek şuan ki halini aldı. Ve günümüzde aktif bir şekilde kullanılmakta olan hikaye özelliğini oluşturdu. Keşfet kısmına hikayeleri de ekleyerek tanımadığımız kullanıcılarında hikayelerini görme fırsatı elde edilmiş oldu. Hatta hikayeler bölümü daha da geliştirilerek hikayeye kişi etiketleme, boomerang ve daha fazlasını görme özelliği de eklendi. Canlı yayın özelliği getirildi. Güvenlik bölümü için de yorumları kontrol ederek yoruma kapatma gibi özelliklerde bulunmaktadır. 2017 yılında ise çoklu video ve fotoğraf paylaşımının yanı sıra canlı yayını kaydedebilme imkanı sunulmuştur. Çıkartmalar, mesaj bölümü güncellendi. Gönderiler için arşivleme gibi bir ayrıcalık sunulmuştur. Fotoğraf ve videolara cevap verebilme detayına yer verilmiştir. Bunun yanında iki kişinin aynı anda canlı yayın yapabilme niteliği de bulunmaktadır. Canlı yayınlara yüz filtreleri de eklendi. Hikayeler için oylama vasfı da getirildi. 2018 yılına geldiğimizde ise hikayelere GIF ekleme ayrıcalığı sunulurken yazı tipleri de çeşitlendirildi. (<https://webrazzi.com/2018/05/10/2010dan-bugune-instagram-tarihsel-gelisimindeki-onemli-noktalar/>)

Temmuz ayında hikayelerde kullanıma sunduğu **soru çıkartmalarını** canlı yayına da getirdi. Dahası, kullanıcılar karşılaştıkları soruları **müzikle cevaplayabilecekler**. Instagram, kullanıcıların cevap üzerinde bulunan oynat düğmesine dokunarak parçayı dinleyebileceklerini ifade etmektedir. Instagram'ın kullanıcılara sunduğu yenilikler arasında ise **geri sayım çıkartmaları da bulunmaktadır**. (<https://instagram-press.com/blog/2018/12/18/new-ways-to-interact-on-instagram/>)

Instagram akışında hoşunuza giden gönderiler olduğunda bunları daha sonra da incelemek adına kaydedilebilmektedir. Ve çeşitli gönderileri farklı koleksiyonlara kaydedebilmeyi de sağlayan bir özellik de mevcut. Favori gönderiler isteğe bağlı koleksiyona eklenebilmektedir. (https://www.tamindir.com/blog/mutlaka-kullanmaniz-gereken-8-instagram-ozelligi_42866/)

Instagram'ın hareketlerin adı verdiği özellik, kullanıcının Instagram' da geçirdiği ortalama süreyi gösteriyor. Günlük hatırlatma diye bir uyarı özelliği bulunmakta bu özellikle birlikte kullanıcı Instagram' da kalmayı istediği süreyi ayarlayabiliyor ve bu süre aşıldığında hatırlatma yapılıyor. Bunun yanında anında ilet bildirimlerini sessize

alma olanağı da bulunmaktadır. Yine kullanıcı bildirimleri almak istemediği durumda bu özellikten yararlanabilmektedir. (<https://www.sabah.com.tr/teknoloji/2018/08/08/instagram-guncellendi-instagramin-yeni-ozellikleri-nedir>)

Kısaca Instagram mobil ve web platformunda kullanılabilen ve sürekli olarak geliştirilerek yeni özelliklerin de eklendiği bir sosyal ağdır denilebilir.

Instagram ile ilgili güncel verilere bakıldığında ise, 2018 yılına göre %2,7'lik artışla 2019 yılında Instagram'ın 38 milyon kullanıcısı bulunmakta ve kullanıcıların çoğunluğu %59'luk oranla erkeklerden oluşmaktadır. Ülkemiz dünya genelinde 5. Sırada yer almaktadır. Birinci sırada 121 milyon kullanıcısıyla ABD bulunmaktadır. (<https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>)

- Instagram'ın kullanıcı sayısı 1 milyar civarı olmuştur.
- Kullanıcılarının %30'unu 18 – 24 yaş aralığındaki kişiler oluştururken %30'luk oranını da 25 – 34 yaş aralığındaki bireyler oluşturmaktadır.
- Popüler hashtaglar: #love #instagood #fashion #photooftheday ve #beautiful
- Kullanıcıların hemen hemen %60'ı platforma her gün giriş yapmakta.
- Günlük ortalama beğeni sayısı 4,2'dir.
- Instagram kullanıcıları tarafından %80'i en az bir şirket ya da işletme hesabını takip ediyor.
- Günde 300 milyondan fazla hesap hikayeler özelliğini kullanmakta. (<https://www.igturkiye.com/guncel-instagram-istatistikleri-2018/>)

Sosyal Medyada Yiyecek- İçecek Fotoğrafi Paylaşımı

Dünya artık dedelerimizin, babalarımızın zamanında var olan o yavaş devinim gösteren bir dünya değildir. Bugün ise hiçbir sabitlik yok ve hiçbir şey aynı kalmamaktadır. Sürekli bir değişim söz konusudur ve hatta hızı da sürekli bir şekilde artmaya devam etmekte olan bir değişimdir. Bu değişim ise içine toplumsal hayatın tüm öğelerini, alışkanlıklarını, gündelik hayatın pratiklerini, psikolojik ve kültürel yapıyı almaktadır. Hatta şöyle ki Candice Kelsey'in görüşlerine göre gençlerin sosyal paylaşım sitelerinden şunları özümlediğini belirtmiştir; Sürekli eğlendirmeliyim bilincinde olduğum ve herhangi bir şeye sahipsen bunu övünerek gösterilmesi taraftarı olduğum anlaşılmaktadır. Başarılı olmanın tüketici olmaktan geçtiğini ve mutluluğun ise cinsellik üzerinden tanımlanan bir yetişkinlikten geçtiğini ifade etmektedir. Bu mesajlar maddecilikle, diğerlerine karşı saldırganlıkla, kibirle, sığ cinsellikle, ilgi ve şöhret algısıyla beraber giderek büyüyen bir narsizm kültürüne de uymaktadır. İnsanoğlu ise bu değişimin hem nesnesi hem öznesi durumundadır. Dünyayı silip süpüren ve hemen hemen herkesi etkisi altına alan bir küresel kültürden bahsedilebilir (Babacan, 2015: 36,56,70).

Küreselleşmenin madde yaygınlaşması boyutu ele alındığında giyim, fastfood ürünleri ve markaların yaygınlaşması örnek verilebilir. Bunlar medya bağımlılığında devamlı tüketime yönlendiren hayatın ortaya çıkardığı yapay bir kültürdür ve popüler kültürün

içine aldığı unsurlardır denilebilir (S. Ertike, 2013: 12). “Acaba kendi irademizle, gerçekten istediğimiz için okuduğumuz, izlediğimiz, dinlediğimiz, giydiğimiz hatta yediğimiz kaç şey kalmıştır?” şeklinde sormaktadır (S.Ertike, 2010: 10).

Yemek yeme insanların en temel ihtiyaçlarından biridir. Bu ihtiyacın biyolojik olduğu kadar sembolik, psikolojik, sosyal ve politik anlamlarda da önemi bulunmaktadır. İnsanlar yemek yiyerek dışarıdan içeriye doğru yabancı maddeler almaktadırlar. Yiyecekler sevgi ve arzu gibi duyguların iletilmesinde rol üstlenmektedirler. Geleneksel toplumda yemek hazırlama işi annede olup ailesine ya da evine gelen misafire en zengin içeriklere sahip yemekleri hazır ederek onlara sunmakta ve böylece sosyal ilişkilerine anlam ve katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde akşam yemeklerinde aile fertlerinin eksiksiz şekilde bir arada masanın etrafında toplanması ailecek yenilmesi yemek yemenin sosyal rolünü göstermektedir. Kültürel farklılık noktasında yiyecekler önemli bir unsur olarak sayılmaktadır. Son zamanlarda tüketim kültürünün yaygınlaşmasıyla birlikte bireysellik öne çıkmıştır. Yemek hazırlama ve diğerleri ile paylaşma alışkanlığı değişerek yerini hızlı ve tek başına yiyecek tüketme alışkanlığına bırakmış böylelikle hayat tarzlarında değişiklik meydana gelmiştir. Ayrıca insanların neyi, ne kadar, nasıl, nerede ve kiminle yedikleri hatta ne hissettikleri gibi önemli hususlar ortaya çıkmıştır (Ö.Dedeoğlu ve Savaşçı, 2013: 80, 81). Böylelikle insan için zorunlu olan yemek yeme artık göstermeye dayalı bir tüketime doğru ilerlemektedir.

Bu göstermeye dayalı sembolik değerleri saygınlık, farklılık, bir gruba bağlılık, kimlik, imaj ve sınıf atlama gibi sıralayabiliriz. Yiyecekler geri planda kalarak simgesel değerler ön plana çıkmaktadır (Şener, 2014: 75).

Teknolojik gelişmeler ile birlikte her an her yerde internete ulaşabilmekteyiz. Cep telefonlarımızla evde ya da dışarıda konum farketmeksizin sosyal medya uygulamalarında pasta kesilmeden, kıyafet giyilmeden, yemek yemeden önce çekilen fotoğrafları görebilmekteyiz. Bir yemeği yemeden tadına bakmadan yapılan paylaşımda önemli kıstas beğeni sayısı olmaktadır. Gidilen bir mekanın etiketi ile ya da içilen bir ürünün etiketiyle ürün bardağının görseli paylaşarak popüler kültürü desteklemektedir. Sosyal medya öncesi yeme içme görselleri ayıp karşılanırken artık rahat bir şekilde paylaşılmaktadır. Bireyler nerelerde, kimlerle gezdiğini, gün içerisinde ne pişirdiğini, nasıl gösterişli sofralarda neler yendiğini, nerelerden giyindiklerini, hangi markalı araçlara bindiklerini paylaşmaktan çekinmeyerek teşhir etmektedirler. Önceleri yemek kokusunun komşuya gitmesi konusunda hassas olunurken şimdilerde yapılan yemeklerin hazırlanan yemek masalarının aşamalarını fotoğraflayarak ya da video çekerek yayınlanmaktadır. Böylelikle gösteriş ve teşhir gibi kavramlar gündeme gelmekte ve bu kavramların oluşturduğu bir yaşam tarzı ortaya çıkmaktadır. Tüketilmekten olan ve tabii yiyeceklerin de içinde bulunduğu her şey sergilenmektedir. Sergileyerek tüketilmektedir (Uzundumlu, 2015: 106, 110, 126).

Çeşitli gelişimler ve değişimler ile birlikte yemek yeme şekli, süresi, yemeğin yenildiği yer, yemeği paylaşım şekli kısaca yemekle ilgili her türlü alışkanlıkta bir farklılık söz

konusudur. Günümüzde modern toplumlarda aşırı teknoloji bağımlılığıyla giderek artan bir yalnızlıktan bahsedilmektedir. Hatta örnek verilecek olursa Kore’ de aile yemeği önemli bir gelenek iken bu teknoloji çağının etkisi, uzun iş saatleri, tek başına yaşama akımıyla yalnız yeme kültürü ortaya çıkmıştır. Sosyal medya da bir akım devreye girerek yalnız bireyin bir nevi yalnız hissetmemesi adına ‘yemek yayını’ diye bir akım başlamaktadır. Bireyler canlı yayında yemek yemek ve yayına katılan diğer bireylerde izlemektedir. Böylece farklı bir yeme içme kültürü doğmaktadır. (<https://mediatrend.mediamarkt.com.tr/yeni-neslin-dijitallesen-yeme-icme-kulturu/>)

Türk toplumunda yeme içme konusunda bazı hassasiyetler vardır. Bu hassasiyetlerden biri de kültürümüzde bulunan göz hakkıdır. Türk toplumundaki bu anlayışa göre bir yiyeceği başkalarının gözü önünde tüketmek uygun düşmemektedir. Aksi takdirde yenilen içilen şeyi gören kişinin canının çekeceği ve o kişinin bunu elde edecek imkanının olmaması durumu ile gördüğü yiyecek ve içecek üzerinde hakkı olduğu inancı bulunmaktadır. Fakat bu anlayış da zamanla değişime uğramıştır. Modernleşme ile yemek yeme kültürü evde tüketme yerini dışarıda tüketime bırakmıştır. Kişiler herkesin görebileceği sofralar kurarak, yemek masalarını, süslenmiş özenilmiş yemek ve tatlılarını, doğum günü pastalarını, piknik görüntülerini fotoğraflayarak sosyal mecralarda bir üstünlük göstergesi adı altında paylaşımlarda bulunmaktadırlar (Sepetci, 2017: 58). Teknolojik gelişim, küreselleşme, kentleşme, sanayileşme, popüler kültürün etkileri ile çoğu alan ve bu alanlardaki anlayışlar değişime uğramıştır.

Günümüzde yemek fotoğrafçılığı akımının hız kazanmasıyla birlikte bu akıma katılan bireyler yiyeceklerin görsellerini sosyal medya platformlarında yayınlamaya başlamışlardır. Böylelikle bu şekilde çekilen ve paylaşılan fotoğraflar bir akım haline gelmiştir. Yine şekilde kendi kültürel değerleriyle bağdaşmayan ama paylaşılarak normalleşen birtakım anlayış söz konusudur. Zorunlu bir faaliyet olan yemek yeme artık dönüşerek sembolik bir görüntüye evrilmiştir. Yerel kültürel kodlarda ne yenilip içildiğinin söylenmesi ayıp karşılanırken, evde pişirilen bir yiyeceğin kokusu komşuya da gitmiştir diye komşuya da verilen bir anlayıştan yenilenin içilenin teşhir edildiği bir hayat tarzına geçilmiştir. Ve böylece ihtiyaç olan yemek, statü göstergesi olarak dönüşmüştür. Yine benzer şekilde kadının çalışma hayatında etkin olmaya başlaması ve bu sayının giderek artmasıyla evde yemek hazırlamaya vakit ayırlamamakta ve bunun sonucunda dışarıda yemek ön plana çıkmaktadır. Kişiler arkadaşlarıyla buluşma yeri olarak yine dışarıyı tercih ederek restoran, cafe gibi mekanları tercih etmektedirler. Ve böylece modernleşen hayatın içinde farklılaşmaya giden yemek alışkanlığı ihtiyacın önüne geçerek sosyalleşme aracı olarak da rol üstlenmektedir. Yemek başına oturulduğunda eller ilk telefonlara sarılmakta ve hemen yemeğin görüntüsü çekilerek sosyal medya platformlarında takipçilerle paylaşılmaktadır. Sosyal ağlarda paylaşılan yemek görselleri estetik kaygılar taşımakta olup belirli düzenlemelerden geçmektedir. Yemeğin sunum fotoğrafı paylaşılırken diğer önemli noktalarda kiminle ve nerede yenildiği etiketidir. Bireyler daha çok lüks mekanlar ve lüks yemekler tercih etmekte olup

böylelikle yeni imajlar ve statüler kazanmayı istediklerini göstermektedirler (Şener, 2014: 76, 77).

Bireylerin yediğini içtiğini paylaşma isteğinin artmasıyla bu konuda girişimciler de faaliyete geçerek yeme-içme alanında yeni uygulamalarla ve sitelerle karşılaşmaktayız. Bunun yanı sıra yemek üzerine yazılmış bloglar, forumlar ve video kanalları da önemli rol oynamaktadır. (<https://mediatrend.mediamarkt.com.tr/yeni-neslin-dijitallesen-yeme-icme-kulturu/>)

2015 yılında HTC Türkiye tarafından yapılan aile ve arkadaşlar, gezi-tatil, yeme-içme, spor, etkinlik, selamlaşma, eşyalar, alıntılar-özlü sözler ve evcil hayvan gibi çeşitli başlıklar altında sınıflandırılan araştırma sonuçlarına göre ülkemizde en çok paylaşılan görseller arasında yeme ve içme kategorisi üçüncü sırada yer almaktadır. Yeme içme kategorisinin içerisinde % 27'lik bir oranla kahve içeriği birinci olurken iftar konulu içerikler ikinci olmaktadır. Geleneksel içeceğimiz çay içeriği ise %12 gibi bir oranla üçüncü sırayı takip etmektedir. (<http://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/2015te-instagramin-en-populer-icerikleri-belli-oldu/>)

Başka veriler ışığında İngiltere' de bir marka tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre en sevilmeyen tipler sıralamasında 2. Sırada her yediğini paylaşanlar bulunmaktadır (Tuncer, 2014: 139).

Değerlendirme ve Sonuç

Gelişen iletişim teknolojileriyle birlikte özellikle internetin, hızlı Bir şekilde hayatımızın her alanını etkilediği ve hızlı bir şekilde değiştirdiği görülmektedir. Bu değişim birçok alanda olduğu gibi kültürel alanı da etkilemeye başlamış ve insanoğlunu yeni bir kültürel seviyeye geçirmiştir. Böylelikle internetin yanı sıra yeni medya, sosyal medya, sosyal ağlar, sanal dünya, dijital hayat, sosyal medya akımı vs. gibi birçok kelime gündelik hayatımızda kullanılan kavramlar arasına girmiştir. Genel anlamda duygu ve düşüncelerin paylaşımına yeni boyutlar kazandıran sosyal medya, kişinin görünür olma isteğini etkileyerek fotoğraf paylaşımının niteliğini değiştirmiştir.

Araştırma konusu olarak günümüzde insanların etkilendiği en çok kullanılan sosyal medya platformlarından biri olan Instagram' da fotoğraf paylaşımıyla değişim gösteren yemek kültürünün geçirdiği yeni boyutu ele alınarak incelenmiştir. İncelemede kullanılan veriler fotoğraf paylaşımı sağlayan ağlar arasından en popüler olan Instagram ile sınırlandırılmıştır. Yiyecek fotoğraflarının paylaşılması artık insanlar için ne gibi anlamlar taşıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son zamanlarda moda haline gelen yeme görsellerinin sosyal medya aracılığıyla yayınlanması sonucu modern insanın bu süreçte yiyecek fotoğrafları üzerinden ile görünür olmak istemesi açısından anlam ve boyutları ele alınmıştır.

Veri toplama aşamasında ise tarama yöntemi ile çeşitli dokümanlar kitap, dergi, makale, tez, internet içerikleri gibi dokümanlar analiz edilmiştir. Ve bu analiz sonucu elde edilen

veriler betimleme yöntemi ile değişen yemek kültürümüz nasıldı şimdi nasıl hale gelmiş bu değişikliğin üzerinde ne gibi nedenler etkili olmuş ve varılan durum işlenmiştir.

Teknolojik çağda istenilen zamanda internete bağlanarak istenilen sosyal medya uygulamalarında paylaşımlar yapılabilmektedir. Aralarında çeşitli temalarla belli kategoriler bulunmaktadır. Bunların içinde farklı bir anlayışla yeme içme görselleri de görülmektedir. Etkilenmiş ve değişmiş kültürel anlayışımız sonucu yemek yeme ve içme eylemi zorunlu ihtiyaçtan öte anlamlar taşımaktadır. Artık göstererek tüketme gibi bir tüketim alışkanlığı söz konusudur. Her an her istenilenin Instagram’ da paylaşılması rahatlığıyla yediğimiz içtiğimiz gibi ne tükettiğimizin gösterilmesi başka bireyler karşısında kendi kimliğimizin inşası ve imajı noktasında önemli rol oynamaktadır.

Nerelere gidildiği nerelerde yemek yenildiği Instagram’a atarak etrafa duyurulmaktadır. Sunumu güzel bulunun yemek ve içeceklerin çeşitli hashtag beraberinde sosyal medyada paylaşarak kendilerini diğer kişilere tükettikleri yiyecekler üzerinden teşhir ederek kendilerini yedikleri üzerinden tanımlamaktadırlar. İhtiyaç olmaktan çıkan yemek yeme kültürü artık görsellerinin sosyal medya da sürekli paylaşılmasıyla bir trend halini almıştır.

Günümüz toplumunda yeme eylemi statü göstergesine dönüşmüştür. İnsanların bu şekilde kendilerini göstermelerine sosyal medya çok elverişli bir ortam sunmaktadır. Ve sosyal medyayı kullanan bireyler paylaşımlarıyla birbirlerini çevrelerini etkilemektedir, özendirir. Böylelikle bu yeme içme tüketim kültürü yaygınlaşmaktadır. Instagram ise kullanıcıların paylaşımlarıyla diğer bireylere neyi, nasıl, nerede tüketmesi gerektiğiyle ilgili yönlendirme imkanı sunmaktadır.

Hayatta kalma amaçlarımızdan biri olan karnımızı doyurma eylemi artık araç haline gelmiştir. Bu yiyecek aracı üzerinden ise çeşitli mesajlar iletilebilmektedir. Bu kadar anlam yüklenen ve paylaşımlarla sosyal medya da aktif kalmaya çalışan kullanıcılar için gerçek kimlikten öte dijital kimlik öne geçmiştir.

Yeni bir ahlak biçimlenerek, tasarruf ve kanaatkârlıktan, gösteriş ve zenginliğin teşhirine doğru bir dönüşüm olmuştur. Gösterişçi ve israf beğeni ölçüleriyle, estetiğe ağırlık veren bir tüketimcilik öne çıkmaktadır. Sosyal medyanın oluşturduğu bu yeni düzende tüketilen yiyecekleri fotoğraflama sanatı gibi gıda fotoğrafçılığı alanı da yaygınlaşmakta ve alışkanlık haline gelmektedir. Artık yiyecek tüketimi sadece açlığın gerçekleşmesi anlamında değil, aynı zamanda kentsel yaşamın bir parçası olan kimlik, sosyal sınıf, grup gibi eğilimlere de denk düşmektedir. Fotoğrafçılık hobisi ile mutfak endüstrisi bir nevi birleşerek ve yeme görsellerinin paylaşılması ile akımına katkı da sağlandı denilebilir.

Kaynakça

- Babacan M. E. (2015). *Sosyal Medya ve Gençlik*. İstanbul: Açılımkitap.
- Dedeoğlu, A. Ö. ve Savaşçı İ. (2013). *Tüketim Kültüründe Beden Güzelliği ve Yemek Yeme Arzuları: Kadınların Tüketim Pratiklerine Yansımaları*.
- Ertike, A. S. (2010). *Reklam, Temel Kavramlar, Teknik Bilgiler, Örnekler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Irak D. ve Yazıcıoğlu O. (2012). *Türkiye ve Sosyal Medya*. İstanbul: Okuyan Us yayıncılık.
- Kahraman, M. (2012). *Sosyal Medya 101 2.0*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri. MediaCat kitapları.
- Sepetci, N. (2017). *Sosyal Medyada Mahremiyet Algısının Çöküşü: Instagram Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Şener, K. N. (2014). *Sosyal Medyada Günün Menüsü: Sosyal Medyada "Paylaşılan" Yemek Fotoğrafları Üzerine Bir Değerlendirme*. Erciyes İletişim Dergisi "Akademia". Cilt (Volume): 3, Sayı (Number): 3, (72-82).
- Tuncer, E. (2014). *Sosyal Medya İmparatorluğu- Patron*. İstanbul: Akis Yayınları.
- Uzundumlu, Ö. (2015). *Bir İletişim Formu Olarak Sosyal Medyada Fotoğraf Paylaşımı: Selfie Örneği*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Savaş Önemli . Mayıs 23 2015. (<https://mediatrend.mediamarkt.com.tr/yeni-neslin-dijitallesen-yeme-icme-kulturu/>)
- Marketing Türkiye. 21 Ocak 2016. <http://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/2015te-instagramin-en-populer-icerikleri-belli-oldu/>
- Ulukan G. Mayıs 10 2018. (<https://webrazzi.com/2018/05/10/2010dan-bugune-instagramin-tarihsel-gelisimindeki-onemli-noktalar/>)
- Bayrak H. 6 Şubat 2019. (<https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>)
- Yılmaz V. (https://www.tamindir.com/blog/mutlaka-kullanmaniz-gereken-8-instagram-ozelligi_42866/)
- 08.08.2018. (<https://www.sabah.com.tr/teknoloji/2018/08/08/instagram-guncellendi-instagramin-yeni-ozellikleri-nedir>)
- 18 Aralık 2018. (<https://instagram-press.com/blog/2018/12/18/new-ways-to-interact-on-instagram/>)
- (<https://www.igturkiye.com/guncel-instagram-istatistikleri-2018/>)

Kent Kültürü ve Postmodern Hayat Tarzının Tüketime Etkisi

The Impact on Consumption of Urban Culture and Postmodern Life

Leman Nida Yıldırım*

Başvuru Tarihi: 11.06.2019

Kabul Tarihi: 04.07.2019

Özet

Hayat tarzı terimi bugünlerde çok popüler. Yalnız, bu terim belirli statü gruplarına ayırt edici göndermeler yapmaktadır. Bu terim; Bireyselliği, kendini ifade etmeyi ve üsluplu bir öz bilinci çağrıştırmaktadır. Bir kimsenin bedeni, yine o kimsenin giyimi kullanmış olduğu arabanın modeli yine o kişinin öz bilincini yansıttığı anlamına gelmektedir. Hayat tarzı terimi, tüketim çağında bireylerin farkında olmadan da olsa hayatının merkezine bu şekilde konumlanmış durumdadır. Kısacası “Tüketim Kültürü” terimini kullanmak günümüzde ürünlerin merkezi bir yer işgal ettiği anlamına gelmektedir. Kent kültürleri ve postmodern hayat tarzları hayat projesi kavramından yola çıkarak kentlerin ayırt edici kültür özelliklerinin olduğundan bahsetmektedir. Bunlara örnek olarak binalar veya kent kültürüne ait bazı sosyal aktiviteler gösterilebilir. Örneğin basketbol yerine golf sporunu tercih etmek veya özellikle sanat filmleri seyretmek, halk oyunları yerine bale dersleri almak. Bütün bunlar postmodern kent kültürleri olarak adlandırılmakta ve simgesel hiyerarşi kavramını doğurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayat Tarzı, Postmodernizm, Kent Kültürü, Bireysellik, Tüketim

Abstract

The term lifestyle is very popular these days. This term only makes distinctive references to certain status groups. This term; He calls attention to individuality, self-expression and stylistic self-consciousness. The body of a person means that the model of the car in which that person used the garment again reflects that person's self-consciousness. The term lifestyle is positioned in the center of life, even though it is not unaware of individuals in the age of consumption. In short, using the term anlam Consumption Culture yer means that products occupy a central place today. Urban cultures and postmodern lifestyles refer

* l.nidayildirim@gmail.com

to the distinctive cultural characteristics of cities based on the concept of life project. Examples include buildings or some social activities of urban culture. For example, to choose golf instead of basketball or to watch art films, to take ballet lessons instead of folk dances. All these are called postmodern urban cultures and give rise to the concept of symbolic hierarchy.

Keywords: Lifestyle, Postmodernism, Urban Culture, Individuality, Consumption

Giriş

Hayat tarzı terimi son zamanlarda sıkça kulağımıza gelmekte veya televizyon, internet gibi reklamın sıkça kullanıldığı mecralarda karşımıza çıkmakta ve belirli statü gruplarını ayırt edici mesajlar göndermektedir. Hayat tarzı; bireyselliği, kendi öz bilincinin farkına varmayı ve kendini ifade etmeyi çağrıştırmaktadır. Bir kimsenin sahip olduğu beden, kullanmayı tercih ettiği maddi karşılığı olan herhangi bir ürün veya araba tercihi yine o kişinin öz bilincini yansıttığı anlamına gelmektedir. Hayat tarzı kavramı tüketime dahil olan tüketicilerin, hayatlarına entegre olmuş durumda, tüketici satın alma kararı öncesi ve sonrasında tüketici tercihlerini etkilemektedir. Kısacası, hayat tarzı kavramının günümüzde bu kadar etkili olması tüketicilerin satın aldıkları her ürünü hayat tarzlarına göre seçmeleri, satın alınabilir ürünlerin tüketicilerin hayatında merkezi bir yer işgal ettiği anlamına gelmektedir.

Kent Kültürü Kavramı

Bireylerin toplumda var olması ve varlığını sürdürebilmesi, toplumda mevcut olan bir kültürü benimsemesi ve bu kültüre uygun hayat sürdürmesi ile mümkündür. Kültür; dilimize Fransızca ve Amerikanca'dan geçmiştir. Kavramın Fransızca karşılığı irfan iken; Amerikanca karşılığı medeniyet anlamına gelmektedir (Meriç, 1986:15). Molinowski kültürü, toplumun zaman içinde ürettiği maddeleri, teknolojiyi, yaşamlarına veya sahip oldukları kurumlara şekil veren düşünce ve ilkeleri, sanatları ve zanaatları olarak yorumlamaktadır (Kültür Bakanlığı, 1983:89-90). Kısacası; özelde insanın genelde toplumun öğrenerek, biriktirerek ve üreterek sahip olduğu; bilgi, sanat, yaşam biçimi, düşünce, gelenek ve görenek gibi kavramları içine alan toplumsal değerler bütünüdür. Toplumların dış dünyaya yansıttıkları, sahip olduğu genel özellikler kültürlerinden gelmektedir ve kültür kavramı yine toplumun kendisinden beslenmektedir.

Kentin tarihini ve kültürünü yansıtan yapılar, eğlence ve dinlenme alanları, tarihi, mimarisi, kentte yaşayanların giyimi, yiyecek ve içecek tercihleri vs. kent kültürünün yansımalarıdır.

Bu açıdan bakılınca kent, gelenek ve göreneklerin, düşünce ve fikirlerin yansıtıldığı alanlardır. Toplumların sahip olduğu kültürel, ekonomik, dini ve teknolojik birikimlerini tanıtmakta ve temsil etmektedir. Kent kültürü, kentte doğar, yaşar ve sonraki nesillere

aktarılmaya devam eder (Uçkaç, 2006:31). Toplumları bugün ki çağdaş uygarlık seviyesine ulaştıran kültürel gelişmenin kaynağı olan kentler, zamanla doğal çevrenin de etkisiyle kendilerine özgü birikimlerde bulunmuştur. Sonuç olarak kentlerde kendilerine ait kendi tarihlerinin ve doğanın izlerini taşıyan kültürler ortaya çıkmıştır (Koçak, 2011:261).

Kentler içerisinde birçok kültür ürünü yetiştirmesi nedeniyle içerisinde yaşayanları etkilemek için oldukça fazla malzemeye sahiptir. Bu sadece sergilemiş oldukları kültürel değerler yoluyla değil yine bu kültürün izlerini taşımakta olan, mekanların estetik görünüşleri, kentin sahip olduğu doğal güzellikleri nasıl yorumladıkları, sosyolojik olarak bireyi özgür veya kısıtlanmış, naif veya kaba, birey olma çabası güden veya yalnızlaşan bireyler olmaya itmektedir. Bireyler ait oldukları kent kültüründe hızlı üretim ve hızlı tüketim gibi ilk bakışta sorun oldukları anlaşılmayan durum ile de karşı karşıyadır (Altıntaş, Eliri, 2012: 66).

Kentleşme oranı arttıkça bireylerin hayatlarında maddi ve manevi değişimler yaşanmaktadır. Maddi kültür değişimi yaşayan bireyin hayatında, yaşadığı fiziki mekanda değişiklik, günlük hayatta kullandığı maddi değerleri olan ürünlerde değişiklik, giyim kuşamın değişmesi ve tüketim alışkanlıklarının artması gibi değişimler söz konusu olmaktadır. Tüm bunların neticesinde algı ve davranışlarındaki değişimler, sosyal hayattaki davranış biçimi gibi manevi kültür olarak adlandırabileceğimiz değişimler yaşamaktadır. (Sezal, 1992: 85-87). Bu değişimler grupları birbirinden ayırmış, kültürel faaliyet ve serbest zaman aktivitelerinin tarzını belirlemiş ve kent hayatı tarzını biçimlendirmiştir (Featherstone, 2005: 169). Kavram olarakta modernliği çağrıştıran kent, burjuvazinin feodal toplumu biçimlendiren aristokrasi, ruhban sınıfı (clergé) ve üçüncü sınıf (tiers état) şeklindeki katmanlı yapısına ekonomik varlık alanını genişleterek, yani ticareti büyütürken, ekonominin içinde olmasıyla biçimlenmiştir. Bu bize kent kavramının ticaretle yakın ilişkisi olduğunu göstermektedir. Sanayi devrimiyle beraber kentler, nüfusları kendine çeken birer endüstri alanı olmuş ve giderek modern anlamda kent biçimini halini almışlardır. Bu nedenden, modernizm “kentlerin sanatı”dır ve “doğal meskenini kentlerde” bulur (Harvey, 2010: 39).

Postmodernizm Kavramı ve Postmodern Hayat Tarzı

Postmodernizm ilk defa New York’lu eleştirmenler tarafından 1960’lı yıllarda ortaya çıkmış, 1970’lerde ise Avrupa’da gelişmiştir (Sarup, 1995: 158). Edebiyat, mimarlık, sanat, felsefe, dans, moda, tüketim endüstrisi vs. gibi çeşitli birçok konuda postmodernizm kavramı karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde insanlar yaşadıkları sosyal çevrenin de etkisinde kalarak yine kendi kültür ve fiziksel özelliklerini önemsemeden postmodern akıma ayak uydurmaktadır.

Postmodernizm içerik ve yasallık açısından da üzerinde tartışılan bir kavramdır. İçerik olarak kimine göre yeni teknoloji vakti, kimine göre çevreci veya yeşilci, kimine göre ise çoğullaşma ve parçalanma ve nihayet bir gruba göre de yeni bir kökenden dağılık toplumun yeni bir bütünleşmesidir. Meşruluk olarak onu meşru gösterecek yeni olayların olmadığı söylenmektedir (Soykan, 1993: 117-118).

Postmodernizm kavramının bahsi geçtiği her zamanda veya mekanda mutlaka karşımıza modernlik, postmodernlik ve modernizm gibi kavramlar çıkmaktadır.

Postmodernizm için öncesinde "modernleşme" sürecinin tamamlanması, modernleşmenin özünün bir daha geri gelmemek silinmiş olması önşarttır. Bir başka söylem ile yaşam tarzı olarak ve dolayısıyla eylem olarak modernliği özümsemiş ve hazmetmiş, sindirmiş olmak gerekir. Aksi halde Postmodernizm bir taklit olur ve bilinçsiz bir şekilde defalarca tekrara düşer (Erinç, 1994: 35-36).

Postmodern düşünce yapısının özelliklerine genel olarak bakacak olursak;

- Modern sürece karşı olan tavrı uzlaşmacı değil eleştireldir.
- Modern süreci yok sayar.
- Yerel olana dönmeyi savunur ancak kurgudan ibarettir.
- Uyumsuzdur, bütünlük sergilemez oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir.
- Gerçekleri tam anlamıyla yansıtmaz karmaşık bir düzende sunar.
- Toplumsal olaylara dikkat etmeden anlatmak istediği doğru anlaşılabilir.
- Anti-temelcidir.
- Tarih, özne ve esas olan olayların dışındadır.
- Orijinal olmaya değer vermez.
- Nesnelliği reddeder, tek bir doğru ve değerler yoktur.
- Prestij her zaman ön plandadır sanatın ve özünü kavranmış değildir.
- Trendler ön plandadır (Çağlar, 2008: 368-387).

Baudrillard'ın dikkat çektiği nokta ise toplumdaki kültürün dönüşümüdür, postmodernizmin özellikleri dikkate alınacak olursa toplumdaki dönüşüm; toplumu, tüketim toplumuna, metaların daha değerli olduğu bir hayata doğru sürüklemektedir. Postmodernizm ve kent kültürü ile birlikte ortaya çıkan tüketim toplumunda, daha önce sadece çalışmayı öğrenen bireye tüketim fikri aşılanır. Binlerce uyarıcı nedeniyle bilinci neredeyse kapanan birey reklam, yazılı ve görsel iletişim araçları sayesinde kent kültürüne de uyum sağlayarak uysal tüketicilere dönüştürülür. Nesne kullanım ya da ihtiyaçtan öte reklamlarda tüketiciye yüklenen anlamdan ya da 'göstergeler sistemi' içerisindeki karşılığından ibarettir. İktisat ve üretim alanı düşünce ve kültürle iç içe geçmiştir. İmaj ve gösterge gerçekliğin yerini almış ve artık doğruluk ya da gerçeklik diye bir şey kalmamıştır. Tek başına evrensel ve zorunlu taklitler vardır. Taklit edilemeyecek hiçbir şey yoktur. Kitleler ve göstergeler arasında bir bağlaşım vardır (West, 1998: 276-278).

Günümüzde postmodernizm ve kent kültürü ile oldukça sıkı bir bağ kuran bireyler için üretim azalmış buna oranla tüketim artmıştır. Artan teknolojik gelişmeler, sosyo-ekonomik yapının değişmesi, kent kültürü içerisinde tüketme odaklı ve metaya değer veren bireyler ortaya çıkarmaktadır. Fakat kent kültürü ve postmodern hayat tarzını benimsemiş bireylerin tüketim odaklı hayat tarzlarından çok hayatlarının merkezine aldıkları meta tercihleri de dikkat çekmektedir.

Hayat tarzı kavramı sanayi toplumuyla ortaya çıkmış çağa uyum sağlayan bir özeliğe sahip statü gruplaşmasıdır (Chaney, 1996: 13). Bugün bireyleri birbirinden ayıran en önemli özelliklerin başında hayat tarzları gelmektedir. Bireylerin hayat tarzları ise kullandıkları arabanın modelinden, giyim kuşam tercihlerinden, tercih ettikleri sanatsal ve sportif aktivitelerden kolayca anlaşılabilir. Hayat tarzı kavramı için bireylerin birbirinden farklı yanlarını dışavurum şekli denilebilir. Bu bağlamda Featherstone'un (2005:140) tanımladığı biçimiyle hayat tarzı bireyselliği, kendini ifade etmeyi ve üslupçu bir özbilinci yansıtır. Bir kimsenin bedeni, kıyafetleri, konuşması, serbest zamanı kullanması, yiyecek ve içecek tercihleri, ev, araba, tatil seçimleri vb. tüketicinin zevk, takdir ve üslup hissini bireyselliğinin ve fikirlerinin işaretleri olarak görülür. Genel anlamda hayat tarzı eşyayı, mekânı ve zamanı tercih ediş ve onu kullanım biçimidir. Bir başka ifadeyle bir şeyleri üretmekten çok kullanma ve tüketme biçimleridir.

Hayat tarzı, bireylerin yaşamı nasıl algıladıklarının ve onu nasıl yorumladıklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda tüketim ve hayat tarzı bir bütün olarak ele alınabilir (Çoşgun, 2012: 10).

Mal ve hizmetlerin tüketim şekillerini tanımlarken tüketicinin içinde bulunduğu sosyal çevre ve kültürü göz ardı etmemek gerekmektedir. Sosyal sınıf ve hayat tarzı arasında bir ilişki olduğunu savunan Bourdieu (1979: 192-193). Hayat tarzını seçkin, avam, niteliksiz, taklit vb. gibi sıfatlar ile nitelendirmektedir. Sosyal hayatın içerisinde yer alan herkes toplumsal statüsü ne olursa olsun kendini ifade etme olanaklarına ve düşünce yapısına sahiptir. Bunu yaparken yetiştiği çevreden beslenir. Kendini ifade etme şekli ise kent kültürü içerisinde kendini bulan ve postmodern düşünce yapısına sahip bireyde yapmış olduğu tüketim ve tüketim alışkanlıkları ile ortaya çıkmaktadır. Bu kültürde tüketilen mal ve hizmetler genelde sembollerdir. Malın veya hizmetin üzerindeki emek veya fayda ikinci plana itilir, farklılık yaratma ve sembole değer verme ön plandadır. Kent kültürünün sunmuş olduğu hayat tarzı ve postmodern düşünce yapısının bu tarza uygunluk göstermesi tüketim ideolojisini sembolleştirmekte ve aynı kentte aynı sınıfta yaşayan insanları aslında sanıldığı aksine tek tipleştirir. Birey kimlik yerine kimlik stratejisi karmaşasına girmiştir (Ergur, 2008: 22-24). Kendini ait olduğunu hissettiği dünyada oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan birey tüketim karşısında da bu karmaşıklığın etkisindedir, özne ve esas olanın dışında alışkanlıklarla tüketimde bulunmaktadır.

Postmodern kent hayatı, bireylere vermiş olduğu mesajlarda sürekli değişmeyi ve farklılaşmayı vurgulamaktadır, toplum bir süre sonra bu farklı tüketim alışkanlıklarına

yönelmektedir. Tüketici sahip olduğu hayat tarzını moda, serbest zaman alışkanlıkları, yiyecek ve içecek tercihi, ev ve araba tercihi gibi tüm mal ve hizmetleri ve bunları kullanım biçimlerini yaşamış oldukları kent hayatının sergileniş biçimidir. Kentlerde yoğunlaşan mal ve hizmetlerin tüketimi, özellikle kültür paydası üzerinde süreklilik gösteren göstergeler üretmektedir. Bu nedenle de alışveriş merkezleri aynı zamanda müze, sinema, kitap ve müzik ürünleri gibi kültür tüketiminin yoğunlaştığı mekânlardır (Zukin, 1988: 437-439).

Tüketim Kavramı ve Tüketim Davranışı

Bireyler hayatlarını sürdürebilmek için sosyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Tüketim maddi değeri/karşılığı olan bazı mal ve hizmetlerin tüketimi anlamına gelmektedir. Bireylerin yaşamak için hayatlarını devam ettirmek ve ihtiyaçları gidermek amacıyla mal ve hizmeti satın alması ve bunu sürekli olarak devam ettirmesidir (Odabaşı, 1999:5). Tüketimin temelinde ihtiyaçlar yatmaktadır. Günümüzde gelişen teknoloji, artmakta olan ekonomik güç, mal ve hizmetlerdeki çeşitlilik bireylere tüketim arzusu aşılabilir ve bunun sonucunda bireyleri sürekli olarak mal ve hizmet tüketimine yönlendirmiştir. Tüketiciler artık açlık, susuzluk ve örtünme gibi temel ihtiyaçlarının dışında istekleri doğrultusunda tüketime yönelmektedirler. Kent kültürünün etkisinde olan bireyler tüketime daha yatkın olup, hayatlarının ve gelirlerinin ciddi bir bölümünü tüketime ayırmakta ve bunun için emek harcamaktadır. Bu kültürün etkisindeki tüketiciler ne tükettiklerine ve nasıl tükettiklerine bakarak yaşamlarını bu çerçevede oluşturmaktadırlar. Tüketim, ekonomik olduğu kadar, toplumsal, kültürel ve psikolojik bir olgudur (Bocock, 1997: 14).

Tüketici Kavramı

Fizyolojik ve sosyolojik ihtiyaç ve isteklerine göre ekonomik gücünün de elverdiği kadarıyla mal veya hizmeti satın alan kişiler tüketici olarak tanımlanabilir. Tüketici bazen bir anne, bazen bir baba, bazen çocuk, genç veya yaşlı olabilir. Her meslekten, her yaştan ve her gelir seviyesinden insanlar tüketici grubuna dahildir. Tüketici profilleri çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır ve tüketici profillerinin özelliklerine göre tüketimde farklılık görülmektedir.

Tüketici profillerine değinecek olursak; sessiz kuşak, BB kuşağı, X, Y, Z kuşaklarından bahsetmek mümkündür.

Kuşaklar	Yaş Aralıkları	Yıllar
Sessiz Kuşak	91-71	1925-1945
BB	70-52	1946-1964
X	51-37	1965-1979
Y	36-17	1980-1999
Z	16-0	2000- ...

(Öz, 2015: 12).

Sessiz Kuşak (Gelenekselciler): 1925-1945 yılları arasında dünyaya gelen Sessiz kuşak 1925 ve 1945 yılları arasında yaşanan yoğun savaş dönemi nedeniyle ekonomik buhran yaşamış ve yaşamış oldukları sosyal ve siyasi çevre karakterlerine yansımıştır (Göksel, Güneş, 2017: 5). Bu dönemi yaşamış insanlar savaş ortamının duygu dünyalarına yaptıkları etki nedeniyle karar vermekte zorlanır, liderlerine sadıktırlar (Demirkaya vd., 2015: 186-205).

BB Kuşağı: 1946-1964 yılları arasında İkinci Dünya Savaşının bitmesiyle yaşanan bu dönemde doğum oranları artmış ve ekonomik buhranın azaltma politikalarına gidilmiştir. Sosyal yaşamda kolej kültürü etkili olmuş, radyo kullanımı artmış ve insan hakları gündemde olmuştur (Demirkaya vd., 2015: 186-205). BB kuşağı sadakat duyguları yüksek, kanaatkâr ve aynı zamanda uzun süre çalışabilen, çalışkan ve azimli bir yapıya sahiptirler. Çalışkan, Oidealist, kararlarında tezatlık bulunmayan bir yapıya sahip olup ayrıca yetki duygusu, iş kolik ve bencillik gibi bazı olumsuz özelliklere sahiptirler. Takdir edilmekten hoşlanmaz kendilerini motive edebilirler. Emeklerinin karşılığı degecek maddi kazanç ile ölçer, savaştan çıkmaları nedeniyle eğlenceye düşkünlüdürler (Adıgüzel vd., 2014: 19-20).

X Kuşağı: 1960-1980 yılları arasında çeşitli maddi krizler ve sosyal sorunlar gibi oldukça güvensiz bir ortamda doğan bu kuşağa "kayıp kuşak" da denilmektedir. (Pop tüketim biçimini benimseyen Planetare Softies ya da diğer adıyla gezegenimsi uysallar da X kuşağının bir alt grubudur)

Y Kuşağı: (next, echo boomers) : (5-22 yaş arası) Çok yakın geleceğin hedef kitlesi oldukları için (belki de oldular bile) eğitimleri ve içinde yaşayacakları sosyo-ekonomik dinamikler büyük önem taşıyor.

Z kuşağı: (zero generation, net generation): Bu kuşak için varsayılan doğum tarihi 2003'lü yıllar. En iyi anlaşabileceği kuşak ise doğal olarak Y kuşağıdır (Sarıtaş, Barutçu, 2016: 7)

Tüketicinin çoğu zaman A markası yerine B markasını tercih etmesi, bazı durumlarda sahip olmak istediği B markasına ulaşmak için daha fazla zaman ve emek harcaması tüketicinin sahip olduğu özelliklere göre değişim göstermektedir. Bu özellikleri tüketicinin yaşadığı kent ve sahip olduğu düşünce yapısı da etkilemektedir.

Sonuç

Tarihin en eski çağlarından günümüze kadar tüketim insanın hayatında büyük öneme sahip olmuştur. Önceleri yalnızca hayatta kalmak amacıyla tüketen birey için zaman geçtikçe tüketimin anlamı da değişmiş ve çok farklı boyutlara ulaşmıştır. İletişim teknolojilerinin ortaya çıkması ve hızla yayılması, kent kültürünün etkilerini hızlandırmış, tüketim ve tüketimcilik yepyeni boyutlara ulaşmıştır. Teknoloji ile birlikte hızla yayılan kent kültürü ve postmodernist düşünce içinde bireyler daha çok tüketim eylemi gerçekleştirmektedir. Bu tüketim eylemlerinde en dikkat çeken olgu ise kent kültürünü ve postmodern düşünce yapısını benimseyen tüketicinin tüketimde sergilemiş olduğu sembol tüketimidir. Bugünün kent kültürü içinde doğup büyüyen, postmodern tüketicisi artık o eskiden olduğu gibi yalnızca hayatta kalmak için veya geçimini sağlamak için tüketen tüketicilerden değildir. Satın aldığı mal ve hizmetten ihtiyaç ve isteklerini karşılama ötesinde beklentilere sahiptir. Bugünün tüketicisi daha çok haz peşinde koşan, gerçekleştirdiği tüketim faaliyetlerini ihtiyaçtan ziyade mutluluk için yapan, psikolojik anlamda rahatlamak, günlük yaşam streslerinden arınmak ve kendini ifade etmek için tüketmektedir. Yalnızca bu şekilde birey kendini tükettikleriyle ispatlayarak tüketim toplumunda kendine yer edinmiş olur. Kent kültürü içerisinde yer alan birey satın aldığı mal ve hizmet karşılığında faydanın yanında haz aramaktadır. Yapmayı tercih ettiği spor dalı, oturmuş olduğu ev, giydiği kıyafet ve kullanmış olduğu araba sosyal hayatını tamamlayıp, ihtiyaçlarını karşılamanın yanında bireye haz ve mutluluk sunmaktadır. Çünkü; postmodernizm ve kent kültürü çatısı altında tüketim alışkanlıkları göstermektedir.

Kaynakça

- Altıntaş, O., & Eliri, İ. (2012). Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu. *IDİL Sanat ve Dil Dergisi*, 1(5), 61-74.
- Adıgüzel, O., Batur, H. Z., ve Ekşili, N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve Y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: Mobil yakalılar, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014/1(19).165-182
- Bocock, R. (1997). Tüketim. Ankara: Dost Kitabevi.
- Çağlar, N. (2008). "Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik". S. Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı:3.
- Çoşgun, M. (2012). Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1(1), 837-850.
- Demirkaya, H., Akdemir, A., Karaman, E. ve Atan Ö. (2015). Kuşakların yönetim politikası beklentilerinin araştırılması, İşletme Araştırmaları Dergisi, 7(1). 186-205.

- Ergur, A. (2008). “Sanayi ve Sanayi-Sonrası Sektör Çalışanlarında Kimlik Stratejisi Olarak Tüketimin Sınıf Ölçülerini Görünmezleştirici Etkisi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 112:7-30.
- Eriñ, S. M. (1994). Postmodernizm’in tanımı.
- Featherstone Mike (2005). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Göksel, A., & Güneş, G. (2017). Kuşaklar Arası Farklılaşma: X Ve Y Kuşaklarının Örgütsel Sessizlik Davranışı Bağlamında Analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 807.
- Harvey David (2010). Postmodern Durum, Çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları.
- Koçak, H. (2011). Kent-Kültür İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Değişen ve Dönüşen Kentler”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. Cilt 2.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, I. Milli Kültür Şurası, “Genelde Kültür ve Temel Değerler Komisyonu Raporu”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1938.
- Meriç, C. (1986). Kültürden İrfana. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Odabaşı, Y. (1999). Tüketim Kültürü, Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Öz, Ü. (2015). XYZ Kuşaklarının Analizi ve Y Kuşağının Örgütsel Bağlılık Düzeyi Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.11.
- Sarıtaş, E., & Barutçu, S. (2016). Tüketici Davranışlarının Analizinde Kuşaklar: Sosyal Medya Kullanımı Üzerinde Bir Araştırma. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 3(2), 1-15.
- Sarup Madan, Postyapısalcılık ve Postmodernizm, Çev: A.B.GÜÇLÜ, Ark Yayınları, Ankara, 1995.
- Sezal, İhsan, Kentleşme, Alternatif Üniversite- Ağaç Yay., İstanbul, 1992.
- Soykan Ömer Naci, Türkiye’den Felsefe Manzaraları, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Uçkaç, L. Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. 2006.

West, D. (1998). Kıta Avrupa'sı Felsefesine Giriş. (Çev. Ahmet Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Zukin Sharon (1988). "The Postmodern Debate Over Urban Form", Theory Culture and Society, Sayı: 5:431-446.

Ortaokul Öğretmenlerinin Üstün Yetenekli Eğitime İlişkin Tutumları Balıkesir Örneği

Secondary School Teachers'attitudes in Gifted Education Balıkesir Example

*Ceren Nur ERDOĞAN**
Özay Nuri AKSOY†

Başvuru Tarihi: 15.04.2019
Kabul Tarihi: 06.07.2019

Özet

Eğitimci, sahip olduğu bilgi ve tutumlarıyla eğitim ve öğretim sürecine katkı yaparken diğer boyutta ki yöntem uygulamalarıyla davranışları öğrenciler tarafından benimsenmesinde rol oynar. Bu boyut olumlu anlamda olabildiği gibi olumsuz anlamda da olabilir. Bu yüzden üstün ve özel yeteneklilerin eğitim sürecinde öğretmenlerin bu öğrencilere olan tutum ve yaklaşımlarını bilmek önemlidir.

Bu araştırma, 2019 yılında Balıkesir'in Karesi ilçesine bağlı ortaokullarda çalışan 139 öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmamızın amacı ortaokul öğretmenlerinin dersine girdikleri üstün yetenekli öğrencilere olan tutumlarını inceleyip, çıkan sonuçlarla daha önceden yapılan araştırmaları karşılaştırmaktır. Üstün yetenekli öğrencilere daha iyi ve daha verimli bir eğitim almaları doğrultusunda literatür anlamında katkıda bulunmaktadır. Ortaokul Öğretmenlerinin üstün yetenekli bireylerin eğitimlerine yönelik tutumları; cinsiyete, yaşa, mesleki kıdem durumları ve bransa göre farklılık göstermekte midir? Sorularıyla cevap aranmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın veri toplama araçları “Üstün Yeteneklilerin Eğitimine İlişkin Tutum Ölçeği” ve demografik bilgi formudur. Elde edilen veriler SPSS 24 programıyla analiz edilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre, ÜYETÖ alt puanlarından Sınıf Atlama Boyutunda (SAB) cinsiyete göre erkekler lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Üstün

* cerenerdogan2423@gmail.com

† ozaynuriaksoy@msn.com

Yeteneklilerin Dışlanması ve İzolasyon Boyutu (ÜYDİB) kısmında yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı fark gözlemlenmiştir. Hizmet süre değişkenine göre, ÜYETÖ alt boyutu olan Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutunda (ÖYSOB) istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Üstün Yetenekliler Eğitimine İlişkin Tutum, Öğretmen, Balıkesir

Abstract

Educator, teaching and learning with knowledge and attitude owned contributes to the process. Educator, method with the application of behavior plays a role in the adoption by students. This dimension can also be negative sense, and as such, in a positive way. So in the process of training teachers of gifted students with superior and special these students it is important to understand the attitudes and approaches.

This research, 2019 Square Township secondary school in Balıkesir in 139 was carried out with a teacher. They enter secondary school teachers lesson aim gifted students to examine their attitudes. The research is to compare the results. Gifted students with a better and more efficient training is to contribute in accordance with the literature. Secondary school teachers' attitudes towards the education of gifted individuals; gender, age, occupational seniority status and trade shows differ? Tried searching for answers with questions.

Research data collection tool is " Attitudes Scale gifted children Education". The study also includes demographic information form. The data obtained were analyzed with the SPSS program 24.

According to the findings of the survey, are Class bottom points Through ÜYETÖ Size (SAB) by gender men differ significantly in favor of one. To the exclusion of the superior teneklilerin and olasyon size (ÜYDİB) was observed a statistically significant difference according to the age variable. ÜYETÖ service time variable, creating a lower size of special ability Classes in size (ÖYSOB) was found a statistically significant difference.

Keywords: The Gifted Education Attitudes, Teacher, Balıkesir

Giriş

Üstün zekâlı öğrenciler için birçok araştırmacı tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır. Tortop (2018) üstün zekâlı öğrencileri genellikle zihinsel kapasiteleri, motivasyonları ve yaratıcılık açısından normal bireylerden farklı olan kişiler olarak tanımlamaktadır.

Ross (1993) yaptığı çalışmada üstün yetenekli çocuğu; sahip oldukları kabiliyetleriyle tanınan okul öncesi, ilköğretim ya da lise seviyesinde çocukları ve gençleri içerdiğini, bu çocukların liderlik kabiliyeti, görsel ve icra sanatları gibi alanlarda yüksek yetenek gösterdiklerine dikkat çeker.

Renzulli'ye göre yaratıcı hizmetler vererek başarı gösteren bireylerde yapılan araştırmalarda, birbiriyle etkileşimde olan üç özellikten bahseder. İlki genel ve özel yetenek düzeyi. İkincisi, yeni düşünceler oluşturup bunları yeni sorunların çözümünde uygulayabilme yeteneği olan yaratıcılık ve sonuncusu da, bir işi başından sonuna kadar götürecektir üstün motivasyondur. Renzulli'ye göre bir çocuğun üstün kabul edilebilmesi için bu ölçütlerin hepsinde yaşıtlarının %85'inden ve en azından birinde %98'inden daha başarılı olması gerektiğini Kauffman ve Hallahan (1978) ve Özsoy (1984) eserlerinde belirtirler.

Davaslıgil (2004) üstün yetenekli öğrencilerin büyük gruplarla öğretim yapılmasını engelleyen amaçlar olarak bireylere ortak özellikler kazandırma ihtiyacı ve eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını görür.

Karaduman (2010)da üstün yetenekli öğrencilerin diğer öğrencilere göre farklılık gösteren öğrenme yetenekleri bu öğrenciler için farklılaştırılmış eğitimi zorunlu kıldığını belirtir.

Ataman ve Tekbaş (2004) göre günümüze kadar özel yetenekliler eğitimleriyle ilgili birçok uygulama geliştirilmiştir. Özel okullar, özel sınıflar, yetenek sınıfları ve bireysel öğretim ayrı eğitim kapsamındadır. Hızlandırma ve zenginleştirme yöntemleriyse, birlikte eğitim kapsamında olduğunu belirtir.

Davaslıgil ve Uzun (2004) yaptıkları çalışmada üstün yetenekli öğrencilerin, başarılı olmaları ya da tüm potansiyellerini kullanabilmeleri için farklılaştırılmış bir eğitim programı gerektirdiğinden bahseder.

Bu sebepten üstün yetenekli çocuklar için okullar tarafından sağlanacak genele hitap etmeyen ve sıradan olmayan aktivitelere ya da hizmetlere ihtiyaç vardır.

Stuart (2008) çalışmasında milletler kendi ülkelerine veya dünyaya katkı yapmak istiyorlarsa, üstün yeteneklilerin özel eğitim ihtiyaçlarının mutlaka giderilmesi gerektiğini vurgular. Toplumların tarihsel gelişimlerine bakıldığında, liderlik, üretkenlik

ve verimlilik gibi özelliklere sahip üstün yetenekli kişilerin yön verenler olduğu görülmektedir.

Maker ve Nelson (1996) üstün yetenekli bireylerle ilgili bir başka konu da farklılığı tespit edilen çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi konusuna dikkat çekerler. Ayrıca bu tip bireylerin yeteneklerinin geliştirilmesi için sistemli ve düzenli bir eğitime ihtiyaçları olduğunu, üstün yetenekli bireylerin toplumun en değerli kaynağı sayılan ve sayıları sınırlı olduğundan kaybedilmemesi, en sağlıklı ve verimli bir biçimde yetiştirilmesi için eğitimlerinde ihtiyaç duyulan ortam ve olanakların sağlanması gerektiğine vurgu yaparlar. Maker ve Nelson (1996) a göre bu konuda görev öğretmenlere düşmektedir. Üstün yetenekli öğrenciler eğitim ortamında diğer öğrenciler gibi güçlü yanlarını keşfetmek ve geliştirmek için psikolojik olarak güvenli bir sınıf atmosferine ihtiyaç duymaktadırlar.

Baykoç ve Özdemir (2016) e göre üstün yetenekli çocuklar diğer çocuklara göre öğretmen tutumlarından daha fazla etkilenmektedirler. Öğretmenlerin üstün yeteneklilere karşı tutumlarının üstün yeteneklilere ilişkin düşünceleriyle doğru orantılı olduğu yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum üstün ve özel yetenekli öğrencilere ilişkin öğretmen tutumu, öğrencilere karşı davranışlarını da etkilemektedir.

Kağıtçıbaşı (2005) tutumlara sahip olarak doğmayız. İnsanlar tutumları doğduktan sonra hayatın içinde öğrenirler. Tutumlar doğumla gelmediğine göre bizlere tutumları öğreten sosyal çevredir tespitinde bulunur. Aile üyeleri, yakın çevremiz ve yaşam deneyimlerimizin tutumlarımızda etkisi vardır.

Eraslan (2010) çalışmasında üstün yetenekli öğrencilere karşı olumlu tutum geliştiren öğretmenlerin, bu öğrencilerle çalışmaktan zevk aldıklarını, öğrencilere yönelik olumsuz tutum geliştiren öğretmenlerin ise bu öğrencilerin performanslarına yetişemediklerini ve olumsuz duygular yaşadıklarını belirtmiştir.

Öğretmenlerin üstün yetenekli çocuklara yönelik tutumları ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde öğretmenler üstün yetenekli çocuklarla sınıf içerisindeki etkileşimleri konusunda Albion (2002) çalışması, seçilen etkinliklerin öğretim yöntemlerini ve kullanılan araç gereçleri etkilediğine yönelik ise Curtis (2005) çalışması vardır.

Bilim ve Sanat Merkezleri, özel uygulama ve testlerle seçilen, üstün ve özel yetenekli öğrencilerin ilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda eğitimlerinin verildiği bir kurumdur. Türkiye’de özel yetenekli olduğu tespit edilen bireyler Bilim ve Sanat Merkezlerinde (BİLSEM) eğitime alınmaktadırlar. Bu kurumlara öğrenci alımında temelde üç yetenek alanı kullanılmaktadır; genel yetenek, resim, müzik. Öğrenciler bu alanlardan en fazla ikisinde üstün zekâlı olarak gösterilebilmektedir Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi (2015).

BİLSEM'ler Delibay (2017)a göre örgün eğitime alternatif değil, destekleyici olması hedeflenmiştir.

BİLSEM'ler, öğrenciler kendi okullarından artan zamanlarda, Genel Zihinsel Yetenek Alanından tanılanan öğrencilerin tüm alan/disiplinlerle ilişkilendirilerek yürütülen Destek Eğitim Programıyla (DESTEK 1-2), Genel Zihinsel Yetenek Alanından tanılanan ve DESTEK 2 Programını tamamlayan öğrencilerin, bireysel yeteneklerini fark etmeleri amacıyla yürütülen Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme Programıyla (BYF), Müzik ve Görsel Sanatlar Yetenek Alanından Uyum Programını, Genel Zihinsel Yetenek Alanından ise BYF Programını, tamamlayan öğrencilerin özel yeteneklerini geliştirmek amacıyla yürütülen Özel Yetenekleri Geliştirme Programıyla (ÖYG), öğrencilerin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda bir alanda/disiplinde danışman öğretmen rehberliğinde bireysel olarak veya grupla yürüttükleri Proje Üretimi ve Yönetimi Programıyla (PÜY), zorunlu olan derslerinin dışında da ilgi duydukları alanda atölye derslerini seçebildiği, proje tabanlı eğitim ve öğretim imkanı sunan özel eğitim ve rehberlik hizmetleri bünyesinde MEB'e bağlı eğitim kurumlarıdır.

Araştırmanın Önemi

Tozlu (2004) tarafından üstün yeteneklilerin ülkenin geleceğinde hayati öneme sahip milli bir hazine olduğu, üstün yeteneklilerin eğitimleri tüm ülkelerde önem verilmeye başlanan konu olmaya başlamıştır. Milletlerin var olmasında merkezi güç oluşunda üstün yeteneklilerin eğitilmesi, işlevsel kılınması hayati bir önem taşıdığı vurgulanır.

Üstün yetenekli çocukların eğitimi ile ilgili çalışmalar Batılı ülkelerde gelişmiş düzeyde olmasına rağmen ülkemizde üstün yetenekli çocukların eğitimi ile ilgili çalışmaların önemi son yıllarda anlaşılmaya başlandığı Ataman (1998) çalışmasında bahsedilir.

Üstün yetenekli bireylerin eğitimiyle ilgili çalışmalar açısından ülkemizin de eksikliği bulunmaktadır. Bu alanda nitelikli araştırmaların çoğalması için üstün yeteneklilerin eğitimiyle ilgili araştırmalara önem verilmesi gerektiği konusunda Sak (2011) tarafından bir tespit bulunulur.

Eğitimci, sahip olduğu bilgi ve tutumlarıyla eğitim ve öğretim sürecine katkı yaparken diğer boyutta ki yöntem uygulamalarıyla davranışları öğrenciler tarafından benimsenmesinde rol oynar. Bu boyut olumlu anlamda olabildiği gibi olumsuz anlamda da olabilir. Bu yüzden üstün ve özel yeteneklilerin eğitim sürecinde öğretmenlerin bu öğrencilere olan tutum ve yaklaşımlarını bilmek önemlidir.

Ülkeler gelişmek istiyorlar ise üstün yetenekli bireylerin eğitimlerine önem vermek zorundadırlar. Burada en çok sorumluluk öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenler üstün yetenekli öğrencileri tanıyıp, onlara yönelik program ve araç gereç sunmalıdırlar. Eğer üstün yetenekli öğrencisinin farkında olmazsa o öğrenci ileride ülkesine hiçbir alanda yararı olmaz. Araştırmamızda öğretmenlerin üstün yetenekli öğrencilere karşı tutumlarını

inceledik. Öğretmenlerin bu konudaki tutumlarını bilmek öğrencilerin geleceklerini şekillendirebilmek açısından önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı ortaokul öğretmenlerinin dersine girdikleri üstün yetenekli öğrencilere olan tutumlarını inceleyip, çıkan sonuçlarla daha önceden yapılan araştırmaları karşılaştırmak ve bilinçlendirmektir. Üstün yetenekli öğrencilere daha iyi ve daha verimli bir eğitim almaları doğrultusunda literatür anlamında katkıda bulunmaktadır.

Bu doğrultuda:

Ortaokul Öğretmenlerinin üstün yetenekli bireylerin eğitimlerine yönelik tutumları ne düzeydedir? Ortaokul Öğretmenlerinin üstün yetenekli bireylerin eğitimlerine yönelik tutumları; cinsiyete göre, yaşa göre, mesleki kıdem durumlarına göre, branşa göre farklılık göstermekte midir? Sorularıyla cevap aranmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Örneklem

Bu çalışma, ortaokullarda üstün ve özel yeteneklilerin derslerine giren öğretmenlerin üstün ve özel yeteneklilere yönelik öğretmen tutumlarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma grubu, Balıkesir'in Karesi ilçesine bağlı ortaokullarda çalışan 139 öğretmenden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak aşağıdaki ölçek kullanılmıştır.

Üstün Yeteneklilerin Eğitimine İlişkin Tutum Ölçeği (ÜYETÖ): Tortop tarafından, Gagne ve Nedau (1985) tarafından geliştirilen (Opinions about the gifted and their education) ölçeğin Türkçeye uyarlanmış halidir. Orijinal hali 34 maddedir. Tortop (2012) orijinal halde bulunan ölçeği Türkçeye uyarlamasını yapmıştır.

ÜYETÖ cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .69 bulunmuştur. YETÖ Altboyutları (Modifiye edilmiş Model 3'e göre) şunlardır: Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutu (ÜYİDB): 1,9,11,14,15,16,30,32. Üstün Yeteneklilere Özel Hizmetlere Karşı Olma Boyutu (ÜYÖKOB):3,4,5,12,18,23,26,27,28. Üstün Yeteneklilerin Toplumsal Değeri Boyutu (ÜYTDB):13,17,24,25,33. Üstün Yeteneklilerin Dışlanması ve İzolasyon Boyutu (ÜYDİB): 19,22,31. Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutu (ÖYSOB):2,6,20,21. Sınıf Atlama Boyutu (SAB): 7,8,10,29,34.

Ölçeğin yorumlanmasında Gagne ve Nadeau (1991) toplam puan yerine ortalama puan kullanılmasını önermektedir. Gagne ve Nadeau (1991)'ya göre maddelerin ortalama puanı 2'den az ise yüksek olumsuz tutumu, 4'ten fazla ise yüksek olumlu tutumu ifade eder. 2.75 ile 3.25 arasındaki ortalama puan ise kararsız tutumu ifade eder.

Troxclair (2013) yaptığı çalışmada Gagne ve Nadeau (1991)'in ölçeği ile topladığı verileri yorumlarken 4 ve 5 arasındaki puan yüksek pozitif tutum, 3.25 ve 3.9 arasındaki ortalama puanı pozitif tutum, 2.75 ve 3.25 arasındaki ortalama puanı kararsız tutum, 2 ve 2.75 arasındaki puanı negatif tutum ve 2'den daha düşük puanı ise yüksek negatif tutum olarak yorumlamıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel istatistikler incelenmiştir. Analizler yapılmadan önce örneklemin doğrusallık ve normallik sayıltıları incelenmiştir. Bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Bulguların anlamlı olup olmadığının değerlendirilmesinde.05 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmıştır. Varyans analizlerindeki karşılaştırmalarda Post hoc testlerinden Tukey testinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Demografik İstatistik Sonuçları:

Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyete göre dağılımları Tablo 1, Öğretmenlerin yaşa göre dağılımları Tablo 2, Öğretmenlerin Hizmet Süre Dağılımları Tablo 3, Öğretmenlerin Branş Dağılımları Tablo 4 'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	F	%
Kadın	77	55.4
Erkek	62	44.6
Toplam	139	%100

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 77'si kadın (%55.4) iken 62'si (%44.6) erkek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Yaş Dağılımı

Yaş	F	%
20-25	7	5.0
26-30	14	10.1
31-35	43	30.9
36-40	33	23.7
41-45	23	16.5
46-50	8	5.8
51 ve Üstü	11	7.9
Toplam	139	%100

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yaş dağılımlarına bakıldığında 43'ü (%30.9) ile 31-35 yaş aralığındakiler ilk sıradadır. Sonrasında ise 33 kişi (%23.7) ile 36-40 yaş aralığı, 23 kişi (%16.5) ile 41-45 yaş aralığı, 11 kişi (%7.9) ile 51 yaş ve üstü, 8 kişi (%5.8) ile 46-50 yaş aralığı, 7 kişi (%5) ile de 20-25 yaş katılımcı yer almıştır.

Tablo 3. Öğretmenlerin Hizmet Süre Dağılımı

Hizmet Süresi	F	%
1-3 Yıl	8	5.8
4-6 Yıl	8	5.8
7-10 Yıl	14	10.1
11-14 Yıl	52	37.4
15-18 Yıl	20	14.4
19-23 Yıl	21	15.1
24-27 Yıl	8	5.8
28-32 Yıl	3	2.2
32 Ve Üstü	5	3.6
Toplam	139	%100

Araştırmaya katılan öğretmenlerin hizmet süre dağılımlarına bakıldığında en üst sırada, 52 kişi (%37.4) ile 11-14 yıl, 21 kişi (%15.1) ile 19-23 yıl, 20 kişi (%14.4) ile 15-18 yıl, 14 kişi (%10.1) ile 7-10 yıl, 8 kişi (%5.8) ile 1-3 yıl, 4-6 yıl ve 24-27 yıl gelirken, 5 kişi (%3.6) ile 32 yıl ve üstü çalışanları son sırada 3 kişi (2.2) ile 28-32 hizmet süresi takip etmektedir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Branş Dağılımı

Branş	F	%
Türkçe	25	18
Matematik	39	20.9
Fen Bilimleri	21	15.1
Sosyal Bilgiler	10	7.2
Din Kültürü ve A. B	11	7.9
Görsel Sanatlar	6	4.3
Müzik	6	4.3
Beden Eğitimi	5	3.6
Teknoloji ve Tasarım	5	3.6
Yabancı Dil	16	11.5
Rehberlik	2	1.4
Bilişim Teknolojileri	3	2.2

Toplam	139	%100
--------	-----	------

Üstün ve özel yeteneklilerin derslerine giren ortaokul öğretmenlerinden 12 farklı branştan 139 öğretmen araştırmaya katılmıştır. Öğretmenlerin 39'u Matematik (%20.9), 25'i Türkçe (%18), 21'i Fen Bilimleri (%15.1), 16'sı Yabancı Dil (%11.5), 11'i Din Kültürü ve A. B (%7.9), 10'u Sosyal Bilgiler (%7.2), 6'sı Görsel Sanatlar ve Müzik (%4.3), 5'i Beden Eğitimi ve Teknoloji ve Tasarım (%3.6), 3'ü Bilişim Teknolojileri (%2.2), 2'si Rehberlik (%1.4) branşındandır.

Betimsel İstatistikler

Öğretmenlerin ÜYETÖ Ölçeği alt boyuttaki puan ortalamaları ve çarpıklık basıklık oranları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Üstün Yetenekli Eğitimi Tutum Ölçeği (ÜYETÖ) puanlarının Normallik Testleri

	Ortalama	Mod	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutu (ÜYİDB)	3.61	4.00	3.6250	-.119	-.410
Üstün Yeteneklilere Özel Hizmetlere Karşı Olma Boyutu (ÜYÖKOB)	3.56	3.56	3.5556	-.393	-.040
Üstün Yeteneklilerin Toplumsal Değeri Boyutu (ÜYTDB)	3.25	3.20	3.2000	.018	-.568
Üstün Yeteneklilerin Dışlanması ve İzolasyon Boyutu (ÜYDİB)	2.42	2.33	2.3333	.166	-.610
Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutu (ÖYSOB)	3.61	3.25	3.5000	-.101	-.549
Sınıf Atlama Boyutu (SAB)	3.20	3.00	3.2000	.361	.053

Analiz sonuçlarına göre ÜYETÖ Ölçeğinin alt boyuttaki puanlarına ilişkin dağılımlarda en yüksek olanlar Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutu (ÜYİDB) (\bar{x} .=3.61, ss =.70) ve Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutu (ÖYSOB) (\bar{x} .=3.61, ss =.74) olarak tespit edilmiştir.

En yüksekleri sırasıyla, Üstün Yeteneklilere Özel Hizmetlere Karşı Olma Boyutu (ÜYÖKOB) (\bar{x} .=3.56, ss =.46), Üstün Yeteneklilerin Toplumsal Değeri Boyutu

(ÜYTDB) (\bar{x} .=3.25, ss =.55), Sınıf Atlama Boyutu (SAB) (\bar{x} .=3.20, ss =.61), Üstün Yeteneklilerin Dışlanması ve İzolasyon Boyutu(ÜYDİB) (\bar{x} .=2.42, ss =.83) takip etmektedir.

Verilerin normal dağılımının kontrolü için, basıklık ve çarpıklık değerleri esas alınmıştır (Kline, 2011). Büyüköztürk (2011), çarpıklık katsayısının +1, -1 sınırları içerisinde yer almasının puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlar. Araştırma bulgularında aritmetik ortalama, medyan ve mod'un birbirine de yaklaşması, dağılımın normalden aşırı uzaklaşmadığının bir ölçütü olarak değerlendirilmiştir.

ÜYETÖ alt puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Üstün Yetenekli Eğitimi Tutum Ölçeği (ÜYETÖ) Alt Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t	p
Üstün Yeteneklilerin İhtiyaçları ve Destek Boyutu (ÜYİDB)	Kadın	77	3.50	.64	-1.902	.059
	Erkek	62	3.73	.75		
Üstün Yeteneklilere Özel Hizmetlere Karşı Olma Boyutu (ÜYÖKOB)	Kadın	77	3.52	.40	-1.057	.292
	Erkek	62	3.60	.52		
Üstün Yeteneklilerin Toplumsal Değeri Boyutu (ÜYTDB)	Kadın	77	3.17	.54	-1.807	.073
	Erkek	62	3.34	.55		
Üstün Yeteneklilerin Dışlanması ve İzolasyon Boyutu(ÜYDİB)	Kadın	77	2.47	.80	.782	.436
	Erkek	62	2.36	.87		
Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutu (ÖYSOB)	Kadın	77	3.51	.71	-1.743	.084
	Erkek	62	3.73	.77		
Sınıf Atlama Boyutu (SAB)	Kadın	77	3.10	.55	-2.083	.039*
	Erkek	62	3.31	.65		

*p< .05 anlamlı

ÜYETÖ Alt Puanlarından Sınıf Atlama Boyutunda (SAB) ($t_{(137)} = -2.083, p > .05$), cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Cinsiyete göre anlamlı

farklılık erkekler ($\bar{x}=3.31$), kadınlar ($\bar{x}=3.10$) olduğu için erkekler bakımından anlamlı bir fark vardır.

Öğretmenlerin ÜYETÖ alt puanlarının yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Üstün Yetenekli Eğitimi Tutum Ölçeği (ÜYETÖ) Alt Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f , \bar{x} ve SS Değerleri		ANOVA Sonuçları									
Puan	Grup	N	\bar{x}	SS	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p	Anlamlı Fark
Üstün Yeteneklilerin Toplumsal Değeri (ÜYTDB)	(a)20-25 Yaş	7	2.77	.21	G.Arası	4.330	6	.722	2.514	.025*	a-f
	(b)26-30 Yaş	14	3.10	.45	G. içi	37.895	132	.287			
	(c)31-35 Yaş	43	3.20	.56	Toplam	42.224	138				
	(d)36-40 Yaş	33	3.21	.52							
	(e)41-45 Yaş	23	3.49	.65							
	(f)46-50 Yaş	8	3.32	.41							
	(g)51 Üstü	ve11	3.52	.44							
	Toplam	139	3.25	.55							
Üstün Yeteneklilerin Dışlanması ve Boyutu(ÜYDİB)	(a)20-25 Yaş	7	2.57	.71	G.Arası	11.380	6	1.897	2.947	.010*	e-f
	(b)26-30 Yaş	14	2.76	.57	G. içi	84.970	132	.644			
	(c)31-35 Yaş	43	2.16	.79	Toplam	96.350	138				
	(d)36-40 Yaş	33	2.51	.85							
	(e)41-45 Yaş	23	2.73	.68							
	(f)46-50 Yaş	8	1.70	1.01							
	(g)51 Üstü	ve11	2.48	1.02							
	Toplam	139	2.42	.83							

* $p < .05$ gruplar arasında anlamlı fark var

Öğretmenlerin Üstün Yetenekli Eğitimi Tutum Ölçeği (ÜYETÖ) Alt Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda ÜYETÖ alt boyutu olan Üstün Yeteneklilerin Toplumsal Değeri Boyutu (ÜYTDB) ve Üstün Yeteneklilerin Dışlanması ve İzolasyon Boyutu (ÜYDİB) kısmında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlemlenmiştir. Hangi gruplar arasında farkın olduğunu incelemek için tamamlayıcı istatistikler yapılmıştır. Varyansın homojenliği için Levene ve farklar için Post-hoc testleri yapılmıştır. Levene testi sonucunda varyansların homojenliği test edilmiş ve varyanslar homojen dağılanlar için Post-hoc testlerinden Tukey testi uygulanmıştır.

Grupların tabloda doğru yorumlanması için yaş değişkenleri a,b,c,d,e,f,g isimleri verilip ANOVA tablosunda anlamlı fark bölümünde belirtilmiştir.

Post-hoc testi sonunda Üstün Yeteneklilerin Toplumsal Değeri Boyutu (ÜYTDB) (a)20-25 Yaş ile (f)46-50 Yaş düzeyinde ve Üstün Yeteneklilerin Dışlanması ve İzolasyon Boyutu (ÜYDİB) (e)41-45 Yaş ile (f)46-50 Yaş grubunda istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerin Üstün Yetenekli Eğitimi Tutum Ölçeği (ÜYETÖ) Alt Puanlarının Hizmet Süre Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f , \bar{x} ve SS Değerleri			ANOVA Sonuçları								
Puan	Grup	N	\bar{x}	SS	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p	Anlamlı Fark
Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutu (ÖYSOB)	(a)1-3 Yıl	8	3.43.56		G.Arası	8.645	8	1.081			c-d c-e
	(b)4-6 Yıl	8	3.50.77		G. içi	68.627	130	.528			
	(c)7-10 Yıl	14	4.23.54		Toplam	77.272	138				
	(d)11-14 Yıl	52	3.53.80								
	(e)15-18 Yıl	20	3.30.58						2.047	.046*	
	(f)19-23 Yıl	21	3.66.72								
	(g)24-27 Yıl	8	3.68.67								
	(h)28-32 Yıl	3	3.661.46								
	(i)32 Üstü	5	3.95.54								
	Toplam	1393	61.74								

Öğretmenlerin Üstün Yetenekli Eğitimi Tutum Ölçeği (ÜYETÖ) Alt Puanlarının Hizmet Süre Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda, ÜYETÖ alt boyutu olan Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutunda (ÖYSOB) istatistiksel olarak anlamlı fark gözlemlenmiştir. Hangi gruplar arasında farkın olduğunu incelemek için tamamlayıcı istatistikler yapılmıştır. Varyansın homojenliği için Levene ve farklar için Post-hoc testleri yapılmıştır. Levene testi sonucunda varyansların homojenliği test edilmiş ve varyanslar homojen dağılımlar için Post-hoc testlerinden Tukey testi uygulanmıştır.

Grupların tabloda doğru yorumlanması için Hizmet sürelerine a,b,c,d,e,f,,g,i isimleri verilip ANOVA tablosunda anlamlı Fark bölümünde belirtilmiştir.

Post-hoc testi sonunda (c)7-10 Yıl ile (d)11-14 Yıl arasında ve (c)7-10 Yıl ile (e)15-18 Yıl arasında $p < .05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Tabloda hizmet süresinin ortalarında olanlarda diğerlerine oranla Özel Yetenek Sınıfları Oluşturma Boyutu (ÖYSOB) olarak anlamlı bir gelişim gözlenmiştir.

Tartışma- Sonuç

Yapılan araştırmanın sonunda ÜYETÖ alt boyutlarından alınan ortalama puanlara bakıldığında en üst ortalama (\bar{x} .=3.61) ile ÜYİDB ve ÖYSOB olduğu görülmektedir. Bu ortalamaları takiben (\bar{x} .=3.56) ÜYÖKOB, (\bar{x} .=3.25) ÜYTDB, (\bar{x} .=3.20) ile SAB ve (\bar{x} .=2.42) ile en düşük ortalama olan ÖYSOB gelmektedir.

Troxclair (2013) yaptığı çalışmada Gagne ve Nadeau (1991)'in ölçeği ile topladığı verileri yorum oranlarından yola çıkarak öğretmenlerin tutumlarında yüksek pozitif tutum olarak değerlendireceğimiz bir tutuma ulaşamamıştır. Pozitif tutum olarak ise ÜYİDB, ÖYSOB, ÜYÖKOB ve ÜYTDB alt boyutlarında sonuçlar elde edilmiştir. Öğretmenler kararsız olarak SAB alt boyutunda ayrıca Negatif tutum olarak ise ÜYDİB alt boyutunda sonuçlara ulaşılmıştır.

Öğretmenlerce SAB alt boyutunda kararsız kalmalarında bilgi eksikliklerinin olduğu düşünülebilir. Öğretmenlerce bu tip çocukların üst sınıfa atılması konusunda resmi iş ve işlemlerin çok olacağı düşüncesine etken olduğu söylenebilir.

ÜYDİB alt boyutunda ortaya çıkan negatif tutum ise üstün ve özel yetenekli olan öğrenciler için olumsuz bir eğitim ortamıdır. Bu konuda öğretmenlerin bilgi ve davranış bakımından donatılması önerilmektedir.

Öğretmenlerin, ÜYETÖ alt puanları cinsiyet değişkenine göre SAB da erkekler lehine farklılaştığı görülmüştür. Üstün yetenekli bireylerin eğitimine yönelik tutum cinsiyet

değişkenine göre Ekinci (2002), Lassig (2009) ve Troxclair (2013) araştırmalarında fark göstermez iken Metin, Şenol ve İnce (2017)'nin araştırmalarında ayrıca Gencil ve Satmaz (2017) çalışmaların da bu araştırmanın aksine kadınların lehine bir fark olduğu ortaya konulmuştur.

Üstün Yeteneklilerin Toplumsal Değeri Boyutu (ÜYTDB) (a)20-25 Yaş ile (f)46-50 Yaş düzeyinde anlamlı farklılık (f)46-50 Yaş lehine olması be yaş grubunun meslek kıdemi olarak da diğer gruba göre deneyimli olmasına bağlanmıştır. Üstün Yeteneklilerin Dışlanması ve İzolasyon Boyutu (ÜYDİB) (e)41-45 Yaş grubunun (f)46-50 Yaş grubuna göre istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. (f)46-50 yaş grubunun ortalamasının düşük olması mesleki deformasyon olabileceği düşünülmektedir.

Öğretmenlerin Üstün Yetenekli Eğitimi Tutum Ölçeği (ÜYETÖ) Alt Puanlarının Branş Değişkenine Göre aldıkları alt boyut puanlarında bir fark bulunamamıştır.

Öğretmenlerin (ÜYETÖ) Alt Puanlarının Hizmet Süre Değişkenine Göre (c)7-10 Yıl ile (d)11-14 Yıl arasında ve (c)7-10 Yıl ile (e)15-18 Yıl arasında $p < .05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Tabloda hizmet süresinin ortalarında olanlarda diğerlerine oranla (ÖYSOB) alt puan boyutunda anlamlı bir gelişim gözlenmiştir. Öğretmenlerin mesleki anlamda aldıkları hizmet içi eğitimlerinin ve mesleki olgunlaşmaları olarak değerlendirilmektedir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde 1950 lerde araştırılmaya başlayan üstün yetenekliler eğitimine ilişkin tutum sonuçlarının halen karmaşık olduğu görülmektedir. Gagné (1983) tarafından yapılan araştırmaya göre öğretmenlerin üstün yeteneklilere ilişkin olumlu tutumlarının olduğu tespit edilirken; Cramond ve Martin (1987) yaptıkları araştırma da öğretmenlerin tutumlarının daha olumsuz olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırmalardan ayrı olarak öğretmenlerin hem olumlu hem de olumsuz tutumlar sergilediğini ortaya koyan araştırmalar da Copenhaver ve McIntyre (1992) ve Megay-Nespoli (2001) tarafından ortaya konmuştur. Benzer şekilde Morris (1987) yaptığı araştırmasında çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin yaklaşık %60'ının olumlu, %40 dan fazlasının olumsuz tutumlara sahip olduğunu tespit etmiştir.

Üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin öğretmenlerin tutumunu belirlemeye yönelik çeşitli çalışmalar Gross (1994), Gagné ve Nadeau (1985) McCoach ve Siegle (2007) yapılmasına rağmen ülkemizde bu konuda eksikliğin bulunduğu görülmektedir. Bu eksikliği Sak (2011) de belirtmektedir. Üstün yetenekli öğrencilerin sınıf öğretmenlerine Büyükcan (2008), Şahin (2012) ve Alkan (2013) verilen eğitimler ile öğretmenlerin üstün yetenekliler konusunda yeterliliklerinin arttığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Lassig

(2003) araştırmasında verilen hizmet içi eğitimlerin katılımcıların bilinç ve farkındalıkları ile birlikte tutumlarına da olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir.

Literatürden elde edilen bilgiler ışığında; Öğretmenlerin üstün yeteneklilik ve üstün yetenekli çocukların özellikleri hakkında bilgi sahibi olmaları için hizmet içi eğitimler düzenlenebilir. Eğitim Fakültelerinin tüm bölümlerinde öğretmen adaylarına lisans eğitimleri sırasında üstün yetenekliler eğitimi ile ilgili dersler verilmesini, TÜBİTAK-4005 Yenilikçi Eğitim Uygulamaları kapsamında öğretmen ve öğretmen adaylarına yönelik üstün yetenekliler eğitiminde yenilikçi eğitim uygulamaları ile ilgili projelerin üniversitelerin ilgili bölümleri tarafından üretilmesini öneriyoruz.

Kaynakça

- Albion, P. &. (2002). Beyond the foundation.The role of vision and belief in teachers' preparation for integration of technology. *TechTrends*, 46(5), 34- 38.
- Alkan, A. (2013). *Öğretmenler için "Üstün zekalı/yetenekli öğrencilerin belirlenmesi eğitim yazılımı"nın geliştirilmesi ve değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi.* Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ataman, A. (1998). *Üstün Zekâlılar ve Üstün Yetenekliler.* Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Ataman, A., & Tekbaş, D. (2004). Kaynaştırma ortamında üstün zekâlı çocuğa uygulanan zenginleştirme programı hakkında örnek olay incelemesi ve programın etkililiğine ilişkin bir araştırma. *I. Türkiye üstün yetenekli çocuklar, üstün yetenekli çocuklar bildiriler kitabı*, (s. 187-200). İstanbul.
- Baykoç, N., & Özdemir, D. (2016). Sınıftaki üstün yetenekli çocuk eğitimci eğitiminin öğretmengörüşlerindeki değişikliklere katkısı. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-9.
- Büyükcan, Y. (2008). *İlköğretim okullarındaki hizmetiçi eğitim seminerlerinin öğretmenlere yararları Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (14. Baskı).* Ankara: Pegem Akademi.
- Copenhaver, R. W., & McIntyre, D. J. (1992). Teachers' perception of gifted students. *Roeper Review*, 14, 151-153.
- Cramond, B., & Martin, C. E. (1987). Inservice and preservice teachers' attitudes toward the academically brilliant. *Gifted Child Quarterly*, 31, 15-19.

- Curtis, J. (2005). Preservice teacher' attitudes toward gifted students and gifted education (Unpublished doctoral dissertation). USA: Columbia University.
- Davashlıgil, Ü. (2004). Üstün Zekâlıların Eğitimi Projesi. *Üstün Yetenekli Çocuklar Bildiriler Kitabı* (s. 85-100). içinde İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Davashlıgil, Ü., & Uzun, M. (2004). *Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Durum Tespiti Komisyonu*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Delibay, S. (2017). 2018 tarihinde <https://suleymandelibay.blogspot.com.tr/2017/11/bilim-sanat-merkezi-sinavi-bilsem.html> adresinden alındı
- Ekinci, A. (2002). *İlköğretim okullarının üstün yetenekli çocukların eğitimine elverişlilik düzeyi ile ilgili öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi (Batman İli Örneği) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Batman: Dicle Üniversitesi.
- Eraslan, B. (2010). Öğretmen Adaylarının Üstün Yetenekli Öğrencileri İlişkin Metaforik Algıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 140-154.
- Gagné, F. (1983). Perceptions of programs for gifted children: Agreement on principles, but disagreement over modalities. *B. C. Journal of Special Education*, 7, 113-127.
- Gagné, F. (1991). Brief presentation of Gagné and Nadeau's attitude scale: Opinions about the gifted and their education.
- Gagné, F., & Nadeau, L. (1985). *Dimensions of attitudes toward giftedness*. In A. H. Roldan, (ed.), *Gifted and talented children, youth and adults: Their social perspective and culture* (pp. 148-170). NY:Trillium Press.
- Gencel, İ. E., & Satmaz, İ. (2017). Öğretmen adaylarının üstün yetenekli öğrencilerin eğitimine yönelik tutumları. *Uluslararası Eğitim Programları Ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 7(14), 49-61.
- Gross, M. M. (1994). Changing teacher attitudes to gifted students through inservice training. *Gifted and Talented International*, 9(1), 15-21.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karaduman, G. B. (2010). Üstün Yetenekli Öğrenciler İçin Uygulanan Farklılaştırılmış Matematik Eğitim Programları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi*, 1-12.
- Kauffman, J. M., & Hallahan, D. P. (1978). Exceptional Children: Introduction to Special Education. *New Jersey*, 433-467.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling (Third Edition)*. New York: The Guilford Press.
- Lassig, C. J. (2003). Gifted and talented education reforms: Effects on teachers' attitudes. In B. Bartlett, & F. Bryer, and D. Roebuck (Eds.), *Proceedings 1st Annual*

- International Conference on Cognition, Language, and Special Education Research: Reimagining Practice: Research. 141-152.
- Lassig, C. J. (2009). Teachers' attitudes towards the gifted: the importance of Professional development and school culture. *Australasian Journal of Gifted Education, 18*(2), 32-42.
- Maker, J. N., & Nelson, A. B. (1996). Curriculum Development and teaching Strategies Gifted Students. (2. Ed): *Pro-Ed*.
- McCoach, D., & Siegle, D. (2007). What predicts teachers. *Quarterly, 51*, 246.
- MEB. (2015). Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi. MEB.
- Megay-Nespoli, K. (2001). Beliefs and attitudes of novice teachers regarding instruction of academically talented learners. *Roeper Review, 23*, 178-182.
- Metin, N., Şenol, F. B., & İnce, E. (2017). Öğretmen adaylarının üstün yetenekli çocukların eğitimine yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 10*(1), 95-116.
- Morris, S. K. (1987). Morris, S. K. (1987). Student teachers' attitudes toward gifted students. *Creative Child and Adult Quarterly, 12*, 112-114.
- Özsoy, Y. (1984). Üstün Yetenekli Çocuklar ve Eğitimleri. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29-33*.
- Ross, P. O. (1993). *National Excellence: A Case for Developing America's Talent U.S. Dept. of Education: Office of Educational Research and Improvement*. Washington. DC.
- Sak, U. (2011). Üstün Yetenekliler Eğitim Programları Modeli (ÜYEP) ve Sosyal Geçerliliği. *Eğitim ve Bilim, 36*(161), 1-17.
- Stuart, T. (2008). Üstün Yeteneklileri Anlayabilmek. *Farklı Olduğumu Biliyordum*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Şahin, F. (2012). *Sınıf öğretmenlerinin üstün yetenekli öğrenciler ve özellikleri hakkında bilgi düzeylerini artırmaya yönelik eğitim programının etkililiği. Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tortop, H. S. (2012). Tortop, H.S. (2012) Öğretmenler için üstün yeteneklilerin eğitimine ilişkin tutum ölçeği adaptasyon çalışması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(1), 89-106.
- Tortop, H. S. (2018). *Üstün zekâlılar eğitiminde farklılaştırılmış öğretim müfredat farklılaştırma modelleri*. İstanbul: Genç Bilge.
- Tozlu, N. (2004). Türkiye'nin merkezi (ksen) bir güç olmasında üstün yeteneklilerin eğitimi üzerine bir tartışma. Kulaksızoğlu A., Bilgili A. E Şirin M.R. (Ed.). I.

Türkiye üstün yetenekli çocuklar kongresi, üstün yetenekli çocuklar bildiriler kitabı. (s. 201–211). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Troxclair, D. A. (2013). Preservice Teacher Attitudes Toward Giftedness. *Roepers Review*, 35(1), 58-64.

Birey-Örgüt Uyumu ile Örgütsel Politika Arasındaki İlişkide Düzenleyici Değişkenler

The Moderating Variables in the Relationship between Person-Organization Fit and Organizational Politics

*Fatma Duygu BÜBER**

Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU†

Öğr. Gör. Dr. Halil Özcan ÖZDEMİR‡

Başvuru Tarihi: 14.06.2019

Kabul Tarihi: 04.07.2019

Özet

Değişimin hızlı yaşandığı iş dünyasında birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika hem çalışanlar hem de örgütler için çok önemli konular arasındadır. Örgütü ile uyumsuzluk yaşayan çalışanlar, çalışma ortamlarını politik olarak algılayabilirler. Bu çalışmanın amacı, birey-örgüt uyumunun örgütsel politika üzerindeki etkilerini incelemek ve bu iki değişken arasındaki ilişkide demografik değişkenlerin düzenleyici rolü oynayıp oynamadığını analiz etmektir. Bu çalışmanın örneklemini Türkiye’de faaliyet göstermekte olan devlet üniversitelerinde çalışan akademisyenler oluşturmaktadır (n=552). Araştırma bulgularına göre, birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca, demografik değişkenlerin birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika ilişkisinde düzenleyici rolü oynamadığı tespit edilmiştir. Son olarak araştırmanın bazı kısıtlılıkları olduğu vurgulanmış ve gelecekte benzer konularda araştırma yapacaklara bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Birey-örgüt uyumu, örgütsel politika, demografik değişkenler

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, fatmaduygububer@gmail.com

† Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, erkutlu@nevsehir.edu.tr

‡ Kırşehir, Ahi Evran Üniversitesi, hoozdemir@ahievran.edu.tr

Abstract

In the business world where change is experienced quickly, person-organization fit and organizational politics are important issues for both employees and organizations. Employees who are incompatible with the organization can perceive their working environment as political. The aim of this study is to examine the effects of person-organization fit on organizational politics and to analyze whether demographic variables play moderating roles in the relationship between these two variables. The sample of this study consist of academicians working at the State Universities in Turkey (n = 552). According to the findings of the research, it is seen that there is a negative relationship between person-organization fit and organizational politics. In addition, it was determined that demographic variables do not play moderating roles in the relationship between person-organization fit and organizational politics. Finally, it was emphasized that the study had some limitations and some suggestions were given to those who would conduct research on similar topics in the future.

Keywords: Person-organization fit, organizational politics, demographic variables

Giriş

Akademik kurumlar, insan merkezli hizmet üretmektedirler. Bununla birlikte insan ilişkilerinin ön planda olduğu örgütler olarak nitelendirilmektedir. Akademik kurumlarda örgütsel uyumluluk çok önemlidir. Genel olarak örgütsel uyumluluk, çalışanlar ile örgütleri arasındaki tutarlılık, uygunluk olarak açıklanmaktadır. Bu uyum, birey ve örgüt arasındaki amaç, inanç ve değer uyumu şeklinde ifade edilebilir. Benzer şekilde karşılıklı olarak istek, ihtiyaç ve önceliklerin karşılanmasıyla da uyumluluk sağlanmaktadır. Kişisel amaçlar ve örgütün temel değerleri arasında bir uyumsuzluk olması durumunda çalışanların belirsizlik yaşamaları kaçınılmazdır. Yaşanan bu belirsizliklerle birlikte çalışanlar, örgütlerini politik bir yapı olarak algılayacaklardır. Örgütsel politika, örgüt içinde örgütsel amaçları ve bireylerin kişisel çıkarlarını koruma düşüncesiyle ve diğer bireylerin çıkarları hakkında yaşanan anlaşmazlıklar sebebiyle oluşan davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Vigoda-Gadot ve Kapun, 2005). Örgütlerde politika hayatın bir parçası olmuştur. Günümüzde, örgütlerde meydana gelen güç mücadeleleri, etkileme taktikleri ve çalışanlar arasında yaşanan çatışmalar normal karşılanmaktadır. Bununla birlikte örgütsel politikanın, örgütün amaçlarına olumsuz etki eden bir yapı olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu çalışmada, birey-örgüt uyumunun örgütsel politika üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır? Bu etkileşimde demografik değişkenlerin (yaş, kıdem ve cinsiyet) düzenleyici rolleri (moderating) nedir? sorularına yanıt aranmaktadır.

Literatür İncelemesi

Birey-örgüt uyumu, bireyin kişilik özellikleri ile örgütün özellikleri arasındaki benzeşmeyle ortaya çıkan değer, hedef uyumu olarak tanımlanmaktadır (Chatman, 1991; Kristof, 1996; McCullach ve Turban, 2007; İlkın ve Derin, 2018). Bireyin sahip olduğu değerlerle, örgütün sahip olduğu değerler uyuma gösterdiğinde birey ve örgüt arasında istenilen seviyede bir uyum oluşmaktadır. Bu durumda, birey-örgüt uyumu örgütsel bağlılık, iş tatmini ve iş stresi gibi iş yeri tutum ve davranışlarının açıklanmasında son derece önemlidir. Uyumluluk, bireyin örgüt içindeki diğer bireylerle iyi geçinebilme durumu olarak açıklanmaktadır. Uyumlu kişiler, iyi huylu, yardımsever, birlik duygusuna hâkim ve güvenilir olan insanlardır. Tam aksine, uyum derecesi düşük kişiler de kendini öncelikli olarak düşünen, çıkarlarını ön planda tutan insanlardır (Ülgen ve Mirze, 2016). Çalışma hayatının gelişmesine bağlı olarak örgütsel sorunlarda hem çeşitlilik hem de artış görülmektedir. Birey ve örgüt ilişkilerini etkileyen bu sorunlardan birisi de örgütsel politikadır. Örgütsel politika, bireyin örgütteki sorumlulukları ile ilgili üzerine düşen görevi dışında, örgütte üstünlük kazanabilmesine ya da zayıflıklardan kendini kurtarabilmesine ilişkin tutum ve davranışların bütünü olarak ifade edilmektedir (Özkalp ve Kirel, 2016).

Örgütü ile kendisi arasında uyum eksikliği hisseden bireylerin, çalışma ortamlarını politik olarak algılama eğilimlerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir (Vigoda, 2000b). Uyum eksikliğinin hissedilmesiyle birlikte örgüt bireyleri, kendi çıkarlarına hizmet eden faaliyetlerde bulunacaklardır. Bu durumda da örgüt içi politika, kişisel amaçların öne geçmesi sonucunu ortaya çıkaracaktır. Bu kapsamda, yapılan bazı çalışmalar, çalıştıkları örgütlerde yoğun bir şekilde politik davranışlar algılayan çalışanların örgüte olan bağlılıklarının azaldığını (Vigoda, 2000a), işten ayrılmayı (Bodla ve Danish, 2009) düşündüklerini ve yönetime karşı güven düzeylerinin azaldığını (Kumar ve Ghadially, 1989) ileri sürerken, bazı çalışmalarda da algılanan örgütsel politikanın çalışan tutumları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır (Parker vd., 1995). Literatürde birey-örgüt uyumu ve örgütsel politika arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında sınırlı sayıda araştırmanın yapıldığı görülmüştür.

Yapılan literatür incelemesi sonucu, birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasında bir ilişki vardır. Birey ve örgüt arasında uyumsuzluk yaşanması durumunda örgüt, algılanan örgütsel politikanın yüksek düzeylerde yaşandığı ortamlar olarak belirtilecektir. Bu durumun yaşandığı çalışma ortamları bireyin tutumlarını ve çıktılarını olumsuz bir biçimde etkileyecektir. Birey-örgüt uyum düzeyi ile örgütsel politika algısı arasında ters yönlü bir ilişkinin olması beklenmektedir (Behram, 2015).

Bilginin örgütlerin rekabet avantajı kazanmalarında önemli olduğu günümüzde, bilgiye sahip olan ve onu etkin bir biçimde kullanabilen çalışanın örgüt açısından çok önemli kaynak bir hale geldiği görülmektedir (Cemaloğlu ve Şahin, 2017; Kılıç ve Yener, 2015). Birey-örgüt uyumu gerçekleştiğinde birey, örgütünü olumlu bir biçimde algılamaktadır. Ancak, örgütüyle uyumu düşük olan bireylerin örgütlerine karşı olumsuz bir bakış açısı içerisinde olmalarının da kaçınılmaz bir gerçek olduğu bilinmektedir. Örgütsel politika algısı yüksek olan bireylerin, örgütsel bağlılıklarının, iş doyumlarının, iş performanslarının, örgütsel güvenlerinin daha düşük olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan örgütsel politika algısının yüksek olduğu bireylerin iş stresleri, iş yerinde olumsuz davranış ve politik davranış sergileme eğilimleri ve örgütten ayrılma

niyeti daha yüksek olmaktadır. Örgütsel politika algısının sonuçları hem birey hem de örgüt açısından son derece önemlidir. Birey-örgüt uyumu ve örgütsel politikanın öncülleri arasında yaş, cinsiyet ve kıdem gibi demografik değişkenlerin olduğu bilinmektedir. Bu konuda birçok çalışma (Parker, Dipboye ve Jackson, 1995; Huang, Cheng ve Chou, 2005; Conner, 2006; Ng ve Feldman, 2010; Atinc vd., 2010; Zhang vd., 2012; Merecz-Kot ve Andysz, 2017) bulunmaktadır. Bu çalışmada birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika ilişkisi incelenip, çalışanların demografik özelliklerinin etkisi araştırılmaktadır.

Bu çalışmada literatür ışığında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

Hipotez 1: Birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Demografik değişkenlerden yaşın, birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasındaki ilişkide düzenleyici bir rolü vardır.

Hipotez 3: Demografik değişkenlerden kıdemin, birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasındaki ilişkide düzenleyici bir rolü vardır.

Hipotez 4: Demografik değişkenlerden cinsiyetin, birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasındaki ilişkide düzenleyici bir rolü vardır.

Yöntem

Bu çalışmada, birincil veri toplama aracı olarak soruların önceden hazırlandığı anket tekniği kullanılmıştır. Türkiye geneli devlet üniversiteleri akademisyenleri örneklem seçilerek alan araştırması yapılmıştır. Hazırlanan soru formu Türkiye geneli devlet üniversitelerinde çalışan 552 akademisyene uygulanmıştır. Akademisyenlerin, birey-örgüt uyumu düzeylerini ölçmek için Netemeyer ve diğerleri (1997) tarafından geliştirilen Birey-Örgüt Uyumu Ölçeği'nden yararlanılmıştır. 5'li Likert tipi olan ölçek, 4 maddeden oluşmaktadır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). Ankette yer alan örnek maddeler, "Kişisel değerlerim görev yaptığım üniversitenin değerleriyle uyumludur", "Kişisel değerlerim görev yaptığım üniversitenin insanlara bakışıyla ya da yaklaşımıyla ilgili değerleriyle örtüşmektedir" biçimindedir. Birey-örgüt uyumu ölçeğinin güvenilirliği (Cronbach's Alpha) 0.89 olarak saptanmıştır.

Akademisyenlerin algıladığı örgütsel politika düzeylerini ortaya koymak için Kacmar ve Carlson (1997) tarafından geliştirilen Örgütsel Politika Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek 5'li Likert tipi olup 12 maddeden oluşmaktadır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). Ankette yer alan örnek maddeler örnek maddeler, "Çalıştığım üniversitede kimsenin karşısına almak istemediği nüfuzlu kişilerden oluşan bir grup bulunmaktadır", "Çalıştığım üniversitede çalışanlar terfi etmek için meslektaşlarına etik dışı davranışlar sergilemekten çekinmezler" biçimindedir. Bu çalışmada örgütsel politika algısı ölçeğinin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0.88 olarak tespit edilmiştir.

Demografik değişkenleri ölçmek amacıyla, anket formunun son bölümünde akademisyenlerden cinsiyet, medeni hâl, yaş, unvan ve mesleki deneyim sürelerinin (kıdem) ne olduğunu

işaretlemeleri istenmiştir. Araştırmaya katılan akademisyenlerin % 62,86'sı erkek, % 37,14'ü kadındır. Akademisyenlerin yaş ortalaması 37.04; ortalama kıdem süresi 7.78'dir.

Bulgular

Araştırma sonucunda elde edilen verilere SPSS programında analizler yapılmıştır. Bu kapsamda ilk aşamada birey-örgüt uyumu, örgütsel politika, yaş, cinsiyet ve kıdeme ilişkin elde edilen verilerin ortalamaları, standart sapmaları ve aralarındaki korelasyonlara bakılmıştır. Araştırmada yer alan değişkenlere ait ortalamalar, standart sapmalar ve Pearson Korelasyon katsayıları Tablo 1'de yer almaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, birey-örgüt uyumu düzeyi ve algılanan örgütsel politika arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Temel Değişkenlere İlişkin Korelasyon Tablosu

Değişken	Ort.	S.S.	1	2	3	4
1.Yaş	37.04	8.49				
2. Cinsiyet	1.37	.48	-.20**			
3. Çalışma Süresi (Kıdem)	7.78	6.94	.66**	-.11*		
4. BOU	3.00	1.02	.01	-.03	.01	
5. OP	3.34	.76	-.06	-.03	-.02	-.63**

n=552,

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı (Çift yönlü).

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı (Çift yönlü).

Bu çalışma birey-örgüt uyumu düzeyinin katılımcıların örgütsel politika algısı üzerinde etkili olduğu varsayımından hareket etmiştir. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı bu ilişki üzerinde demografik değişkenlerin düzenleyici rolünü belirlemektir. Analizin ikinci aşamasında hipotezleri test etmek üzere basit doğrusal regresyon ve düzenleyici değişkenli çoklu doğrusal regresyon analizinden faydalanılmıştır.

Hipotez 1 basit doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir (Tablo 2). Tabloya göre birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasında anlamlı ve negatif bir ilişki vardır ($\beta = -.63$; $p < 0.01$). Bu bulgulara göre **H1** hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 2. Örgütsel Politika Bağımlı Değişkenli Regresyon Analizi

a. Bağımlı Değişken: OP					
Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standardize Katsayısı	t	p
		B	Beta		
1	(Sabit)	4.76		60.38	.00
	BOU	-0.47	-.63	-19.03	.00

R=0.63^a
R²=0.40
Düzeltilmiş R²=0.40
F(1-551)= 362.22

^a p<0.05

^{**} p<0.01

Hipotez 2, hipotez 3 ve hipotez 4'ü test etmek amacıyla düzenleyici değişkenli hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Düzenleyici değişken, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü etkileyen bir değişkendir (Baron ve Kenny, 1986). Öncelikle düzenleyici değişkenin etkisini bulmak amacıyla değişkenler merkezileştirilmiştir. Örgütsel politika bağımlı değişkenli regresyon analizine ilk aşamada birey-örgüt uyumu regresyon analizine katılmıştır. Daha sonraki adımda demografik değişkenler dâhil edilmiştir. Son aşamada ise demografik değişken ile birey-örgüt uyumunun çarpımı etkileşim terimleri analize eklenmiştir.

Tablo 3. Düzenleyici Değişkenli Hiyerarşik Regresyon Analizi

a. Bağımlı Değişken: OP						
Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		t	p	
		B	Std. Hata			
1	(Sabit)	.00	.03	.00	1.00	
	Zscore(BOU)	-.63	.03	-.63	-19.01	.00
	Zscore(KIDEM)	-.01	.03	-.01	-.21	.83
2	(Sabit)	.00	.03	.00	1.00	
	Zscore(BOU)	-.63	.03	-.63	-18.99	.00
	Zscore(KIDEM)	-.01	.03	-.01	-.22	.83
	BOUXKIDEM	.00	.03	.00	.08	.94
		Model 1	Model 2			
R=		.63 ^a	.63 ^b			
R ² =		.40	.40			
Düzeltilmiş R ² =		.39	.39			
Tahmini Standart Hata=		.78	.78			
		F(2-549)= 180.82	F(3-548)= 120.33			

^a p<0.05

^{**} p<0.01

Tablo 4. Düzenleyici Değişkenli Hiyerarşik Regresyon Analizi

a. Bağımlı Değişken: OP						
Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
1	(Sabit)	.00	.03		.00	1.00
	Zscore(BOU)	-.63	.03	-.63	-19.04	.00
	Zscore(YAS)	-.05	.03	-.05	-1.60	.11
2	(Sabit)	.00	.03		-.03	.98
	Zscore(BOU)	.63	.03	-.63	-19.16	.00
	Zscore(YAS)	-.06	.03	-.06	-1.72	.09
	BOUXYAS	.07	.02	.06	-1.92	.06
		Model 1	Model 2			
R=		.63 ^a	.64 ^b			
R ² =		.40	.40			
Düzeltilmiş R ² =		.40	.40			
Tahmini Standart Hata=		.78	.77			
		F(2-549)= 182.90	F(3-548)= 123.76			

* p<0.05

** p<0.01

Tablo 5. Düzenleyici Değişkenli Hiyerarşik Regresyon Analizi

a. Bağımlı Değişken: OP						
Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	p
		B	Std. Hata	Beta		
1	(Sabit)	.00	.03		.00	1.00
	Zscore(BOU)	-.63	.03	-.63	-19.08	.00
	Zscore(CINSİYET)	-.05	.03	-.05	-1.38	.17
2	(Sabit)	.00	.03		-.03	.98
	Zscore(BOU)	-.63	.03	-.63	-19.08	.00
	Zscore(CINSİYET)	-.05	.03	-.05	-1.40	.16
	BOUXCINSİYET	-.03	.03	-.03	-.95	.34
		Model 1	Model 2			
R=		.63 ^a	.63 ^b			
R ² =		.40	.40			
Düzeltilmiş R ² =		.40	.40			
Tahmini Standart Hata=		.78	.78			
		F(2-549)= 182.37	F(3-548)= 121.86			

* p<0.05

** p<0.01

Bu bulgulara (Tablo 3, 4 ve 5) göre **H2**, **H3**, ve **H4** hipotezleri kabul edilmemektedir. Birey-örgüt uyumu ile çalışanın yaşı arasındaki etkileşim teriminin anlamlı olmaması, bu iki değişkenin örgütsel politika üzerinde etkileşim etkisinin olmadığını yani yaş değişkeninin düzenleyici etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu durumda hipotez 2 kabul edilmemiştir. Birey-örgüt uyumu ile çalışanın kıdemi arasındaki etkileşim teriminin anlamlı olmaması, bu iki değişkenin örgütsel politika üzerinde etkileşim etkisinin olmadığını yani kıdem değişkeninin düzenleyici etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu durumda hipotez 3 desteklenmemiştir. Birey-örgüt uyumu ile çalışanın cinsiyeti arasındaki etkileşim teriminin anlamlı olmaması, bu iki değişkenin örgütsel politika üzerinde etkileşim etkisinin olmadığını yani cinsiyet değişkeninin düzenleyici etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu durumda hipotez 4 kabul edilmemiştir.

Sonuç

Çalışma hayatında örgütsel politika kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak örgütsel çalışmalarda konuya gerektiği kadar önem verilmediği görülmektedir. Ulusal yazında ise konu hakkında yeterli çalışma bulunmamaktadır. Günümüzde akademik kurumlar belirsiz bir çevrede, sürekli yenilik ve gelişim içerisinde. Ücret, terfi ve yükselme imkânları, iyi çalışma koşulları, yönetimin adil davranması ve aidiyetlik duygusu çalışanların örgütlerine olan uyumlarını etkileyen faktörlerdir. Zamanının çoğunluğunu iş yerinde geçiren birey, uyumu etkileyen faktörlerle ilgili sorunlar yaşayabilmektedir. Bu durumda da bireyin politik olmak ve politik davranması neredeyse zorunlu bir hâle gelmektedir. Çünkü politika, belirsiz ortamlarda daha çok ortaya çıkmaktadır. Örgütlerde politika kavramı hem yazında hem de uygulamada genellikle olumsuz bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bundan dolayı politik davranışlar çoğu zaman göz ardı edilmeye çalışılmaktadır. Bu da örgüt içi politikanın birey-örgüt uyumunu etkilediğini göstermektedir.

Bu çalışmanın sonuçları, birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca demografik değişkenlerin (yaş, kıdem ve cinsiyet) birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasındaki negatif ilişki üzerinde düzenleyici bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır.

Çalışmada öncelikle birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yani çalışanın birey-örgüt uyumu düzeyi arttıkça örgütsel politika algısı azalmaktadır. Bu sonuç literatürdeki çalışmalar (Vigoda, 2000a; Vigoda, 2000b; Bodla ve Danish, 2009; Erkutlu, 2014) tarafından desteklenmektedir. Daha sonra düzenleyici değişken olarak demografik değişkenlerin (yaş, kıdem ve cinsiyet) birey-örgüt uyumu ile örgütsel politika ilişkisi üzerinde düzenleyici etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmaya yönelik literatürde henüz bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Söz konusu bulgu ile mevcut çalışmanın literatüre ek bir katkı sağlayacağı ifade edilmektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar, uygulama açısından bazı öneriler getirmektedir. İlki akademik kurumlardaki birey-örgüt uyumunu olumsuz yönde etkileyen örgütsel politika kontrol altında tutulmalıdır. İkincisi, bireysel ve örgütsel değerlerin uyum düzeyini artırmak için çalışanlara gerekli etik eğitim programları verilerek örgütün etik ilke değerlerine ilişkin gerekli bilgileri edinmeleri sağlanabilir. Üçüncüsü, akademik kurumlarda, değer odaklı davranışları destekleyecek güçlü bir örgüt kültürü oluşturulmalıdır. Bu çalışmanın bazı kısıtlılıkları da bulunmaktadır. İlk kısıtı, araştırmanın örneklemini oluşturan örgütlerin eğitim alanında faaliyet gösteren akademik kurumlar olmasından dolayı farklı sektör ve farklı örneklem grubu açısından genellenemesi için aynı çalışmanın vakıf üniversitelerinin de örnekleme dâhil edilmesi ve diğer sektörlerde yapılması farklı sonuçları beraberinde getirebilir. Araştırmamızın kesitsel olması katılımcıların o anki ruh hali ve içinde buldukları duruma göre değerlendirme yapmalarına ve genel durumu göz ardı etmelerine sebep olmuş olabilir.

Bu çalışmada örgütsel politika düzeyinin akademisyenler için belirlenmesi, devlet üniversitelerinin kültürü ve etkinliğini belirleme açısından yönetime ışık tutacak faydalı bir çalışma olacaktır. Bu nedenle değişim ve yenileşme süreci içerisinde belirli aralıklarla örgütsel

politika düzeyinin ölçülüp, kurumların değerlendirilmesi ve eksiklik tespit edilen noktaların geliştirilmesi gerekmektedir. Örgütün etkinliğinin artırılması bağlamında bu tür uygulamalara önem verilmesi çalışanların birey-örgüt uyumu düzeylerinin yükselmesine yol açabilecektir.

Kaynakça

- Atinc, G., Darrat, M., Fuller, B., ve Parker, B. W. (2010). Perceptions of organizational politics: A meta-analysis of theoretical antecedents. *Journal of Managerial Issues*, 22(4), 494-513.
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Behram, K. N. (2015). *Örgütsel politika ve etik olmayan davranış bildirimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Bodla, M. A., ve Danish, R.Q. (2009). Politics and workplace: An empirical examination of the relationship between perceived organizational politics and work performance. *South Asian Journal of Management*, 16(1), 44-62.
- Cemaloğlu, N., ve Şahin, F. (2017). Birey, örgüt ve yönetim. S. Özdemir ve N. Cemaloğlu (Ed.), *Örgütsel davranış ve yönetimi içinde* s. 1-31). Ankara: Pegem Akademi.
- Chatman, J. A. (1991). Matching people and organizations: selection and socialization in public accounting firms. *Administrative Science Quarterly*, 36 (3), 459-484.
- Conner, D. S. (2006). Human-resource professionals' perceptions of organizational politics as a function of experience, organizational size and perceived independence. *The Journal of Social Psychology*, 146(6), 717-732.
- Erkutlu, H. V. (2014). Örgütsel politika algısı ve psikolojik iyi olma ilişkisi üzerinde birey-örgüt değer uyumunun düzenleyici etkisi. 22. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Mayıs 22-24, Konya.
- Huang, M. P., Cheng, B. S., ve Chou, L. F. (2005). Fitting in organizational values: The mediating role of person-organization fit between CEO charismatic leadership and employee outcomes. *International Journal of Manpower*, 26(1), 35-49.
- Ilkım, N., ve Derin, N. (2018). Algılanan iş güvencesizliği, iş tatmini ve birey-örgüt uyumu kavramları arasındaki ilişkiler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(36), 238-254.
- Kacmar, K. M., ve Carlson, D. S. (1997). Further validation of the perceptions of politics scale (POPS): A multiple sample investigation. *Journal of Management*, 23(5), 627-658.
- Kılıç, K. C., ve Yener, D. (2015). Birey-örgüt ve birey-iş uyumunun çalışanların iş tutumlarına etkisi: Adana ilinde bankacılık sektöründe çalışanlar üzerine bir araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 161-174).
- Kristof-Brown, A. L. (1996). Person-organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurements, and implications. *Personnel Psychology*, 49 (1), 1-49.

- Kumar, P., ve Ghadially, R. (1989). Organizational politics and its effects on members of organizations. *Human Relations*, 42(4), 305-314.
- Mcculloch, M. C., ve Turban, D. B. (2007). Using person-organization fit to select employees for high-turnover jobs. *International Journal of Selection and Assessment*, 15 (1), 63-71.
- Merecz-Kot, D., ve Andysz, A. (2017). Socio-demographic predictors of person-organization fit. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 30(1), 133-149.
- Netemeyer, R. G., ve Boles, J. S., Mckee, D. O., ve McMurrian, R. (1997). An investigation into the antecedents of organizational citizenship behaviors in a personal selling context. *Journal of Marketing*, 61(3), 85-98.
- Ng, T. W., ve Feldman, D. C. (2010). The relationships of age with job attitudes: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 63(3), 677-718.
- Özkalp, E., ve Kirel, Ç. (2016). *Örgütsel davranış*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Parker, C. P., Dipboye, R. L., ve Jackson S. L. (1995). Perceptions of organizational politics: An investigation of antecedents and consequences. *Journal of Management*, 21(5), 891-912.
- Ülgen, H., ve Mirze, S. K . (2016) *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Vigoda, E. (2000a). Organizational politics, job attitudes, and work outcomes: Exploration and implications for the public sector. *Journal of Vocational Behavior*, 57(3), 326-347.
- Vigoda, E. (2000b). Are you being served? The responsiveness of public administration to citizens' demands: An empirical examination in Israel. *Public Administration*, 78(1), 165-191.
- Vigoda-Gadot, E., ve Kapun, D. (2005) Perceptions of politics and perceived performance in public and private organisations: A test of one model across two sectors. *Policy & Politics*, 33(2), 251-276.
- Zhang, X., Ryan, S. D., Prybutok, V. R., ve Kappelman, L. (2012). Perceived obsolescence, organizational embeddedness and turnover of it workers: An empirical study. *The DATA BASE for Advances in Information Systems*, 43(4), 12-32.

Bilimsel Çalışma Süreçlerine İlişkin Metaforlar Üzerine Bir İnceleme

An Investigation on the Metaphors of Scientific Work Processes

*Uğur Keskin**

Başvuru Tarihi: 25.05.2019
Kabul Tarihi: 06.07.2019

Özet

Bu makalenin amacı, bilimsel çalışma süreçlerini metaforik olarak ifade eden ve çeşitli yazılı kaynaklara yansımış olan anlatımları sistemli bir biçimde okuyucunun dikkatine sunmaktır. Metafor kullanarak yapılan anlatımlar, gerçekliği yüzde yüz yansıtmak gibi bir iddia taşımamaktadır. Hatta tam tersine, hâlihazır gerçeklikleri, olduğundan farklı da yansıtabilmektedir. Bu makalede aktarılan metaforlara ilişkin gerçeklik, gerek makalenin *Teorik Arkaplan* başlıklı bölümünde, gerekse literatürün genelinde üzerinde durulan ve özellikle akademik camia tarafından aşına olunan hususları kapsamaktadır. Derlenen metaforlar, yalnızca aktarmacılığa dayalı bir anlatımla okuyucuya sunulmayıp, ayrıca değerlendirmeye tabi tutularak, ele alınan metaforların, hikâyemsi niteliklerinin ötesine geçerek, bilimsel süreçlere ilişkin daha derin kavrayışların ortaya çıkması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sayede gerçeklik ile metaforik anlatımların, mümkün olabildiği ölçüde birbirine yaklaştırılmasına gayret edilmiştir. Makale, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim türlerinden olan yorumlayıcı olgubilim deseniyle tasarlanmış olup, tümdengelimci anlayışla oluşturulmuş teorik öngörülere bağlı kalınarak kaleme alınmıştır. Bilimsel araştırma sürecine ilişkin metaforların incelenmesine dayalı olarak yapılan analizler bağlamında makalenin araştırma sorularına ilişkin yanıtlar oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Bilimsel Araştırma, Metafor

* Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi, ugurkeskin@anadolu.edu.tr

Abstract

The aim of this article is to present the narratives that reflect the scientific work processes metaphorically and reflected to various written sources in a systematic way. Expressions using metaphors do not claim to reflect a hundred percent reality. On the contrary, they can reflect current realities differently than they are. The reality of the metaphors quoted in this article covers both the theoretical background section of the article and the literature that is concerned with the literature in general, and is particularly familiar with the academic community. The metaphors compiled were not only presented to the reader in a narrative manner, but were further evaluated and tried to achieve a deeper understanding of the scientific processes by going beyond the narrative qualities of the metaphors discussed. In this way, it was tried to bring reality and metaphoric narratives closer to each other as far as possible. The article is designed with the interpretive phenomenology pattern which is one of the qualitative research methods and it is written by deducting the theoretical predictions formed by deductive approach. In the context of analysis based on the analysis of metaphors related to the scientific research process, answers to the research questions were created.

Keywords: Science, Scientific Research, Metaphor

Giriş

Bilimsel çalışmalar aracılığıyla, mümkün olduğu ölçüde gerçekliğe yaklaşılmaya çalışılmaktadır. Her ne kadar bilimsel çalışmalarda, bütünsel ve somut gerçeği bulmaya çaba gösterilse de, gerçeğe ancak parçalı ve sınırlı bir biçimde ulaşabilmektedir (Goldmann, 1998: 41). Dolayısıyla gerçekliğin ifade edilmesinde metafor kullanımı, kısmen de olsa katkı sağlayabilmektedir. Yapıcı yönlere sahip bir benzetme şekli olarak metafora dayalı anlatım, yaşamsal konuları kavrayış biçimleri ile iç içe geçmiş bir düşünme ve görme biçimi olarak ifade edebilmektedir (Morgan, 1998: 14). Buradan hareketle, metaforik anlatımın (diğer bütün yaşamsal konularda olduğu gibi), bilimsel süreçlerin kavranmasını sağlayan bir izah tarzı olduğu yargısına ulaşılabilmektedir. Bu yargıya dayanarak şu görüşü ileri sürebilmek mümkün olmaktadır: “Metafor kullanarak yapılan anlatım, kendine has işleyişi sayesinde, bilimsel süreçleri anlamlı ifade biçimleri şekline dönüştürebilmektedir”.

Bilimsel çalışmaların işleyişini açıklama çabasına girişen teorisyenler, herhangi bir bilimsel paradigmanın varlığını sürdürebilmesi için içsel tutarlılığa sahip olması gerektiğini ifade etmekte, dışsal dünyaya karşısındaki meşruiyetini sürdürebilmesi için ise çevresel uyum kabiliyetine sahip olması gerektiğini ileri sürmektedirler (Khun, 2003: 69-70). Böylesi bir uyumcu (adaptif) anlayış ise her zaman için durumsalcılığa kapı aralayabilmektedir. Söz konusu durumsalcı temayül karşısında diğer bazı teorisyenler ise dışsal beklentiler ile bilimin kendine özgü işleyişi arasındaki ayrımın çok daha belirginleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Sargut, 2013: 7). Bu makalede

bilimsel çalışma süreçleri ile ilişkilendirilerek yapılandırılan metaforik anlatımların, bilimsel çerçeveyi (bilimin dairesi içinde kalan dünyayı) izah edebilme rolü tartışılmıştır. Bu kapsamda metaforun, bilimsel realiteyi yansıtabilme imkân ve yeterliliği üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Metafor, herhangi bir şeyi, başka bir tür şeye göre anlamlandırmayı ifade etmektedir. “Tartışma, savaştır” metaforu kullanıldığında “tartışma” kavramına, doğrudan doğruya savaşın bir alt türü olduğu anlamı yüklenmemektedir. Bu sayede, farklı türdeki olguların kısmen de olsa benzer bir özde işlemekte olduğu ifade edilmektedir (Lakoff ve Johnson, 2015: 30). Dile getirilmeye çalışılan asli amacın dışındaki özel bir amaca hizmet etmediği müddetçe metafor kullanımının, bilimsel süreçlere ilişkin gerçeklikleri sınırlı da olsa yansıtılabildikleri varsayılmıştır. Bu varsayımdan hareket edilerek aşağıdaki temel önerme ileri sürülmüştür.

Birinci Önerme: Gereklere uygun şekilde yapılan metaforik anlatım, sağlam kavrayışlar ortaya koyarak, bilimsel çalışma süreçlerine ilişkin gerçekliklerin anlaşılabilmesini sağlayabilmektedir.

Bilimsel faaliyetlerden beklenti içinde bulunan çok sayıdaki çevresel unsurun (bilim insanı, öğrenci ve ilgili diğer çevreler), metaforlar aracılığıyla farklı bakış açılarıyla da olsa, gerçeklikleri görülebilmesi mümkün olabilmektedir. Bu önermeye göre bilimsel çalışmalar, kendilerine özgü bir gerçekliğe sahip bulunmakta, bilimsel süreçlere ilişkin metaforlar ise söz konusu gerçekliğin algılanabilesini sağlamaktadır. Bilimsel gerçekliği bütünsel bir şekilde izah edebilecek kadar yetkin olmasa da metafor kullanımı, en azından bilimin işleyişine dair somut gerçeklikleri (yöntem, bilim-felsefe ilişkisi, vb.) yansıtılabilmektedir. Bilimsel çalışmaların, metafor ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi, kazanıma tahvil etmeleri gerekliliğinden hareketle bu makalede, bilimin birinci elden kullanıcısı konumundaki bilim insanlarına mümkün olabildiği ölçüde faydalı olmaya çalışılmıştır. Kurguya dayalı olması nedeniyle metaforik anlatım, sınırsız gibi görünen fakat hayal gücü ve makalenin hacmi ile kısıtlı/malul bulunmakta, ayrıca yazarın sınırlı ilmi ile de çerçevelenmektedir.

Bu makalede, yukarıdaki önermeler doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularının yanıtları verilmeye çalışılmaktadır.

Araştırma Sorusu 1: Metaforlar, bilimsel çerçeve ile gerçek bir uyum gösterebilir mi?

Araştırma Sorusu 2: Metaforlar, kendine has anlatım biçimleri sayesinde bilimsel çerçeveye ilişkin sağlıklı ve anlamlı bir gerçekliği yansıtabilir mi?

Araştırma Sorusu 3: Metaforik anlatım eksenli bir yaklaşım, bilimsel süreçlerin temel nitelikleriyle bütünüyle örtüşür mü?

Yukarıdaki temel önermedeki hususlara ilişkin işleyiş ortaya konulabildiği ölçüde, araştırma sorularının da yanıtlarını bulabileceği öngörülmektedir. Kaynak taraması

üzerinden teorik tartışmaların yapıldığı bu çalışmada, söz konusu yaklaşım sayesinde metaforik anlatımların, mevcut realitenin algılanışını değiştirebildiği ve genel anlamda bilimsel çalışmalardan faydalanan paydaşların ihtiyacı olan görme biçimlerini ortaya koyabildiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Yanlışlanması mümkün olmadığı için genel geçerliğe sahip bulunan ve özgün çıkarımların harekete geçirilmesi sayesinde keşifsel olarak ortaya konulan olguları değerlendirmek suretiyle edinilen kanaatleri yorumlamaya dayanan bu makalenin genel yaklaşımı, tümdengelimci bir özde işlemektedir. Söz konusu anlayış doğrultusunda oluşturulan ve yukarıdaki aksiyomatik (önermeye dayalı) tümdengelimci teorik öngörülere bağlı kalınan bu makale, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) türlerinden olan yorumlayıcı olgubilim deseniyle tasarlanmıştır.

Creswell, (2016: 77), olgubilime dayalı çalışmayı, belirli bir kişi veya grubun herhangi bir fenomen ya da kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamı olarak; yorumlayıcı olgubilimi ise yürütülen çalışma konusuyla ilgili metinleri yorumlama (yorumbilim) olarak tanımlamaktadır. Buna göre olgubilim, salt bir betimlemenin ötesinde, araştırmacıların deneyimlerini anlamlandırmaya dönük yorumlarını da içeren bir araştırma sürecini ifade etmektedir (Creswell, 2016: 80). Yapılan tanımlama ve açıklamalardan yola çıkılarak bu makalenin incelemeye dayalı anlatımları, yorumlayıcı olgubilim anlayışı ekseninde desenlenmiştir. Yazım hacmi kısıtları göz önünde bulundurularak, makalenin analize dönük anlatımlarında belirlenen dört alt başlık dışında kalan metaforlar üzerinde durulmamıştır.

Teorik Arkaplan

Aşağıdaki alt başlıklarda, makalenin analize dönük anlatımlarının kuramsal yönünü oluşturan hususlara değinilmiştir. Bilimsel çalışma süreci, hem genel hem de geniş bir alan olduğu için, mikroanalitik bir çalışma olan bu makalenin yazım hacmi kısıtları bağlamında aşağıdaki alt başlıklarda kısaca ele alınmıştır.

Bilimin Anlamı ve Kapsamı

Yunus Emre'ye göre, insanın kendini inşa etmesinde başvurabileceği tek kaynak Allah sevgisiyle yoğrulmuş olan bilme aşkıdır. Bilme; kendini, evreni ve Allah'ı anlama amacına yönelik tüm yaşamsal etkinlikleri tanımlamak ve yaşamın amacını teşkil etmektedir. Yunus bu konudaki düşüncesini, çok bilinen "İlim ilim bilmektir" sözleriyle başlayan dizeleriyle ifade etmektedir (Aydın, 2009: 117).

Bilim, bilgi üretmeyi amaçlayan bir çalışma alanıdır. Bilimin konusu, üretilmek istenen bilgiye ilişkin varlıklardır. Bu varlıklar, evrendeki tüm somut nesnelere ve olaylar ile bunlara ilişkin olgulardır. Olgular, doğru olan önermeleri doğru kılan varlıklardır. Bir önermenin doğru olması, karşılığı olan olgunun gerçek olduğu anlamına gelmektedir (Grunberg, 2015: 4). Bilimi, insanoğlunun çağlar boyunca biriktirdiği kaydedilmiş sistematik bilgi bütünü olarak da ifade edebilmek mümkündür. Bilimin amaçları içinde

merak, şüphe ve ihtiyaç da bulunmaktadır. Doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin dört temel amacı bulunmaktadır. Bunlar (Bedük, 2012: 23):

- Anlama (Bebeklik)
- Açıklama (Çocukluk)
- Kestirme (Gençlik)
- Kontrol (Olgunluk)

Her bir bilimsel faaliyetin kendi içinde faydalı olan yönleri bulunmaktadır. En büyük faydaları da kuşkusuz eski olguları özetlemeleri ve yenilerine ise öncülük etmeleridir (James, 2003: 32). Bilimsel çalışma, sürekli ve artan bir hızla gelişen, değişen bir etkinliktir. İnceleme konusu ve kullandığı yöntemler bakımından kapsamı ve sınırları yüzde yüzlük bir kesinlikle belirlenemeyecek bir etkinlik olarak bilim, çok yönlü ve karmaşık bir oluşumdur. Yaygın bir anlayışa göre bilim, gerçeği (ya da “doğru”yu) arama etkinliğini ifade etmektedir (Yıldırım, 2005: 16-17).

Kant’a göre bilim, kesin olan ve yöntemleri, ancak David Hume’unki gibi felsefi bir kuşkuculuk benimsendiği zaman sorgulanabilen evrensel bir disiplindir (Kara, 2016: 234). Bilim, Platon ve Aristoteles’ten itibaren sistemli ve örgütlü bir bilgi bütünü olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu düşünürler, bir olguya ilişkin inanca sahip olmanın yeterli olmadığını, olası yanılgılardan sakınabilmek için nedenselliğe dayalı bilgiye sahip olunması gerektiğini kavramışlardır. Bu anlayış Platon’un eserlerinde yer verilen Sokrates’in çözümlenmelerinde ve Aristoteles’in tümdengelimci bilimsel yaklaşımında açıkça görülebilmektedir.

Deneysel bilim, özellikle de tümevarım yöntemiyle deneysel sonuçları kapsayan tümelere ulaşma çabası Bacon ile başlamıştır. Bacon, bilimsel yöntemlerle edinilen bilgilerin, insanlığın ilerlemesine katkı sağlayacak biçimde kullanılması gerekliliğini vurgulamıştır. Bilimi, bir ilerleme ve gelişme süreci olarak gören Bacon’a (2004: 8-9) göre bilimsel çalışmanın, doğanın özünü kavramaya yönelmesi gerekmektedir.

Bilimsel Çalışma Sürecinin Başlıca Aşamaları

Bilimsel çalışma denildiğinde akla ilk olarak araştırma/inceleme süreçleri geldiği için bu alt başlıkta bilimsel araştırma/incelemenin genel ilkeleri üzerinde kısaca durulmuştur. Zira bilimsel çalışma yürütmeye dönük faaliyetler, tüm bilimler için çerçeve teşkil etmektedir. Böylesi bir genel çerçevenin varlığından bahsedilebilmesine karşılık, yine de bilimsel araştırma aşamaları, bilimlerin niteliğine, ona yüklenen role ve ele alınan konunun özelliğine göre çeşitlilik gösterebilmektedir (Şahin, 2006: 55). Bilimsel bilgi, diğer bilgi türlerinden farklı olduğu için bilimsel bilgi edinme süreci de kendine özgü aşamalardan oluşmaktadır. Bilimsel bilgiye ulaşmayı amaçlayan çalışma aşamaları aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Araştırma Probleminin Belirlenmesi/Tanımlanması

Bilimsel araştırmanın ilk adımı, problemin tespit edilmesiyle atılmaktadır. Bilimsel araştırmanın başlaması, bir soru ya da bir problem ile başlamaktadır. Yürütülmesi düşünülen araştırma konusu ve araştırma sorularına bağlı olarak problem tespiti

yapılmaktadır. Medawar'a (2005: 16-17) göre, yeterli derecede derinliğine araştırılan hemen her problem ilginçtir. Problem öyle seçilmelidir ki yanıtı bilim ve insanlık için önemli olsun.

Kaynak İnceleme, Kavramsal ve Kuramsal Çerçeveyi Belirleme

Bilimsel çalışmalar, boşlukta değil, daha önce yapılmış araştırmalar üzerine inşa edilmektedirler (Altunışık vd., 2005: 43). Bu nedenle bilim yapmak için, mevcut bilginin bilinmesi (önceki bilgiye sahip olunması) gerekli ve zorunludur. Ancak mevcudu bilmek ve aktarmak bilim değildir. Bilim yapmak, var olana katkıyı gerektirmektedir. Bu da bir anlamda, mevcudun geliştirilerek yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Biruni bu konuda şunları ifade etmektedir: "Her insan için zaruri olan, kendi dalında kendisinden öncekilerin gayretlerini kabul etmek, eksikliklerini gidermek ve kendisinden sonra gelenlere bir öğüt olması bakımından güzel fikirleri devam ettirmek işini yapmaktır" (Yüksel, 2002: 41).

Bilimsel araştırma sürecinde; araştırma problemi/sorunsalı belirlenip, yazın/literatür taraması yapılarak daha önceki araştırmalara aşına olunduktan sonra, ele alınan problemin kavram ve kuram/teori bağlamındaki çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir. Her bir kuram, kendine özgü birtakım kavramlar üzerine inşa edilmektedir. "Sıkıştırılmış, kısaltılmış birer yargı" (Heimsoeth, 2013: 56) olarak tanımlanan kavram, kuramın yapı taşı olması bakımından belirleyici bir işlev üstlenmektedir.

Araştırma Yönteminin Belirlenmesi

Bir bilme aracı olarak yöntem, ele alınan konuyu zihinsel olarak yeniden üretme tarzıdır. Yeni bilgi elde etmenin en asal koşulu bilimsel yöntemin bilinçli olarak uygulamasıdır. Bütün yöntemlerin temelinde gerçekliğin nesnel yasaları yatmaktadır. Bu nedenle yöntem, ayrılmaz biçimde kurama bağlıdır (Frolov, 1997: 536-537). Her bilimsel anlayış veya bilimsel etkinlik süreci, belirli bir yöntemsel çerçeveye yaslanmak zorundadır. Bir bilim anlayışının egemen olabilmesi için mutlaka yöntem desteğinin olması gerekmektedir (Winch, 2007: 9-10). Bir araştırmada hangi yöntem veya yöntemlerin kullanılacağı araştırma konusuna, araştırma sorusuna ve araştırmacının sahip olduğu olanaklara göre değişmektedir. Araştırmacının, içinde bulunduğu kıstaslara en uygun araştırma yöntem ya da yöntemlerini seçmesi ve kullanması gerekmektedir (Güner, 2006: 84).

Aristoteles tarafından şekillendirilen tümdengelim yönteminde, genel geçerliliğe sahip öncüllere dayanan aksiyomatik önermelerde bulunmak, bilimsel çalışmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Her ne kadar Aristoteles'e mal edilmiş olsa da Platon'un (2016: 93) tümdengelimine işaret eden "herkes tarafından kabul edilen bir şeyi söylemekte yanlış bir şey yok" ifadesi, tümelden başlayarak tikele giden bir anlayışı ifade etmektedir. Tümevarım yöntemi ise yukarıdaki anlatımlarda da ifade edildiği üzere, deneyci anlayışı önceleyen Bacon sonrasında giderek yaygınlaşmaya başlamıştır.

Araştırmanın Nasıl Yürütüleceğinin Belirlenmesi

Bilimsel araştırmaların ayırt edici niteliklerini şu şekilde sıralayabilmek mümkündür. Düzenlidir, veriye dayanır, nesnedir, analitiktir ve tekrar edilebilir (Cüceloğlu, 2000: 40-41), olgusaldır, mantıksaldır, eleştiricidir, genelleycidir, seçicidir (Yıldırım, 2005: 19-20). Bu niteliklere sahip bir araştırma yürütebilmek için araştırmanın evreninin belirlenmesi ve geneli ifade eden bu evren içinde hangi örneklem üzerinde çalışılacağıının netleştirilmesi, araştırma amacına uygun ölçme araçlarının ne şekilde kullanılacağıının tespit edilmesi gerekmektedir. Araştırmanın yürütülmesi sürecinde, araştırmanın genel bir çerçevesi ve belirlenen çalışma planına uyulmaya gayret edilmesi gerekmektedir.

Veri Toplama

Edinilen orijinal verilere yönelik ölçüm uygulamasının yürütülmesine dönük çalışmalar sayesinde, araştırmanın teorik öngörüsü sınanabilmektedir. Seçilmiş bulunan araştırma yöntemi, veri toplama tekniğini de belirginleştirmektedir (Şencan, 2007: 131). Veri toplama tekniği bakımından çeşitlilik söz konusu olmasına karşılık; anket, gözlem, görüşme, olay çalışması gibi tekniklere sıklıkla başvurulmaktadır.

Raporlama

Araştırmanın raporlanması, çalışmanın vitrine çıkarılması gibidir. Araştırma sürecinde edinilen karmaşık fikirler ve bulgular manzumesinin, bu konuda sınırlı düzeyde bilgiye sahip olan kişilere aktarılacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle edinilen fikir ve bulular karmaşık da olsa, bunların basit ve berrak bir biçimde aktarılması icap etmektedir (Altunışık vd., 2005: 269-270). Dolayısıyla bilişsel araştırmanın son aşamasında, elde edilen bulguların analiz edilerek yorumlanması ve uygun bir üslupla kaleme alınarak ilgililere sunulması gerekmektedir.

Literatürdeki Çalışmaların Özeti

Literatür özetine dönük araştırmalar kapsamında çoklu veri tabanlarına erişim sağlayan üniversite bağlantılı toplu arama motorlarına müracaat edilmiştir. İlgili anahtar kavramlara dönük yürütülen taramalarda, bu makale ile benzer hususları ele alan geçmiş tarihli sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Aşağıdaki literatür özetinde, bilimsel süreçlere ilişkin literatürün öncelikle düşünsel temelleri, daha sonra ise güncel çalışmalar ele alınmıştır.

Bilimsel çalışmaları önceleyen ütopya türü eserleri, bu makalenin düşünsel temeli olarak kabul etmek mümkündür. Wallerstein (2001: 12), ütopya anlatımlarını; bilim, yönetim ve ahlak konularını işleyen bir tür egzersiz olarak tanımlamaktadır. Teknokratik yönü ağır basan ütopyacı eserler, çağdaş bilimsel araştırma süreçlerine ilişkin düşünsel anlamda öncülük etme işlevi üstlenmişlerdir. Zira gerçek yaşamda da teknokratik anlayışın benimsendiği (yönetmelik/idari/siyasi) yapılanmalarda, karar verme süreçlerinde aklı egemen kılacak düzenlemelere gidilmekte ve bilimsel çevrelere kilit roller atfedilmektedir.

Bilim konusuna vurgu yapan Bacon'ın *Yeni Atlantis* adlı eseri yaygın bir bilinirliğe sahip bulunmakta ve bilimsel ütopya alanında yazılan ilk eser olma özelliğine sahip bulunmaktadır. İlerlemeci bir anlayışa sahip Bacon, bu anlayışın yalnız ve yalnız bilime dayalı olabileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla Bacon'a göre bilim; yaşamsal bütün unsurları, ideal bir yapılanmayı ve işleyişi sağlayabilecek niteliklere sahip bulunmaktadır. Akılcılığa hizmet etmesi yönüyle bilim, vazgeçilmez bir çalışma alanı olarak kabul edilmektedir (Bacon, 2004). Bacon'ın düşünürler üzerindeki etkisi, Fransız ansiklopedistler Diderot ve D'Alembert'te açıkça görülebilmektedir. Zira Diderot ve D'Alembert (2005), Bacon'ın anlayışı doğrultusunda bilimin, fayda getiren çabalarla sınırlanması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Voltaire (2018) ise bilim akademileri temelinde yapılan *Eldorado* ismini verdiği bilim temelli bir ülke tasvir etmiştir. Bilimsel kanıtlanma peşindeki bilgilerden kurulu bir ülke anlatımıyla Voltaire, Ansiklopedistlerin bilim ve tekniği önceleyen yaklaşımlarını sürdürmüştür.

Campanella (2011), bilim ve felsefenin egemen olduğu devlet yapısını betimlediği ütopyasıyla dikkat çekmektedir. Campanella'nın betimlemelerinde; işlevselciliği de (fonksiyonalizm) çağrıştıran, bireysel ve toplumsal ilişkilerde esas alınan ölçüt olarak "yararlılık ilkesi" ön plana çıkarılmaktadır. Toplum bireyelerine yararlı olacak işlerde bulunmak, saygınlık kazanmanın biricik yolu olarak vurgulanmaktadır.

Wells (2017), bilim-teknik eksenli çalışmaların daha etkin bir biçimde örgütleneceği bir gelecek öngörüsünde bulunmakta, Zamyatin (2018) ise gelecek öngörüsünü zaman olarak biraz daha belirgin hâle getirerek bin yıl sonrasının dünyasını, yine bilim ve teknolojiye dayalı fakat söz konusu gelişmeleri, asli olarak birey davranışlarını denetim altında bulunduracak yöndeki gelişmelere odaklı olarak betimlemektedir.

Bu makalenin teorik arkaplanını teşkil eden düşünsel temel yukarıda kısaca açıklanmıştır. Makalenin konusuna dönük güncel çalışmalara dönük yürütülen literatür taramasında erişilen kaynaklara ilişkin bilgilere ise aşağıda yer verilmiştir. Güncel literatürde birbirine yakın tarzda yürütülen çalışmaların, çalışma evreni ve örneklem kitlesi, aşağıda da görülebileceği üzere, veri toplamanın görece kolayca sağlanabildiği öğrenciler olarak belirlenmiştir. Aşağıdaki çalışmalara ilave çok sayıda araştırmanın var olduğu görülebilmektedir fakat sayıları çok da olsa benzer bir temaya yöneldikleri rahatlıkla görülebilmektedir.

Okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik yürütülen bir araştırmada, "bilim" ve "bilim insanı" kavramlarına ilişkin metaforik algıları belirlenmeye çalışılmıştır (Şenel ve Aslan, 2014). İlköğretim öğrencileri kapsamında yürütülen bir diğer çalışmada öğrencilerin, bilim insanı ve bilimsel bilgi hakkındaki görüşleri üzerinde durulmuştur (Kaya vd., 2013). Okul öncesi çocuklar üzerine yürütülen benzer türden bir araştırmada, bilim insanı kavramına yönelik algıların belirlenmeye çalışılmıştır (Ayvacı vd. 2016). Literatürde, benzer türden fakat karşılaştırmalı araştırmalara da yer verilmekte olduğu görülebilmektedir (Ürey vd., 2017).

Analiz: Bilimsel Çalışma Süreçlerine İlişkin Metaforların İncelenmesi

Teori ile Pratik Arasındaki Dengenin Gözetilmesi

Teorik bir zemine dayanıyor olmasına karşılık hiçbir bilimsel çalışmanın, pratik bir imtihan ile sınanmaksızın kendi bulgularını sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmesi olası gözükmemektedir. Bu durum, teori-pratik arasında gözetilmesi gereğine vurgu yapan genel kanıyı desteklemektedir. Zira bilimden beklenen ne tümüyle pratik alana yönelerek amatör bir uygulayıcıya dönüşmesi (aşırı araçsalcı olması), ne de teoriye aşırı derecede boğulmanın bir sonucu olarak metafiziğe kaymasıdır (aşırı bilimci olması).

Bilimin, “bilgi” temeli üzerine inşa edilmekte olduğu gerçekliğinden hareketle, “bilgi”nin, oluşumuna kaynaklık ettiği “bilim”in içinde kaybolup giden bir unsur olarak algılanmasının önüne geçilerek bu hususta dengeli yaklaşımda bulunmak gerekmektedir. Böylesi bir anlayış, bilimsel çalışmaların uygulamaya dönük kısımlarında elde edilen bilgilerle, bilimin teorik yönü arasında önem bakımından belirli bir dengenin gözetilmesi zaruretini ortaya koymaktadır (Keskin, 2012: 231). Söz konusu zaruret, ulaşılması gereken ideal bir noktayı işaret etmesine rağmen gerçeklik, aşağıdaki iki alt başlık arasındaki iki zıt kutup arasındaki bir salınım şeklinde tezahür etmektedir. Bundan dolayı aşağıdaki iki alt başlık, teorik yaklaşımlar ile araçsalcı (sonuçsalcı) yaklaşımlar arasında gözetilmesi gereken dengeye dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Teori ile Pratik Arasındaki Dengenin, Pratikten Yana Bozulmasıyla Ortaya Çıkan Sorun Olarak Araçsalcılık

Bilimden başlayıp tekniklere kadar gelen sistemli yaklaşımda, soyuttan somuta, teorik tasarımdan uygulamalı etkinliklere inilmektedir (Şahin, 2006: 55). Foucault, söyleme dayalı bir eylem olarak bilimin, pratik uygulamalara dayalı bilgiye bağlı bulunduğunu ifade ederek, bilimsel çalışmalardaki pratik uygulamaların önemine vurgu yapmıştır (Urhan, 2000: 8). Dolayısıyla Foucault, bilimin mutlak üstünlüğünü ilan edenlere karşı tepki göstererek, “salt bilim” dışındaki alanların da kendisine has birer meşruiyet alanları ve saygınlıkları bulunduğu gerçeğini hatırlatmaktadır. Bu yönüyle Foucault, bilime tartışılmazlık ve dokunulmazlık zırhı giydirmeye çalışan her türlü çabanın, sempati kanallarının teker teker kapanmasına yol açarak antipatik bir bilimsel alanın ortaya çıkmasına neden olabileceğini ima etmektedir.

Foucault’nun yukarıda açıklanan yaklaşımını felsefi zeminde oldukça geriye götürebilmek mümkündür. Örneğin dokuzuncu yüzyıl düşünürü Ebu Osman Cahiz, bilimin maddi temeli olmayan kuramsal savlara değil, deneylerle kanıtlanmış verilere dayanması gerektiğini belirtmiş (Aydoğan, 2004: 474), on birinci yüzyıl düşünürü Keykavus (2008: 128) ise “hiçbir işin sadece bilgisinden nesne elde edilemez” diyerek aynı hususu vurgulamıştır. Bu konudaki en bilinen yaklaşım ise on üçüncü yüzyıl düşünürü Cezeri’den gelmiştir. Cezeri’nin “Uygulamaya dönüşmeyen bilim doğru ile yanlış arasındadır” (Kaya, 2009: 4) ifadesi, teori ile pratik arasında uygulama önceliğini vurgulayan bir anlayış olma niteliği taşımaktadır.

Yukarıda sıralanan görüşler, teori ile pratik arasındaki dengenin pratik uygulamalardan yana kaydığı görüşleri ifade etmektedir. Söz konusu dengenin pratiğe yönelmesi

durumunda bilimsel çalışmalar, aşırı derecede araçsal olduğu gerekçesiyle “piyasa işi” olarak görülmekte ve küçümsenme riskiyle karşılaşmaktadırlar. Tam tersi durumda ise aşırı derecede bilimci olduğu için yaşamsal yönü zayıf olarak algılanmakta ve aşağıdaki alt başlıkta açıklanan eleştirel durumlar gündeme gelmektedir.

Teori ile Pratik Arasındaki Dengenin, Teoriden Yana Bozulmasıyla Ortaya Çıkan Sorun Olarak Yöntemperestlik

Lewin’in “iyi bir teoriden daha pratik bir şey yoktur” tanımlaması (Uzpeder, 2012: 275), bilimsel alandaki çalışmaların pratik katkı sağlayabilmesi için sağlam bir teoriye yaslanması gerektiği gerçeğini ifade etmektedir. Bu gerçekliğe karşılık, “teorik yönü ağır basan çalışma grubu” olarak nitelendirilebilecek çalışmalar da kendi içinde ikiye ayrılmaktadır: Birinci ayrım, özellikle bilim felsefesi veya bilim dallarının kendi felsefeleri üzerine yapılan çalışmalar yer almaktadır. Bilimsel çalışmaların ancak sınırlı bir kısmı, söz konusu felsefi derinliğe kendilerini vakfetmektedirler. İkinci ayrım ise felsefi derinliği olmasa da, salt teorik zemin üzerine inşa edilmiş çalışmalar yer almaktadır. Birinci ayrımdaki çalışmaların sahip bulunduğu felsefi derinlikten yoksun olan böylesi çalışmalar çoğunlukla tutunacak dal olarak “yöntem”e sarılmaktadırlar.

Bilimsel çalışmalarda yöntem, önemli bir gündem teşkil etmektedir. Özüne bakıldığında yöntem, bilimsel çalışmada kullanılan bir araç olma niteliğini öteye geçmemektedir. Bilimsel çalışmanın tasarlanışına hangi yöntem uygunsuzsa ona başvurmak zaten zorunlu bir yöneliş olmaktadır. Basitçe ifade etmek gerekirse, bilimsel bir çalışmada şayet araştırmacının bir “sorunsal” ve “yöntemi” varsa, çalışmanın başlatılabilmesinin asgari koşulları sağlanmış olmaktadır. Söz konusu basitleştirme/indirgeme konusunda fazla ileri gidildiğinde ortaya çıkan olumsuzluğu ise şu şekilde ifade etmek mümkün olabilmektedir: “Metodolojiye aşırı vurgu yapılması: Yöntemperestlik”

Farkında olmadan birçok araştırmacı, “yöneldiğim amacı bilmiyorum ama kullandığım aracı iyi biliyorum!” şeklindeki bir söylemi dile getirmektedir. Özellikle genç araştırmacılara, bilimsel/akademik olarak hâlihazırda hangi alanda çalıştıkları sorulduğunda, güncel araştırma programlarından olan “NVIVO” ya da “SPSS” çalıştıklarını söylemektedirler. Oysa kişinin, hangi özgün çalışma alanlarına eğilmekte olduğunu öğrenmeye yönelik olarak sorulan bu tür bir sorunun karşılığının, elbette ki bilgisayar destekli yöntem programlarının ismini zikrederek verilmemesi gerekmektedir. “NVIVO” veya “SPSS”, en nihayetinde, araştırmacıyı varacağı yere taşıyan birer vasıta olmaktan öte herhangi bir niteliğe sahip bulunmamaktadır. Özellikle nicel çalışmalarda verilerin işlenmesi için işe koşulan söz konusu bilişim tabanlı programlara ilişkin teknik ayrıntılar üzerine inceleme yapmak anlaşılabilir gibi görünmekle birlikte, asıl odaklanılması gereken husus, yukarıdaki anlatımda “sorunsal” olarak ifade edilen, araştırmacının kafasının içinde bulunan ve onu sürükleyen bilme arzusuna konu olan çalışma alanıdır. Yöntem ise bilimsel çalışma sürecinde eninde sonunda bir şekilde öğrenilebilen fakat tek başına bir çalışma alanı olarak görülmesi gereken ikincil bir unsur ifade etmektedir.

Kuram ve yöntem, bilimsel araştırmaların iki temel bileşenini ifade etmektedir. Buna karşılık, bilimsel araştırmalarda nitel ya da nicel verilerin aşırı derecede ön plana çıkarılmasına bağlı olarak bilimsel araştırma süreci, yöntem odaklı bir konuma indirgenmektedir. Yöntem vurgusunun aşırı boyutlara vardırılması Punch (2005: 7) tarafından şu şekilde eleştirilmektedir: “Yöntem arabası, içerik atının önüne konulmakta, yöntem konusunda aşırı vurgu yapılarak yöntemperestlik yapılmaktadır”. “Yönteme çakılıp kalma” (stuck in the method) olarak ifade edilebilecek bu olumsuzluk, özellikle nicel çalışmaların genel özelliği hâlini almış bulunmaktadır. Yöntem hassasiyetinin abartıldığı bilimsel çalışmalarda birden fazla yöneme başvurulmak suretiyle, edinilen veriler üçgenlemeye (triangulation) tabi tutularak teyit edilme düzeyi artırılmış sonuçlara ulaşılmaya çalışılmakta (Keskin, 2017: 438), bu anlayış ise yöntemperestlikten başka bir sonuca hizmet etmemektedir.

Bilimsel Süreçlerin Öneminin Aşırı Derecede Yüceltilmesi

Bilimsel alışma gibi süreç gerektiren uğraşların, sihirli değnekle yürütülemeyeceği hususu, literatürde sıklıkla vurgulanmakta, karşılaşılabilecek olumsuzluk ve zorlukları kabullenmek gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Aycan, 2000: 196). Bilimsel çıktılara böylesi zahmetli süreçler sonrasında ulaşılabildiği bilindiği için bilimin kendisine karşı aşırı derecede bağlılık gösterilmekte, bilime mutlak doğru gözüyle bakılmaktadır.

Bu makalenin “Literatürdeki alışmaların Özeti” başlıklı bölümün giriş kısmında yer verilen Bacon, Diderot ve D’Alembert, Voltaire, Campanella, Wells ve Zamyatin gibi düşünür ve yazarların eserleri de aynı zamanda bilimi aşırı derecede yüceltmesi yönleriyle ön plana çıkmaktadır. Bir tür yeryüzü cenneti vaadinde bulunan bu düşünür ve yazarlar, düzen ve işleyiş bakımından katı bir bilimselliğe dayalı bir yapılanma (kurumsal düzeyde ve genel anlamda devlet örgütlenmesi) öngörmektedirler. Örneğin Voltaire’in, *Micromegas* adlı öyküsünde bireyler yalnızca işlerine odaklanmakta, bunun dışındaki herhangi bir şeyle ilgilenmemektedirler. Bilim uzmanlığı alanındaki kazanımlarını, yalnız ve yalnız toplum yararını gözetecek şekilde hayata geçiren insanlardan oluşan bu ülkede, açık bir biçimde bilimin egemenliği betimlemesi yapılmaktadır (Voltaire, 2018: 167-169). *Aya Seyahat* romanında Jules Verne ise bilimin üstünlüğü ve teknolojinin şaşmaz kesinliğine olan hayranlığını ve mühendislere duyduğu güveni ifade etmekte ve bilimsel ilerlemeye katkıda bulunan insanlara tanrısal nitelikler atfetmektedir (Verne, 2003: 30).

Yukarıda bakış açılıarı aktarılan düşünür ve yazarların öngördüğü yapılanmaları, bilimsel gelişmelerin kişisel birer çıkarsaması olarak ifade edebilmek mümkündür. Pozitivist görüşü de barındıran bu yaklaşımlar özellikle on sekizinci yüzyıldan itibaren bilim ve teknik alanındaki gelişmeler ile koşut olarak ortaya çıkmıştır. Geliştirilen her bir mekanik sisteme, dönemin baskın ve hâkim görüşü olan pozitivistliği destekleyen ilave birer kanıt gözüyle bakılmıştır. Fen bilimlerini alanındaki mekanistik anlayış, sosyal sistemler de “ne ekersen onu biçersin” yaklaşımının kabul görmesine kaynaklık etmiştir. Bütün bu gelişmeler, bilime bakış açısından belirli bir noktada birleşmektedir ki o da bilimin aşırı derecede yüceltildiği bir anlayışın ağırlık kazanması olarak belirginleşmektedir. Bilimsel

alanda kaydedilen bu dönemdeki gelişmeler, Batılı insanları, özellikle de düşünürleri bilime karşı mutlak bir inanca sürüklemiştir. Mükemmel bir düzen içinde çalışan ve (mutlak bir) hassasiyetle çalıştığına şahit olunan mekanik düzenler, “saat metaforu” ile de pekiştirilmiş ve cismanileştirilmiştir. Bu ise bilime olan inançsal bağlılığı, hayranlık ve hatta sarhoşluk düzeyine kadar taşımıştır.

Bilimin yüceltilmesini ifade eden güncel anlatımlar olarak ise *meliorizm* ve *messianizm* kavramları ön plana çıkmaktadır. Meliorizm, kendi doğal işleyişi içinde devinmekte olan dünyanın her geçen gün daha da iyiye gittiğini, insanların ortaya koyacağı çabaların da katkısıyla geleceğin daha iyi olacağı yönündeki inancı ifade etmektedir. İlk bakışta yapay iyimserliğe sığınma gibi görünen bu anlayışın, aslında köken olarak, yukarıdaki anlatımlarda değinilen ütopyacı dünya görüşüne dayandığı kolayca anlaşılabilir. Yine bu cümleden olmak üzere Medawar (2005: 113-114), bilimcileri, ütopyik eğilime sahip olmakla nitelendirmektedir. Zira bilimciler, farklı ve çok daha iyi bir dünyanın prensip olarak, belki de gerçekten mümkün olduğuna inanmaktadırlar. Hayal edilen ütopyalar ya çok uzak bir gelecekte ya da geriye tekrar gelebilecek bir geçmiş dönem altın çağını betimlemektedirler. Ütopyacı literatür, makalenin daha önceki bölümlerinde ele alındığı için bilimi yücelten bir diğer kavram olan messianizm anlayışına aşağıda kısaca değinilmiştir.

Mesih, Hz. İsa’ya verilen isimlerden biridir ve kurtarıcı olma niteliğini vurgulamaktadır. Bilimcilerin ve özellikle de genç bilim insanlarının çalışmalarına yön veren inanç, messianizm olarak adlandırılmaktadır. Bu anlayış da bir bakıma ütopyik düşünce tarzını çağrıştırmaktadır. Bilimsel araştırmalar sayesinde, sorunların çözülebileceği, yorgun ve hırpalanmış olan dünyanın yerine barış ve bolluğun egemen olacağına dair (aşırı) iyimser görüşler ileri sürenler messianizme yakın bir anlayışı temsil etmektedirler (Medawar, 2005: 117).

Bilimsel Süreçlere Yönelik İndirgemeci Yaklaşımlar

Yukarıdaki alt başlıkta, bilimsel faaliyetlerin aşırı derecede yüceltilmesine değinilmiştir. Bu başlıkta ise söz konusu türden anlayışın tam tersi yönde takınılan bir tavır olarak, bilimsel faaliyetlere yönelik indirgemeci yaklaşımlar üzerinde durulmaktadır. Son yıllarda giderek belirginleşen aşırı uzmanlaşma, söz konusu indirgemeci tavrın başlıca nedenini teşkil etmektedir. Zira aşırı uzmanlaşma neticesinde bilimsel faaliyetler, teknik bir boyut ile sınırlı bir hâl almaktadır. Üstelik bu sorun, yalnızca son yıllardaki teknolojik ilerlemelerden kaynaklanmamakta, köken olarak çok daha geriye dayanmaktadır. Örneğin Descartes (1995: 35) bu konuda şunları ifade etmektedir: “Kapalı gözlerle kendini yönlendirme ve yönetmeye çalışmaktansa, gözü açık başkalarının ardından gitmek daha iyi olacaktır. Açıkçası felsefesiz yaşamak, açmayı denemeden, gözü kapalı yaşamaktır”. Bu sözleriyle Descartes, bilimin, kendisini kuşatmakta olan ve bilimden daha üst bir evreni ifade etmekte olan “felsefe” bilincinden kopmakta olduğuna dair ciddi bir ikazda bulunmaktadır. Descartes’ın bu erken dönem ikazının değeri, günümüzde daha belirgin biçimde kendini hissettirmektedir çünkü artık bu konu, Descartes gibi duyarlı

düşünürlerin tekil birer itiraz olarak dile getirdikleri bir husus olmaktan çıkmış ve bilim felsefesi alanında bilimci-araçsalcı ayrımı kapsamında yürütülmekte olan geniş kapsamlı ve ciddi bir tartışma hâline gelmiş bulunmaktadır.

Bilimin, her geçen gün daha dar kapsamlı uzmanlık alanlarına bölündüğü için kendi içine doğru çekilmekte olduğu, bu durumun ise bütüncül yaklaşım açısından engel teşkil ettiği ve hatta aşırı uzmanlaşma kaynaklı tehlikeler doğurduğu sıkça vurgulanmaktadır. Frankl'a (2016: 206) göre, aşırı uzmanlaşmadan çok daha tehlikeli bir yaklaşım söz konusudur ki o da bilimsel anlamda kendi içine çekilme değil, genelleştirme eğilimidir. "... den ibarettir" ya da "... den başka bir şey değildir" diyen indirgemeci bilim anlayışının bir başka versiyonu; teorileri, gözlemlenebilir verilerine bağlamak, kavramları nesnelere indirgemek ve nihayet yasal düzenliliklere bağlı ilişkileri de nedensel/determinist olaylarla açıklamaya dayanmaktadır (Frankl, 2016: 245). Genel indirgemeci anlayış, yaşamsal süreçlere uyarlandığında; biyolojik bir varlık olan insanın davranışları fizik kanunları, fiziksel süreçler, onun oluşmasını sağlayan kimya kanunları, en nihayetinde kimyasal süreçler ise yanma (oksidasyon) kanunları kapsamına indirgenebilmektedir.

İndirgemeci tavır olan "redüksiyonist" anlayışa dönük en yoğun itirazlar Frankl'dan gelmiştir. Frankl, indirgemeci yaklaşımı "den başka bir şey değil"cilik olarak tanımlamaktadır. Bütün bilim alanlarında varlığına rastlanabilmekle birlikte Frankl, söz konusu indirgemeci yaklaşımı, kendi uzmanlık alanı olan psikoloji bilimi kapsamında enine boyuna değerlendirmiş ve eleştirmiştir. Frankl, psikoloji bilimindeki ana akım ekollerin; insanın, özünde var olan yüceliği, ideale, güzele, değerlere ulaşma çabasını küçümseme eğiliminde olduklarını ifade etmektedir. Frankl (1999: 67), indirgemeci yaklaşımlarından mazoistçe bir haz alan davranışçı veya psikodinamik modeli benimseyen psikologlar tarafından yürütülen çalışmaları, insana ilişkin şartlanma süreçlerini, itkileri, içgüdüleri araştıran kapalı bir anlayış olarak izah etmektedir.

Frankl (2018: 114), psikoloji bilimi alanında yürütülen çalışmaları genel anlamda bir nevi "ifşa etme" arayışı ve özünde insanca olan temel olgulara yöneltmiş "bilinçsiz küçümseme ihtiyacı" olarak nitelendirmektedir. Frankl, bilime karşı dışarıdan değil, bizzat içeriden takınılan indirgemeci tavrı şu sözlerle ifade etmektedir: "İnsanın; çıplak bir maymundan, idin, egonun ve süper egonun oyun alanından, itkilerin ve içgüdülerin piyonu ve oyuncağından, şartlanma ve öğrenme süreçlerinin ürününden, sosyoekonomik koşulların, rahatsızlıkların ve komplekslerin kurbanından başka bir şey olmadığı" (Frankl, 1999: 86) ileri sürülmektedir. Oysa insanı kapalı bir hücre (monad) olarak ele alan bu tür yaklaşımlar, insanın dünyaya açık oluşunu görmezden gelmesinden dolayı psikoloji bilimi, bir nevi hücre bilime (monadoloji) dönüşmektedir (Frankl, 1999: 49-50). İnsan davranışlarının analizini hedefleyen davranışçı psikoloji yaklaşımı, İvan Pavlov'un köpekler üzerinde yürüttüğü ve insanlara da atfettiği şartlanma süreçlerine ilişkin deneylerdeki davranışsal kalıplar, indirgemeci bilim anlayışının en bilinen temsilcileri arasında yer almaktadır.

Bu alt başlıkta, indirgemeci yaklaşımın, bilimsel süreçleri ne denli farklı kulvarlara doğru sürükleyebildiği üzerinde durulmuştur. Özellikle doğa bilimlerini sosyal bilimlere uyarlama gayreti söz konusu olduğunda ortaya çıkan olumsuz tablo, indirgemeci yaklaşım özelinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bir önceki alt başlık ile bu alt başlık, aralarında karışıklık varmış gibi görünmekle birlikte, verileri kullanma biçimleri bakımından ortak bir noktada birleşmektedirler. Zira birçok “bilimsel” çalışmanın, fiktif/kurmaca verilerle nasıl “desteklendiği” hususu genellikle *Procrustes Yatağı* analogisi üzerinden ifade edilmektedir. Bilindiği üzere Antik Yunan mitolojisinde Prokrutes adlı haydut, insanları bir yatağa yatmaya zorlamaktadır. Yatan kişinin şayet uzuvları yataktan taşıyorsa onları kesmekte, kısa olanları ise çekerek uzamaya zorlamaktadır. Sonuç olarak yatağın boyu, insanların boyu ile uyuşmaktadır fakat insanlar kurbanı dönüşmektedirler. Frankl (2016: 165); insani anlam ve değerlerin, psikoloji alanındaki bilimsel çalışma süreçlerinde Procrustes’in yatağına uzanmaya ne şekilde mecbur tutulmakta olduğunu açıklamaktadır. Bu benzetmesiyle Frankl, özellikle psikolojik ve sosyal süreçleri, belirli kalıplara hapsederek açıklama gayretine girişen bilimsel anlayışı eleştirmekte ve “davulun tozu”, “minarenin gölgesi” gibi bilimsel olmayan fakat türlü aldatmacalarla bilimsel gibi gösterilen yanlış veya çarpıtılmış veriler üzerinden yapılan inceleme ve araştırmalara tepki göstermektedir.

Bilim Felsefesinin Metaforik Bağlamı: Bilim ile Felsefe Arasındaki İlişki

Tarihi akış süresince felsefe, bilimsel çalışmalara ilham veren fikirler öne süregelmektedir. Belirli bir tarihsel dönemde salt felsefi bir tartışma gibi algılanan hususların, ilerleyen zamanla birlikte bilimsel çalışmalara konu olduğu görülebilmektedir. Zira felsefi bir tartışma olarak süregelmekte olan çıkarımların bilime konu edilebilecek yönleri belirginleşmeye başladığında söz konusu çıkarımlar, yerini tedricen bilimselliğe devretmektedir. Görev devir teslimi veya bayrak yarışı olarak ifade edilebilecek bu durum aynı zamanda, çizgisel bir biçimde sürekli olarak gelişmeyi de işaret etmektedir. Yerini bilimselliğe devreden felsefi mülahazalar, istikamet değiştirmek suretiyle, gelişmenin yakıtı olan felsefe-bilim döngüsünün devamlılığını sağlamaktadırlar. Bütün bu gerçekliklere rağmen felsefe ile bilimin arasını açmaya gayret eden gizli iknacılar ortaya çıkabilmektedir. İkilinin arasına ayrıştırıcı tohumlar eken söz konusu gizli iknacılara ilave olarak, bilimin özgür ruhundaki hoyratlığın kaynaklık ettiği sorunsal, aşağıdaki analogik anlatımda ifadesini bulmaktadır:

Felsefe ile bilim arasında güçlü bir çekim olagelmiştir. Bu çekim, her iki taraf arasındaki yüzyıllar süren birlikteliğin de temelini teşkil etmiştir. Çift arasındaki güçlü bağ ve ilişki, zaman içinde giderek aşınmaya yüz tutmuştur. Yüzyıllar boyunca karşılıklı olarak geliştirilen olumlu yaklaşım ve dayanışma içinde sürdürülen ilişki, gerek içsel gerekse dışsal birçok nedenden dolayı zaman içinde giderek zedelenmiştir. Yaş farkı bakımından görece daha yaşlı olan felsefe, muhafazakâr bir tutuma sahip olagelmiştir. Şımartılarak büyütülen ve felsefeye göre daha genç, dinamik ve ilerici olan bilim ise uzlaşmaz tavrını sıklıkla sergilemekten geri durmamıştır. Felsefe, yıllar süren bu uzlaşmaz tavrı bilgece ve olgunlukla göğüslemeye gayret etmiştir.

İlişkinin saygınlığı ve sürdürülebilirliğine yönelik olumsuzluklar sadece içeriden kaynaklanmamıştır. Zira dışsal saldırılar da ilişkinin yıpranmasında pay sahibi olmuştur. Süregelen uzun soluklu ilişkinin, dışarıdan yöneltilen değer yitimine uğratılması çabaları, ilk başlarda bizzat ilişkinin kendisine yöneltilmiş cepheden bir karşı geliş olarak algılanmamıştır. İlişkiyi yıpratmaya çabalayan dışsal unsur olan gizli (fakat giderek alenileşen) iknacılar, özellikle ilişkinin nazlı tarafı olan bilim cephesinin kulağına sayısız olumsuzluk ve vesvese fısıldamışlardır. Çabucak kuşkulandırmaya, alınganlık göstermeye ve parlamaya hazır tavrıyla bilim, büyük bir çoğunlukla ilişkideki huzursuzlukların/anlaşmazlıkların başlatıcısı olmuştur. Giderek artan kibri ve dizginlenemez tavrıyla bilim, ilişkiyi sonlandırmaya yönelik girişimi de ilk başlatan taraf olmuştur. Her iki taraf da, özellikle son yıllarda giderek artan şiddetli geçimsizlik ve karşılıklı görüş ayrılıkları nedeniyle birlikteliği sonlandırmaya karar vermişlerdir.

Karşılıklı hukuk, mülkün paylaşımı, meselenin karmaşıklığı, geçmişe dönük emsal içtihatların olmaması gibi zorluklar, hüküm vermeyi neredeyse olanaksız hâle getirmiştir. Bilimi destekleyen müdahil taraflar, giderek derinleşen felsefe-bilim ayrımı göz önünde bulundurulduğunda, birlikteliğin sonlanmasının kaçınılmaz olduğunu savlamış, felsefi düşünme biçiminin, bilimsel yaklaşıma uygun düşmeyeceği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bilim tarafını destekleyen görüşü savunanlar ise her türlü düşünsel eylemin, mutlak surette bilimselliğe yaslanması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bilim taraftarları, “Felsefe, bilimlerin ilgi ve bilgi alanında yer almalı mıdır? Bilimsel çalışma alanları, neden felsefi zahmete katlanmalıdırlar?” gibi soruları gündeme taşımışlardır. Felsefenin, son yıllarda sürekli olarak gerileme yaşayarak önceki konumunu kaybettiği olgusunun kabullenilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Çözüm olarak ise, çözümsüzlük benzeri bir öneride bulunmuşlardır. Buna göre felsefe, şayet birlikteliği mutlak surete sürdürmek istiyorsa, bilimin felsefesi olması gerekliliğini öne sürmüşlerdir. “Felsefe” yerine “bilim felsefesi” önerisinde bulunarak “bilimin temel dayanağı” olan felsefeyi “bilimin tarihsel anlatıcısı” olmaya ikna etmeye çalışmışlardır. Taraflar arasındaki yüksek tansiyonlu çatışma yerine, daha düşük yoğunluklu bir çatışmayı önererek felsefeye, düşük yoğunluklu da olsa ilişkinin varoluşunu sağlayabilecek bir dayatmada bulunmuşlardır. Felsefeyi destekleyen müdahil taraflar ise felsefe-bilim çiftinin, daha mutedil bir anlayış biçimine meyletmeleri gerektiği yönünde uzlaşmacı bir tavır ortaya koymaya gayret etmişlerdir.

Tarafların, salim bir dimağ ile düşünmeye fırsat bulabilmeleri ve içinde buldukları durumlarını yeniden gözden geçirebilmeleri için duruşma ileri bir tarihe ertelenmiştir. Tarafların uzlaşma sağlayarak, meselenin çözümünü kolaylaştıracakları umudu, müteakip duruşmaya ötelenmiştir.

Gelinen noktayı şu şekilde ifade etmek olası görünmektedir: Her iki tarafın da ayrılık arzularını ellerinde bulundurmaları, Demokles’in Kılıcı etkisi uyandırmakla birlikte, az da olsa yeniden yakınlaşma olasılığına dönük olumlu duygular, idealist kalpleri kendisine mekân edinmektedir.

Yukarıdaki anlatımda, birliktelik akdinin zarar gördüğü yönünde temkinli ifadeler kullanılmıştır. Oysa Frank (2017: 25) bu konuda çok daha kesin ifadelerle başvurarak söz

konusu durumu “bilimi felsefeye bağlayan zincirin kopuşu” ifadeleriyle tanımlanmış ve şunları ifade etmiştir (Frank, 2017: 37-38):

Bugün üniversitelerde bilim ve felsefenin geleneksel öğretim biçimine bakacak olursak, ikisinin farklı bölümlerde öğretildiğini görürüz. İkisi arasında çok az işbirliği vardır. Bilim insanları çoğunlukla, filozofların çok konuştuklarını ve sözlerinin anlamsız olduğuna inanırlar. Filozof da der ki, bilim insanı dar kafalıdır, sadece çok küçük bir alanı anlar; oysaki felsefenin konusu bir bütün olarak dünyadır... Bilim insanı azla ilgili çok şey bilir, filozof, çokla ilgili az bilir.

Sonuç ve Tartışma

Bu makalede, bilimsel araştırma süreçlerini yürütmekte olan her bir bilim insanının, çağdaş bilimsel anlayış doğrultusunda çerçevelenmiş bulunan baskın paradigmanın etkisi altında bulunduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Bilim insanları, bireysel farklılıklardan kaynaklanan ve kişiye özgü beklentilere sahip olabilmektedirler. Söz konusu amaç ve beklenti farklılıklarına rağmen bilim insanları, genellikle kendilerini kuşatan (bilimsel) çevreye uyumlu bir çalışma biçimini benimsemek durumunda kalmaktadırlar. Bu makalede, bilim insanlarını kuşatan bilimin biçimsel (formal) yönü üzerinde durulmayıp, metaforik yani biçimsel olmayan yönü üzerinde durulmuştur. Söz konusu nitelikleriyle metaforların, bilimsel paradigmayı ve hâlihazır yöntemsel zorunlulukları değiştirme gücünden yoksun bulunan bilim insanlarının içinde bulunduğu gerçekliği özgün biçimlerde yansıtabildikleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Bunun için öncelikle metafor kullanımının, bilimsel araştırma süreçlerini izah edebilme bakımından oynayabileceği rol üzerinde durulmuştur. Metaforik anlatımın yalnızca bilimsel süreçleri açıklama ve doğru ile yanlış anlamlandırmalar arasındaki ayrımı ortaya koyma işlevi olmadığı, bunun yanı sıra alternatif yorumlama biçimlerine de olanak sağlayan bir etkiye sahip olduğu öne sürülmüştür. Biçimsel olmayan bilim anlayışı, metaforik anlatım biçimlerinin, sahip bulunduğu vurgulayıcı ve kavrayış sağlayıcı niteliklerini daha ön plana çıkarmaktadır. Bu sayede bilimsel çalışma süreçlerinin gerçekliklerini, ilgili çevrelere olumlu bir şekilde yansıtabileceği kabul edilmektedir. Söz konusu anlayışa felsefi ve teorik arkaplan teşkil eden düşünür ve yazarların yaklaşımlarının ele alındığı bu makalede, başlangıçta ileri sürülen araştırma sorularına, varılan sonuçlardan hareketle verilen cevapları şu şekilde sıralamak mümkün olabilmektedir:

Araştırma Sorusu 1: Metaforlar, bilimsel çerçeve ile gerçek bir uyum gösterebilir mi?

Makalede, başta bilimci görüşü destekleyen bilim insanları olmak üzere tüm bilim camiasının, biçimselleşmesini tamamlamış olan bilimsel çalışma biçimlerini benimseyerek kanıksadığı kabul edilmektedir. Buna karşılık bilim insanları, mevcut bilimsel çerçeveye/kalıplara yüzde yüz uymak durumunda bulunan pasif birer nesne olarak ele alınmamıştır. Bu konuda, çevresel/yapısal unsur olarak ifade edilen ve

bağımsız birer aktör olan bireyler üzerinde tahakküm oluşturabilecek yapılanmalara (bilim gibi ilerlemeci bir anlayış adına da oluşturulsa) mutlak bir bağlılıkla yaklaşmanın doğru olmadığı görüşü üzerinde durulmuştur. Nitekim Fromm (1997-71-72), söz konusu türden bir bağlanma davranışını, yaptığı teşbihte şu şekilde ifade etmektedir:

“İnsan, gücünü ve sanatsal yeteneğini bir put yapmak için harcar. Sonra kendi inansal çabasının bir sonucundan başka bir şey olmayan bu puta tapar. Burada insanın yaşam güçleri bir nesneye ad olmuş ve bir put olan bu şey, insanın kendi üretici çabasının bir sonucu olarak değil de insandan ayrı, onun üstünde ve ona karşı, insanın taptığı ve boyun eğdiği bir şey olarak benimsemiştir”.

Dolayısıyla, sosyal yapıları tasarlayan insan, sanki kendi çabalarıyla oluşturulmamışçasına, söz konusu yapının kültür ve kurallarına uymakta; onu kendi benliklerinden üstte, hiyerarşik bir konuma oturtmaktadır (Sargut, 1994: 139). İdealde, bilim camiasının bağımsız birer aktörü olmaları münasebetiyle bilim insanlarının, kendilerine dikte ettirilen bilimsel iş yapma formlarını/biçimlerini hiçbir sistematik değerlendirmeye tabi tutmaksızın doğrudan doğruya benimsemeleri/kanıksamaları beklenmemektedir. Aksine, bilimin katı çekirdeğinde yer alan temel konulara sadık kalınmak şartıyla, bilim camiasının vazgeçilmez aktörü olmasının sağladığı iradeci (volontarist) keyfiyeti/inisiyatifi/yetkinliği/tensibi en üst seviyeye kadar genişletebilmeleri beklenmektedir. Sistemli ve bilinçli bir yazınsal/söylemsel yeterliliğe sahip olması yönüyle her bir bilim insanı, bilimsel yapının diğer bileşenleri ile karşılıklı bir etkileşime girmek suretiyle, zaten sosyal olarak inşa edilmiş bulunan kendi varoluş nedenine daha etkin bir biçimde hizmet emesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla, bilime hizmet ettiği sürece, metafor kullanımını da dahil olmak üzere her türlü ifade biçimine başvurmak mümkün olabilmektedir. Böylesi ifade biçimleri, bilimsel çerçeveyi yadsımak anlamı taşımamaktadır. Tam aksine, bilime hizmet etmenin farklı veçhelerinden biri olması bakımından, diğer hizmet etme biçimleri ile herhangi bir üstünlük kıyaslaması (bilimsel eşölçülemezlik nedeniyle) girişimini de daha başlamadan gündemden uzaklaştırmaktadır.

Araştırma Sorusu 2: Metaforlar, kendine has anlatım biçimleri sayesinde bilimsel çerçeveye ilişkin sağlıklı ve anlamlı bir gerçekliği yansıtabilir mi?

Metaforik anlatımın hangi biçimlerde ortaya çıkmakta olduğu hususu, hem bilimsel çalışmaların standart uygulama usulleri hem de bilim insanlarının içinde bulunduğu kişisel durumla yakın bir ilişki içinde bulunmaktadır. Standart bilimsel çalışma esasları “yapı”, bilim insanı ise “aktör” olarak ifade edildiğinde, kadim aktör-yapı tartışması gündeme gelmektedir. Evrensel ak-kara tartışmasını da çağrıştıran ikiciliğin (düalizmin) bir tarafında aktörü vurgulayan iradeci anlayış, diğer tarafında ise yapıyı vurgulayan determinist anlayışın kampları belirginleşmektedir. Bu makale, ne bilimin biçimsel yönünü, ne de salt metafora dayalı anlatımları ele aldığı için biçimsel olmayan yönünü desteklemeyi amaçlamamaktadır. Zira her ne kadar “yapı” denilen çerçeveyi teşkil etse de bilim, insan yapısı bir oluşum olması münasebetiyle aşırı derecede önemsenmeyi hak

etmemektedir. Benzer şekilde, “aktör” olmanın verdiği keyfiyetle, bilimsel çalışmalarını araçsallaştıran bilim insanlarının eylemleri de saygıyı hak etmemektedir. Bu durum ise doğal bir yöneliş olarak dengeli bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini işaret etmektedir.

Yukarıda ifade edilen dengeli görüşe yönelme anlayışı ise Giddens’in yapılanma yaklaşımını çağrıştırmaktadır. Bu yaklaşıma göre yapı ile eylem (aktör tarafından yapılan) birbirini tamamlayıcı nitelikler taşımaktadır. Biri olmadan diğersinin varlığı söz konusu olamamaktadır. Giddens bunu dil örneğiyle açıklamaktadır. Konuşma bir eylem, dil ise bir yapıdır. Konuşma eyleminin gerçekleşebilmesi için hem dile hem de konuşacak özne olan aktöre ihtiyaç bulunmaktadır (Yıldırım, 1999: 29).

Araştırma Sorusu 3: Metaforik anlatım eksenli bir yaklaşım, bilimsel süreçlerin temel nitelikleriyle bütünüyle örtüşür mü?

Makalede, aktör-yapı tartışması, bilimsel alana uyarlanmıştır. Böylesi bir açılımın ise pozitivist bilim anlayışıyla yüzde yüz örtüşmese bile yine de anlamlı kavrayışlar sunabileceği çıkarsamasına ulaşılmıştır. Bu çıkarsamadan hareketle, bilimi açıklama gayreti konusunda, göstermelik ve retorikten arınmış bir biçimde ciddiyet taşıyan, olumlu niyetlerle uyarlanan metaforik anlatımların, anlamlı katkılar sağlayabileceğini beklemek çok da yanlış gözükmemektedir. Örnekler, misaller, temsiller, teşbihler, analogiler, başvurulan jargon/terminoloji ve nihayetinde metaforik anlatımlar, bilimsel süreçlerin arka planında yer alan temel mantığın anlamlandırılması bakımından kendine özgü birer değer ifade etmektedir. Söz konusu temel mantık, metaforlara kodlanabildiği için, ilave gayretler gösterilmesi durumunda, bu makalede üzerinde durulan sınırlı sayıdaki metaforlara ilave onlarcasının daha ortaya konulması sayesinde, gelişmiş bir metaforik anlatım dili oluşturabilmek olası gözükmemektedir. Buradan hareketle, metaforik anlatım eksenli bir yaklaşımın, bilimsel süreçlerin temel nitelikleriyle bütünüyle örtüşmese de tamamıyla çelişmeyeceğini ileri sürebilmek mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, bilimsellik bütünüyle çelişmeden (bilimin temel yapı taşlarını yerinden oynatmadan ve eksen kaymasına yeltenmeden) gerçekleştirilen metaforik çalışmalar, bilimi yüzeyselleştirmemekte, olsa olsa kuşatıcılığını artırmakta ve dikkatini teksif ettiği (yoğunlaştığı) noktaları zenginleştirmektedir.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım E., (2005), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve SPSS Uygulamaları, Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- Aycan, Zeynep (Ed.) (2000), Türkiye’de Yönetim, Liderlik ve İnsan Kaynakları Uygulamaları, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.
- Aydın, Ayhan, (2009), Felsefe Düşünce Tarihi, Pagem Akademi Yayınevi, Ankara.
- Aydoğan, Metin (2004), Antik Çağdan Küreselleşmeye Yönetim Gelenekleri ve Türkler I, Umay Yayıncılık, İzmir.
- Ayvacı, Hakan Şevki, Atik, Alper ve Ürey Mustafa (2016), “Okul Öncesi Çocuklarının Bilim İnsanı Kavramına Yönelik Algıları”, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(3), 669-689.
- Bacon, Francis (2004), Yeni Atlantis, Çev. Cenk Saraçoğlu, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.
- Campanella, Tommaso (2011), Güneş Ülkesi, Say Yayınları, Çev. Selahattin Bağdatlı, İstanbul.
- Creswell, John W. (2016), Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, Çev. Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Bedük, Aykut (2012), Karşılaştırmalı İşletme-Yönetim Terimleri Sözlüğü, Nobel Yayınları, Ankara.
- Cüceloğlu, Doğan (2000), İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Descartes, Rene 1995, Felsefenin İlkeleri, Çev. Mesut Akın, Say Yayınları, İstanbul.
- Diderot, Denis ve d’Alembert Jean le Rond (2005), Ansiklopedi Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü, Çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Frank, Philip (2017), Bilim Felsefesi Bilim ile Felsefe Arasındaki Bağ, Çev. Dilek Kadioğlu, Say Yayınları, İstanbul.
- Frankl, Viktor E. (1999), Duyulmayan Anlam Çılgılığı, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, Ankara.
- Frankl, V. E. (2016). *Hayatın anlamı ve psikoterapi*, (V. Atayman, Çev.). İstanbul: Say.

- Frankl, V. E. (2018). İnsan Anlam Arayışı (Çev. Selçuk Budak), İstanbul: Okuyan Us Yay.
- Frolov, İvan (1997), Felsefe Sözlüğü, 2. Baskı Çev. Aziz Çalışlar, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Fromm, Erich (1997), Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, Çev. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul.
- Goldmann, Lucien (1998), İnsan Bilimleri ve Felsefe, Çev. Afşar Timuçin ve Fusun Aynuksa, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Grunberg, Teo (2015), “Bilim Felsefesi Nedir?”, Bilim Felsefesi (Ed. İskender Taşdelen), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Güner, M. Fatih (2006), *Stratejik Performans Değerlemede Dengeli Sonuç Kartı: Bir Sanayi İşletmesinde Uygulama*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, s. 41, Adana.
- Heimsoeth, Heinz (2013), Felsefenin Temel Disiplinleri, Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- James, William (2003), Faydacılık, Çev. Tufan Göbekçin, Yeryüzü Yayınevi, Ankara.
- Kara, Hakan (2016), Yönetim Biliminin Düşünce İzleri, Merdiven Yayınları, Ankara.
- Kaya, Muammer (Hazırlayan) (2009), “26. Türkiye-AB İstişare Komitesi Toplantısı Çalışma Dokümanı (Türk Tarafı)”, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayını.
- Kaya, Volkan Hasan, Afacan, Özlem, Polat, Dilber, Urtekin, Ahmet (2013), “İlköğretim Öğrencilerinin Bilim İnsanı ve Bilimsel Bilgi Hakkındaki Görüşleri (Kırşehir İli Örneği)”, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 14 (1), 305-325.
- Keskin, Uğur (2012), Yönetim Felsefesi, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Keskin, Uğur (2017), “Sosyal Bilimler Araştırma Yöntemleri Kitaplarının İhmal Edilen Unsuru Olarak Felsefe”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 437-456
- Keykavus, (2008), Kabusname, Lacivert Yayıncılık, İstanbul.
- Khun, Thomas, (2003). Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul.

- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2015). *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* (Çev: Gökhan Yavuz Demir), İthaki Yayınları.
- Medawar, P. B. (2005), Genç Bilimadamına Ögütler, 24. Baskı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Morgan, G. (1998). *Örgüt ve Yönetim Teorilerinde Metafor* (Çev: Gündüz Bulut), MESS Yayınları, İstanbul.
- Platon, (2016), Euthydemos-Parmenides, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul.
- Sargut, A. Selami 1994, Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim, V Yayınları, Ankara.
- Sargut, A. Selami (2013), Kuramın Önceliği: Bilimsel Tavrı Araçsalcılıkla Niye Uyuşmaz?, Örgüt Kuramları (Der. H. Cenk Sözen ve H.Nejat Basım) içinde s. 1-10, Beta Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, Tahir Erdoğan (2006), Sosyal Bilimlere Giriş, Dikey Yayıncılık, Ankara.
- Şencan, Hüner, (20079, Sosyal ve Davranışsal Bilimlerde Bilimsel Araştırma, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Şenel, Tuba ve Aslan, Oktay (2014), “Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Bilim ve Bilim İnsanı Kavramlarına İlişkin Metaforik Algıları”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(2), 76-95
- Urhan, Veli 2000, Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Uzpeder, İbrahim, (2012), “Kurt Z. Lewin”, Yönetimde 49 İnsan 49 Teori içinde ss. 273-279, (Ed. Ömer Livvarçin ve Dilek Kurt), Beta Yayınları, İstanbul.
- Ürey, Mustafa, Karaçöp, Ataman, Göksu, Volkan ve Çolak, Kerem (20179, “Fen ve Sosyal Bilimler Kökenli Öğretmen Adaylarının Bilim İnsanı Algıları”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(1), 205-226.
- Wallerstein, Immanuel (2001), Ütopistik ya da Yirmi Birinci Yüzyılın Tarihsel Seçimleri, Çev. Taylan Doğan, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Wells, Herbert George (2017), Zaman Makinesi, Çev. Celal Üster, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Verne, Jules (2003), Aya Seyahat, Düzenleyen Öner Kemal, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Voltaire, François-Marie Arouet (2018), Candide ya da İyimserlik ve Micromegas, Çev. S.İpek Ortaer Montanari, İthaki Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Cemal (2005), Bilim Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yıldırım, Engin, (1999), Anthony Giddens'ın Yapılanma Teorisi, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 1999/1, 25-44.

Yüksel, Ahmet Turan (2002), İslam'da Bilim Tarihi, Kitap Dünyası Yayınları, Konya.

Zamyatin, Yevgeni (2018), Biz, Çev. Fatma Arıkan ve Serdar Arıkan, İthaki Yayınları, İstanbul.

**Osmanlı Mezar Taşları Etrafında Gelişen Kültür ve Medeniyet
Dünyası Üzerine Bir İnceleme (Eyüp Örneği)***

**A Study on Culture and Civilization World Developing Through
Ottoman Stone Tombs (Eyüp Example)**

Onur ÇETİN†

Başvuru Tarihi: 07.04.2019
Kabul Tarihi: 14.05.2019

Özet

Kadim Türk Milleti her dönemde mezar ve mezar taşı yapımına önem vermiş, İslamiyet öncesi mezar geleneğini Müslümanlığın kabul edilmesinden sonraki süreçlerde İslami etkiyle şekillendirerek mezar taşlarını oldukça zengin birer kültür, sanat ve inanç abideleri haline getirmişlerdir. Böylelikle Osmanlı mezarlıkları ölüme hazırlık bahçelerine dönüşmüş, ölümün ürpertici ve soğuk havası ecdadımızın şuurlu inanç dünyasıyla manevi huzur ortamlarına dönüştürülmüştür.

Osmanlı mezar taşları yüzlerce yıl öncelere ait tarihsel bir belge olmanın yanı sıra dönemin toplumunu, düşünce anlayışını ve kültür seviyesini yansıtan en önemli kültür öğelerindedir. Bu çalışmada İstanbul-Eyüp bölgesinde yer alan mezar taşları vasıtasıyla Osmanlı devletine medeniyet özelliği katan yüksek kültür, düşünüş ve toplumsal yaşayış örnekleri sunularak ecdadımızın ölüme karşı tutumu, insana verdiği değer ve dünya anlayışı hakkında fikir sahibi olunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Mezar Taşı, Kültür, Medeniyet, Zarafet

* Bu makale yazar tarafından hazırlanmakta olan “Osmanlı Mezar Taşları Etrafında Gelişen Kültür, Medeniyet ve İnanç Dünyası Üzerine Bir İnceleme (Eyüp Örneği)” adlı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

† Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Abstract

Besides being a historical document from hundreds of years ago, Ottoman tombstones are one of the most important cultural elements reflecting the society, thought and cultural level of the period. In this study, high culture which adds civilization feature to the Ottoman state through the tombstones in Istanbul-Eyup region, the attitude of our ancestors against death, The value given to human, by presenting examples of social life and thought You'll have an idea of the World perception. The ancient Turkish nation has given importance to the construction of grave and grave stones in every period, and in the process after the adoption of Islam, they have shaped the grave stones with Islamic influence and made them a rich monument of Culture, Art and faith. Thus, Ottoman cemeteries turned into preparatory gardens for death the creepy and cold air of death has been transformed into spiritual serenity environments with the conscious world of our ancestors.

Keywords: Ottoman Stone Tombs, Culture, Civilization, Elegance

Giriş

Bir toplumun tarihsel süreçler içerisinde üretip geliştirerek nesilden nesile sözlü veyahut yazılı bir biçimde aktardığı maddi ve manevi özelliklere kültür denir. Kültürler topluma özgü oluşlarıyla yerlidirler. Türk milleti de dili, ahlâkı, hukuku, sanatı, tutum ve davranışlarıyla geçmişten günümüze kadar gelen Türk kültürünü meydana getirmiştir. Kültürler bağlı buldukları toplumlara kimlik ve benlik kazandırmaktadırlar.

Medeniyet ise toplumların yenilikçi düşünce anlayışı içerisinde bilim, kültür ve sanat temelde olmak üzere maddi, manevi ve toplumsal süreçlerde gelişmişlik seviyelerinin yükselmesiyle kendini göstermektedir. Kültür ve medeniyet ilişkisi birbirlerine paralellik arz etmektedir. Kültürel öğelerin tümünün bir araya gelişi medeniyetin özünü meydana getirecektir.

Türk milleti yüzyıllar boyunca dünyaya hükmetmek suretiyle farklı coğrafyalarda söz sahibi olmuş, zengin kültür ve medeniyet ile birlikte hoşgörü anlayışı geliştirmiştir. Osmanlı Devleti de bu durumun en nadide örneklerini kültür ve medeniyetimize kazandırarak maddi ve manevi kültürün derin izlerini günümüze miras kalan eserlere son derece estetik bir güçle nakletmiş, başta payitaht İstanbul olmak üzere hemen hemen tüm coğrafyalarıyla kültür ve medeniyetin cazibe merkezi mahiyetine ulaşmıştır.

Osmanlı devletinin bizlere bıraktığı en somut kültür ve medeniyet belgelerinden biri olan Osmanlı mezar taşları; yansıttığı sanat, zarafet, ince düşünce anlayışı ve toplumsal olgunluğuyla yüksek kültür, gelenek ve medeniyet anlayışının geçmişten bu güne taşıyıcılığını üstlenmiş eşsiz kültür hazinesi konumundadır.

Kültürel miraslar, milletlerin hafızasını oluşturmaktadır. Hafızalarını kaybeden milletler; şahsiyetlerini, geçmişle bağlarını ve kısacası kimliklerini kaybederler. Mezar taşları ve mezarlıklarımız, geçmişimizle kurduğumuz köprünün en önemli ayaklarından birini meydana getirir ve vazgeçilmez kültür miraslarımızdandır. Bu gün bu değerli mirası korumak, mirasa sahip çıkarak gelecek kuşaklara aktarmak milletimizin boynunun borcudur.

Osmanlı Mezar Taşları Etrafında Gelişen Kültür ve Medeniyet Örnekler

Dünyanın dört bir tarafında asırlarca hüküm süren Osmanlı devleti farklı kültürlerle yüksek hoşgörü anlayışıyla ev sahipliği yaparak çeşitli din, dil ve ırktan insanları bir arada huzur ve güven içerisinde barındırmıştır. Osmanlı devletinin başkenti payitaht İstanbul tüm bu süreçlerin merkezi noktasında olması nedeniyle yüzyıllar boyunca zengin kültür ve medeniyetlere de başkentlik yaparak imparatorluk anlayışını son derece nitelikli bir biçimde yansıtmıştır.

Osmanlı mezar taşları ise bu köklü şehrin ruhuna uygun olarak Eyüp bölgesini mezarlıklar şehri haline getirmiş, ölüm kültürünü en özel, zarif ve canlı bir şekilde yansıtmıştır. Peygamberimize ev sahipliği yapmış Eyüp Sultan Hazretlerinin türbesinin burada bulunması münasebetiyle Eyüp Sultan'a komşu olarak bölgenin manevi atmosferine iştirak etme isteği bölgenin mezarlıklarla çevrili olmasının en başta gelen sebebidir.

İstanbul'un fethinden bu yana genişleyen Eyüp Mezarlığı birçok devlet adamı, âlim, mütefekkir ve toplumun çeşitli kesimlerinden insanların ebedi istirahatgâhı olmuştur. Böylelikle Osmanlı kültür ve medeniyetini en iyi şekilde temsil eden mezar taşları geçmişle bu gün arasında önemli bir köprü vazifesi görmektedir.

Osmanlı medeniyeti topluma çevreye insanlara ve diğer tüm canlılara karşı sorumluluk sahibi olmuş, ince ve zarif düşünce yapısıyla bu gün dahi bizlere pek çok sayıda somut örnekler bırakabilmişlerdir. "Halka hizmet Hakka hizmettir" anlayışıyla faydalı işlerde bulunmaya özen göstermişlerdir. Öldükten sonra dahi iyilik ve hayırlı işlerde bulunma inceliğine sahip, zengin kültür ve medeniyet birikimi mezar taşlarına da yansımıştır.

"Mezar taşlarının üstlerinde ekseriya çiçek dikmeğe mahsus, toprağa kadar giden bir delikle, kuşların ve diğer canlıların toplanan yağmur sularını içebilmeleri için, yan yuvarlak veya yürek biçiminde çukurluklar bırakılması "ölümünde bile iyilik yapmak istemesinin ve tabiatı sevmesinin en canlı birer delili" sayılmaktadır(Tanyu 1966: s. 93).

(Su çukurlu Osmanlı Mezar taşı Örneği- Eyüp)

Osmanlı'da cellâtların mezar taşları da bizlere dönemin toplum yapısını sunma noktasında yardımcı olacaktır. Bilindiği üzere İslam inancında can almaya yer yoktur. Osmanlı toplumunda da cellâtlar hoş karşılanmamış, mezar taşları toplum tarafından dışlanmıştır.

Cellât mezar taşları şehrin en ücra, sakin ve تنها noktalarında oluşturularak toplumdan uzak tutulmuştur. Bunun yanında şekil ve motif olarak cellât mezar taşları incelendiğinde 60-70 cm uzunluğunda kare şeklinde yazısız ve motifsiz, tamamen sade mezar taşlarıdır.

Cellât mezar taşlarında yazı, motif veya herhangi bir bilgi bulunmamasının sebebi bizleri toplumun ince düşünce yapısına götürecektir. Cellât'ın can aldığı aileden herhangi birinin cellât'a beddua okumasını veya daha ileriye gidip mezarına veyahut mezar taşına zarar vermesini engellemek, intikam duygusunun önüne geçmek amaçlı olarak hiçbir cellât'ın mezar taşında kimlik bilgileri veyahut motif bulunmamaktadır.

Bu nedenle hangi taşın hangi cellât'a ait olduğu da bilinmemiştir. Osmanlı devleti, düşünce ve anlayış olarak bu denli ayrıntılara dahi önem vererek yüksek kültür ve medeniyet olma bilincine ulaşmıştır.

(Cellat Mezar Taşı-Eyüp)

Osmanlı toplum anlayışında yardımlaşma amaçlı, yardım alan kişinin aşağılanma duygusu hissetmemesi için bazı yerlere sadaka taşları dikilmiştir. Sadaka taşları toplumsal birlik ve beraberliği sağlama hususunda önemli yer edinmiştir. Sadaka taşları Türk milletinin sevgi, asalet ve fazilet taşlarıdır. Osmanlı insana saygı medeniyeti kurmuş, paylaşmayı yaygın hale getirmiştir.

Milletin hayırseverlik, inanç, kültür ve değerlerini yansıtan sadaka taşları Eyüp Sultan'da mezar taşları ile kimi zaman yanyana dikilmişlerdir. Sadaka taşlarından bir tanesi Eyüp Karyağdı Bayırında cellat mezar taşlarının yanında bulunmaktadır. Bundan şu anlam çıkmaktadır: Cellatlar öldükten sonra geride kalan eşve çocuklarının cellat yakınları olmaları sebebiyle toplum tarafından dışlanacakları ve sıkıntıya düşecekleri varsayılarak bu ailelerin faydalanması amaçlı cellat mezarlıklarına sadaka taşları dikilmiştir (Sevim 2010: s. 226, 228).

Mezar taşları arasındaki bu sadaka taşlarının vefat eden kişinin ardından hayır işlemek, amel defterinin açık kalmasını sağlamak amaçlı yakınları tarafından dikildiği de düşünülmektedir.

(Sadaka Taşları ile Osmanlı Mezar Taşları İççe-Eyüp)

Osmanlı mezar taşlarının yazılı içeriklerine bakıldığında günümüzün önemli bir toplumsal problemi olan iletişimsizliğin, kaba dilin ve beraberinde getirdiği sıkıntıların iletişimde kurulan saygı bağlarıyla aşılabileceğine pek çok örnek görmek mümkündür. Bir mezar taşına örnek vermek gerekirse:

Ey ziyaret eyleyen ehl-i vefâ
Rûhuma bir Fâtiha kılsan atâ
Küllü nefsin zâ ikât âsârına
Kıldı mazhar cismimi emr-i Hudâ
Âişe Hanım Sene 1298 H./ 1880 M.

Ey ziyaretime gelen samimi dost! Ruhuma bir Fâtiha bağıştta bulunur musun? Huda'nın emri ile "Her nefis ölümü tadıcıdır" ayetine sırrına nail oldum(Sevim, 2012: s. 155)

Hüve'l Bâkî

Gel efendim nazar eyle şu mezarım taşına

Âkil isen gâfil olma aklını al başına

Salınıp gezerdim bak neler geldi başıma

Âkıbet öldüm taş dikildi başıma (Merhum Mustafa Bey)

Osmanlı mezar taşlarının en anonim, en basit örneklerinde bile dini ve sosyal bir edep ve nezaket söz konusudur. Bu kıtada da nezaket daha ilk mısranın ilk kelimelerinde kendini göstermekte, ziyaretçinin dikkati "efendim" ile çekilmektedir. Bu, aile bireylerine dahi "siz" ile hitap eden bir medeniyetin üyelerinin her zamanki inceliğinin bir örneği ise de, mezar taşları bir Müslüman'ın, hayatta kalan diğer Müslümanlarla tek iletişim vasıtası olduğu ve vefat edenin ruhuna yapılacak en büyük iyilik bir "Fatiha" okunması olduğu için, hayatta olanla iyi geçinmek, hayattakilerin dikkatini çekmek istemiştir. Bu nedenle Türkçenin zaten en güzel, en musikili, en şiirli, sadece tekellüm değil terennüm edildiği İstanbul'da mezar taşı kitabeleri, sahibinin ruhunu, ziyaretçinin Fatiha'sıyla buluşturmak için pek çok latif ifadeler içerirler(Samsakçı, 2017: s.35).

Ayrıca; Osmanlı mezar taşları her durumda bulunduğu yerde caddeye, pencerelere ve insanların geçiş istikametlerine bakmaktadırlar. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri insanların mezar taşlarını okumasını sağlayarak ibret vermek, ölümü hatırlatıp ölüm düşüncesini canlı tutmak ve gömülü kişinin dua isteğine yanıt bulmasını sağlamakken bir diğer sebebi ise meftun kişinin sosyal hayata sırt dönmesinin önüne geçilmesi isteğidir. Böylelikle üzerinde çeşitli mesaj, simge ve motiflerin bulunduğu mezar taşları, meftun ile sosyal hayat arasında iletişim sağlamada köprü görevi görmüştür.

(İnsanların Geçiş Güzergâhına Bakan Mezar Taşları)

Sosyal hayat içerisinde genel itibarıyla evinin hanımı olan hatunları erkek mezar taşlarından ayırt etmek kolaydır. Çiçekli ve süslü olan mezar taşları kadın mezarına işaret ederken, başlıklı mezar taşları ise bizleri erkek mezarlarına yönlendirmektedir.

Ayrıca hanım mezar taşları manzum kitabelerinin en baskın özelliklerinden bir tanesi de “Lâtif, zarif ve duygu yüklü” olmalarıdır. Türk estetiğinin en önemli unsurları o olan tenasüp ve ahenge kadın mezar taşlarında sıkça rastlanılır. Kadınların şahideleri de kendileri gibi letafeti ve uyumu taşır. Şahidelerde yer alan metinlerde de ince ve naif bir dil söz konusudur.

Atalarımızın saygı, sevgi ve anlayışa dayanan derin kültür ve medeniyetine farklı bir örnekte Süleymaniye camii haziresinde bulunan iki hanım mezar taşıdır. Avrupa'da kadın insan mıdır, değil midir tartışılırken kadim medeniyetimiz, Osmanlı mezar taşlarında hanımları güle benzetmiş, vefatını ise kırılmış gül tasviriyle sunmuştur. Aynı zamanda evlenmeden evvel vefat eden genç kızların mezar taşlarını duvak motifleriyle süsleyerek vefatından sonra dahi hanımlara verilen kıymeti yansıtmışlardır.

(Kopuk Gül Motifli Hanım Mezar Taşı- Süleymaniye) (Duvak Motifli Hanım Mezar Taşı-Süleymaniye)

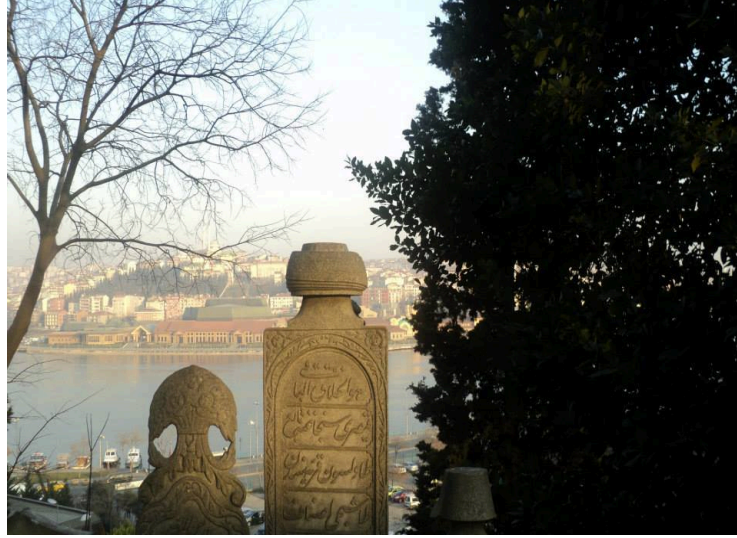
Osmanlı şehircilik anlayışında mezarlıkların toplumla iç içe olmalarının sebep ve sonuçlarını, belli yerlerde mezar taşları ile göz göze gelen insanların aldıkları tesiri iyi tartmak gerekmektedir. Zira büyük külliyelerden küçük mahalle mescitlerine kadar hazirelere daima yer verilmiştir.

Farklı kültür ve medeniyetler ile Osmanlı mezar taşları mukayese edildiğinde, Türk toplumu ölümün soğukluk ve ürperticiliğini mezar taşları ile sanata ve canlılığa çevirmiş yaşamla iç içe geçirmiştir. Bu durum Osmanlı mezarlıklarının merkezi cadde ve şehir merkezlerinde toplanmasına sebep olmuştur. İstanbul’ da Eyüp ilçesi bu durumun en somut örneği olarak karşımıza çıkar.

Türk toplumundaki mezarlık kültürünün yansıttığı en önemli özelliğin insana ölümü hatırlatması ve toplumsal yapıyla iç içe olması bağlamında mezarlıkların, camilerin avlusuna, bilhassa kible tarafına, mahallenin bitişiğine veya şehrin havası ve manzarası en güzel olan yerlerde yapılandırıldığı görülmektedir. Tryjarski, manzaraya verilen önemin eski Türklerden bu yana yaygın bir gelenek olduğunu ifade etmektedir. Tryjarski, bu bağlamdan hareketle “ölünün güzel manzaraya bakmasına değer verilirken, diğer taraftan mezar ya da anıt çok uzaklardan görülebilir olmalı ve oradan geçen insanları şaşırtmalıdır” der(Sağır 2014: s. 354).

Görüldüğü üzere Osmanlı döneminde yaygın olarak görülen Cami ve Cami etrafında gelişen ya da doğal çevre ile bütünleşik mezarların önemli öğeler olduğu görülmektedir. Nitekim kimi araştırmacılarca mezarların manzarası güzel yerlere yapılmasının Türk insanının tabiat zevkini öldükten sonra da almak istediği şeklinde yorumlanmaktadır (Sağır 2014: s. 355).

Mezar taşlarının tepe noktalarda oluşunun bir diğer yorumu ise Osmanlı mezar taşları şehrin hâkim noktalarında yer alarak tevhit sembolü olmuşlardır. Şehrin manzaraya bakan yüksek ve güzel yerlerinde ebedi olan Allah'tır nakşını yansıtmışlardır. Ölümün son değil ancak başlangıç olabileceği şehir manzaralı mezar taşlarına daha net bir şekilde yansımaktadır.

(Şehir Manzaralı Osmanlı Mezar Taşları- Eyüp)

Osmanlı mezar taşı geleneğinin İslam öncesi mezar kültürünün unsurlarından etkilendiği ortadadır. Hal böyle olunca şehrin yüksek kesiminde bulunan Osmanlı mezar taşları akıllara eski Türk dininde kam, şaman gibi dini büyüklerin mezarları ve eşyalarının gömülmesi meselesini de düşürmüştür. Eski Türk dini[‡] olan Şamanizm’de yerden göğe doğru yükseldikçe Gök tanrı’ya yaklaşılacağı inancı yaygındır. Bu sebepten ötürü ağaç ve dağa da ayrı bir saygı gösterilmiştir. Şamanların veya Şaman eşyalarının Tanrı’ya yakın olabilmek adına dağların tepelerine defnedildiği bilinmektedir.

İnsana verdiği huzur ve sükûnet havası, Osmanlı devletinin zengin medeniyet anlayışı ve kültürel öğeleriyle Medeniyetimizin sessiz tanıkları niteliğini taşıyan Eyüp Sultan beldesi ve bu beldeye zarafet katan Osmanlı mezar taşları yerli ve yabancı birçok araştırmacının da ilgi odağı olmayı başararak Türk-İslam kültür ve medeniyetinin iç açan atmosferini tüm güzellikleri ile ilgililerine sunmuştur.

Önemli tarih uzmanlarından biri olan İlber Ortaylı Osmanlı mezar taşları için şu yorumu yapmıştır; Eski mezarlıklarımızın onurlu bir uygarlığın belgesi olduğu açıklı...”(Ortaylı: 1995, s.27-29)

Tarihi mezar taşlarımız üzerine ehli tarafından çok veciz, çok tesirli sözler söylenmiştir. Ömrünü Osmanlı mezarlıklarını araştırmaya vakfetmiş bir kültür adamı olan merhum Fâzıl İsmail Ayanoğlu ise: “*Ortada mevcut yüksek sanat abidelerimiz -faraza- olmasaydı bile, mezarlıklarımızda bulunan nihayetsiz eserler, bu milleti medeniyet göklerine çıkarmağa kâfi gelirdi*” (Berk, 2016: s. 7) diyerek bu tarihi değerlerimize göz çevirmemizin önemine işaret buyurmuşlardır. Osmanlı mezarlıklarına girildiğinde insanların içini hiçbir zaman kasvet kaplamamakta, aksine her bir mezar taşı üzerindeki süslü ve sanatlı motifleri, derin manalar taşıyan bezemeleriyle insanlara ölümün güzel yüzünün hissiyatını sergilemektedir.

Theophile Gautier “İstanbul” adlı kitabında Osmanlı mezarlıklarını gezerken yaşadığı duyguları Hristiyan mezarlıklarıyla kıyaslarken şunları ifade ediyor: “*Nedendir bilmem... Hristiyan mezarlıklarında duyduğum hüznü, Türk mezarlıklarında duymam. Orada geçirdiğim saatler esnasında, içimde tatlı bir hayale dalmaktan başka hisler uyanmadı. Ölüm korkusunu unuttum*” (İBB. Mezarlıklar Müdürlüğü 2008).

G. Narval’in *Doğu’da Seyahat’inin* İstanbul’a ait bahislerinin önemli bir kısmı, Osmanlı’nın ölüm gelenek ve ritüellerine ayrılmıştır. Şöyle söyler seyyah: “*Hareketli ve yemyeşil ufuklarıyla, renkli evleriyle, kurşun kaplı kubbeler ve kırılğan minarelerle donanmış camileriyle sadece haz ve tatlı hülyalar vermesi gereken güler yüzlü ve göz kamaştırıcı bir kent olan Konstantinopolis’e ilişkin olarak cenazelerden ve mezarlıklardan bu kadar sık söz etmem biraz tedirginlik veriyor bana. Ama bu ülkede ölümün bile bir bayram havasına büründüğünü söylemeliyim.*” Bu öyle bir telakkidir ki

[‡] Eski Türk dininden kastedilen Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemleridir. “Gök Tanrı” anlayışı çerçevesinde oluşan inanç ve pratiklere atıf yapılmaktadır. Bu inanç sistemi alt katmanında Şamanizm olarak ta yaygınlık kazanmıştır. Konumuzun dışına çıkmamak adına Ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız (İnan, 2015) ve (Gömeç, 1988) ve (Kafesoğlu, 1980).

Batı anlatılarındaki korkunç mezarlık tasvirlerinin tam aksine Müslüman Türkler mezarı, günlük yaşamlarının sıradan ama anlamlı bir parçası haline getirmişler ve sanat değeri çok yüksek şiirler yazıp mezar taşlarına naksettirmişlerdir(Samsakçı 2017: s.11).

Sonuç

Osmanlı mezar taşları sadece bir mezarlık değil, aynı zamanda toplumun geçmişten getirdiği ince zevk ve düşünce anlayışının, bu güne yansıyan en canlı örnekleridir. Ayrıca Medeniyetimizin kökleşmiş kültür birikiminin hem yazılı hem de görsel bir biçimde ifade ediliş tarzıdır.

Kabirde yatanların yaşayanlar ile kurduğu iletişim ile bu dünyayla bağını hiçbir zaman tam olarak kesmeyen mezar taşları, hayat ile iç içe ve tamamen özgün olmasıyla Türklere has bir mezar kültürü olarak işlevselliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Osmanlı mezar taşları ve mezarlıkları, medeniyetimizin insana gösterdiği kıymetin ve geçmişten gelen toplumsal yardımlaşma ahlakımızın ispatı niteliğindedir.

Eyüp bölgesinde yer alan mezar taşları dönemlerinin kültür, sanat ve medeniyet anlayışı hakkında oldukça önemli detayları içermektedir. Bu denli mühim kültürel hazinenin itinayla korunulması ve Osmanlı mezarlıklarının her yönüyle araştırılması kültür ve medeniyet tarihimiz açısından oldukça önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Berk, Süleyman. “Zamanı Aşan Taşlar”, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2006, İstanbul.
- Beyatlı, Yahya Kemal. “Aziz İstanbul”, İstanbul Fetih Cemiyeti Özel Matbaası, 11. Baskı, 2008, İstanbul.
- Dere, Ömer Faruk, “Eyüp Sultan’da Taşa İşlenen Medeniyet, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ekici, Metin. “Halk Bilgisi(Folklor) Derleme Ve İnceleme Yöntemleri”, Ankara, 2004 İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Mezarlıklar Müdürlüğü, İstanbul, 2008.
- Laquer, Hans Peter. “Hüve’l Baki İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları Ve Mezar Taşları”, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber, “İstanbul’dan Sayfalar”, İletişim Yayınları, 1995, İstanbul.
- Sağır, Adem. “Ölüm Sosyolojisi”, Phoenix Yayınları, Ankara, 2014.
- Samsakçı, Mehmet. “Ölüme Açılan Estetik Kapı Türk Mezar Taşı Edebiyatı”, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Sevim, Nidayi. “Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları”, Kitap Dostu Yayınları, İstanbul, 2010.
- Sevim, Nidayi.” Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler”, Kitap Dostu Yayınları, İstanbul, 2012.
- Tanyu, Hikmet.”Türklerde Taşla İlgili İnançlar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968, Ankara.

Erzincan Velîlerinin Menkıbelerindeki Keramet Motifleri*

Miracle Motif in Legends of Erzincan Purchase

Yusuf Kenan BEZGİN†

Başvuru Tarihi: 05.04.2019

Kabul Tarihi: 14.05.2019

Özet

Erzincan ve çevresinde halkın, türbe, yatır ve ziyaret yeri olarak adlandırdığı yerlerde yattıklarına inanılan zâtların hakkında anlatılan menkıbelerin köklerini, en eski Türk inanç sistemine kadar götürebiliriz. Keza Orta Asya'dan günümüz Anadolu coğrafyasına yerleşen Türklerin, beraberinde getirdiği kültür mirası, İslamiyet'in kabulü ile birlikte değişim-dönüşüm süreci içerisinde girmiştir. Bu sürecin başlamasında özellikle halkın "Horasan Erenleri" adı verdiği hem alp hem de eren kişiliğine sahip tasavvuf ehlipleri etkili olmuştur. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkin bir rol oynan velîlerin, sağlıklarında göstermiş oldukları birtakım kahramanlıklar ile kerametler, içinde yaşadıkları toplum tarafından kabul görmüştür. Onların Anadolu insanı üzerindeki etkileri, ölümlerinden sonra da devam etmiş, şahsiyetleri hakkında efsane, menkıbe ve hikâyelerin anlatılmasına yol açmıştır.

Erzincan halkı arasında kabul gören velîlerin şahsiyetleri hakkında anlatılan menkıbelerdeki keramet unsurları, Velînin Kendi Vücudunda, Tabiat Unsurları Üzerinde, Hayvanları Konuşturma, Gizli Şeyler Üzerinde, Velîliğini Kabul Edenlere Yönelik ve Biyolojik Mahiyette Keramet Motifleri bağlamında ele alınmıştır. Türk kültür coğrafyası içerisinde özellikle de kültürün sözel mirasına yönelik anlatılan menkıbelerdeki motifler, birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Şüphesiz ki bu durum, tarihi süreç içerisinde yavaş yavaş şekillenip, kendini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Erzincan, Türbe, Ziyaret Yeri, Keramet, Motif

* Bu makale, yazar tarafından hazırlanmakta olan "Erzincan ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri ve Bu Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Halk İnanmaları" adlı yüksek lisans tezinin üçüncü bölümünden oluşturulmuştur.

† Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi, yusufkenanbezgin@gmail.com

Abstract

Erzincan and around the people, the mausoleum, yatır and the place of visits in places believed to sleep about the roots of the narrated securities, the oldest Turkish belief system can take. As well as the cultural heritage brought by the Turks from Central Asia to today's Anatolian geography, with the adoption of Islam, the process of transformation has entered. In the beginning of this process, especially the people called “Khorasan Erenler”, both alp and Eren Sufi people have been effective. The parents who played an active role in the Turkification and Islamization of Anatolia have been accepted by the society in which they live. Their influence on Anatolian people continued after their death, leading to stories and legends about their personalities.

Among the people of Erzincan, the elements of the cherished in the narrations about the personalities of the adopted parents, on the nature of the parent's body, on the nature of the animals, on The Hidden Things, for those who accept their parents, and in the context of the nature of the cherished motives of biological nature. The motifs in the narratives described in the Turkish cultural geography, especially for the oral heritage of the culture, are similar to each other. Undoubtedly, this situation has gradually shaped itself in the historical process.

Keywords: Erzincan, Tomb, Visiting Place, Miracle, Motif

Giriş

On iki ve on üçüncü yüzyıllar Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin en yaygın olduğu dönemlerdir ve bu coğrafyanın, Türk yurdu haline gelmesinde tasavvufi zümrelerin etkisi oldukça fazladır. Keza Ahmed Yesevî, Mevlana, Hacı Bektâş-ı Veli ve Yunus Emre gibi sufiler Anadolu insanının hâmîsi hâline gelmişlerdir (Özköse, 2003: 249). Bu zümreler, gelmiş oldukları coğrafyaya veya izledikleri güzergâha oranla halk arasında, “Horasan Erenleri” olarak adlandırılmaktadır. Evliya menakıbnamelerinde de, Anadolu'ya göç ettiğinden söz edilen dervişler, hangi tarikata mensup olursa olsun, mutlaka Horasan'dan göçme, yani Horasan Erenleri'nden sayılmaktadır (Kozan, 2012: 313).

Horasan bölge olarak, İran'ın kuzeydoğusunda yer alan oldukça geniş bir coğrafi bölgenin adıdır (Çetin, 1998: 234). Bu bölge, İslam dünyası ile Türk dünyası arasında bir geçit alanı olmasının yanı sıra İslamiyet, Türkler arasına buradan girmiştir. Ayrıca tasavvuf hareketleri de yine bu coğrafyadan yayılmıştır (Aşan, 1998: 54). Anadolu insanı, bu coğrafyadan gelen insanlara “şah, ulu, can” gibi isimler vermesinin yanında, onların hoşgörülü, fedakâr ve anlayışlı olmalarından dolayı da “baba, ata veya dede” gibi isimlerde vermiştir (Uludağ, 1995: 294).

Günümüz Anadolu coğrafyasının her bir köşesinde türbe, yatır, ziyaret ve mezarlar bulunmaktadır ve bu tür yerler halk arasında daha çok Baba, Dede, Ulu veya Velî olarak bilinmektedir. Saha araştırma sonucunda ortaya çıkan bu çalışma da yer alacak olan Velîlerin şahsiyetleri hakkında anlatılan menkıbelerin bir kısmı hakkında yazılı kayıtlar mevcuttur fakat çoğu kültürün sözel mirasçıları olarak nitelendirilen kaynak kişilerce günümüze kadar taşınmıştır.

Erzincan ili ve ilçeleri etrafında bulunan ziyaret yerleri etrafında anlatılan menkıbelerde geçen keramet motiflerini[‡] sekiz ana başlıkta sıralanabiliriz:

1. Velînin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Keramet Motifleri
2. Tabiat Varlıkları ve Eşya Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri
3. Hayvan Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri
4. Gizli Şeyler Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri
5. Mukaddes, İnsanüstü ve Gizli Güçler Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri
6. Biyolojik Mahiyette Keramet Motifleri
7. Velîliğini Kabul Edenlere Yönelik Keramet Motifleri
8. Velîliğini Kabul Etmeyenlere Yönelik Keramet Motifleri

Bir Anda Uzak Mesafelere Gidebilme(Tayy-ı Mekân)

Tayy-ı mekân, anlatıdaki kişinin bulunduğu mekândan bağımsız olma ve aynı anda birden çok yerde bulunabilmesi durumudur. Evliya menkıbelerinde sıkça rastlanılan bu motif örneği, Erzincan’da bulunan ziyaret yerlerinde de oldukça fazladır. Örneğin, Erzincan’ın Merkez Ulalar Beldesinde bulunan ve “Aziz Baba” diye anılan zâtın, “*Kore savaşına katılıp, Türk askerleriyle birlikte savaşması, onlara yardım etmesi ve aynı zamanda Erzincan’da bulunması(K.K 1).*” bir tayy-ı mekân örneğidir. Yine Otlukbeli ilçesinde bulunan ve “Mehmet Dede” olarak anılan zâtın, ayaklarında kurşun izlerinin görünmesi ve kendisine ne oldu diye soranlara “*harpten geliyorum askerlerin önüne geçtim(K.K 2).*” diye cevap vermesi de tayy-ı mekân motifine örnek teşkil etmektedir.

Refahiye’ye bağlı Altköy’de bulunan “*Seyyid Sinan*” in Hac vazifesini yerine getirmek için mukaddes topraklarda bulunan abisi Ebubekir’in yanına gidip gelmesi(K.K 3), Kemah ilçe merkezinde bulunan “*Ali Baba*” olarak anılan zâtın, Kâbe’de rahatsızlanan Erzurumlu bir vatandaşa, yardım etmesi(K.K 4) durumu ve Erzincan’ın merkezinde bulunan halk arasında “*Ciminli Baba*” olarak anılan asıl adı “*Süleyman Sırrı*” olan zâtın, kimi zaman vakit namazlarında camide bulunmayıp, Malatya’da bir camide görünmesi(Yavuz ve diğerleri, 2004:226) olayı da birer tayy-ı mekân örnekleridir.

[‡] Bu sıralama yapılırken Ahmet Yaşar Ocak’ın “Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menakıbnameleri” adlı eseri göz önüne alınarak yapılmıştır. Bkz(Ocak, 1984: 86-90).

Anadolu’da çoğunlukla Veliler etrafında anlatılan hikâyelerde görülen tayy-ı mekân motifli anlatılar, yardımın temel amaç olarak görüldüğü olayları, olağanüstülük katarak sunarlar. Buradaki yardım, bir savaşta Türk askerine olabileceği gibi yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere farklı farklı şekillerde de karşımıza çıkabilir.

Yukarıdaki anlatılar göz önüne alındığında tayy-ı mekân motifinin dört unsur etrafında bir araya geldiğini söyleyebiliriz. Bunlardan ilki savaşta askerlere yapılan yardımdır. İkinci olarak hac yolculuğu karşımıza çıkmaktadır. Kemah’ta bulunan “Ali Baba” türbesi etrafında anlatılan bir anlatıya göre Ali Baba, vakit namazlarını Kâbe’de kılmaktadır. Dini içerikli inandırıcılık özelliği bulunan bu anlatıda kutsal toprakların yer alması, halk arasında bu tür ziyaret yerlerinin inandırıcılık özelliğinin daha da kuvvetli olmasını sağlamaktadır.

Bu unsurlardan üçüncüsü, bir istediğin yerine getirilmesidir. Anlatıda adı geçen “Seyyid Sinan” ın abisi Ebubekir’ in canının helva çekmesi ve bunun üzerine kardeşinin ona tayy-ı mekân yoluyla yiyecek götürmesidir. Son unsur olarak karşımıza velinin kendi istediği ile yaptığı tayy-ı mekân çıkmaktadır. Süleyman Sırrı adlı zâtın, farklı camilerde namaz kılması bu duruma en güzel örnektir.

Öldürücü ve Tahrip Edici Şeylerden Etkilenmeme

Bu motif insanın, ateşte yanmaması, suda kaynarak ölmemesi, soğuktan donmaması, silah, zehir, kılıç vb. şeylerden etkilenmemesidir (Ocak, 1984: 87).

Ateşte yanmama[§] motifi denilince ilk önce akla Hz. İbrahim’in ateşe atılması olayı gelmektedir. Hz. İbrahim Allah’a inanmayıp, puta tapanların putlarını kırar. Akabinde Hz. İbrahim’i yakmak için Nemrut’un emri ile büyük bir ateş hazırlanır ve onu ateşe atarlar. Ateş, Allah’a sığınan Hz. İbrahim’i yakmaz ve onun için “serinlik ve esenlik” olur (Kur’an, Enbiya Suresi, 57-69. ayetler).

Bu motife en güzel örnek, Erzincan merkez Ersevenler mahallesinde türbesi bulunan Süleyman Sırrı hazretleridir. Anlatılan menkıbeye göre, “Süleyman Sırrı askerde bulunduğu vakit bir komutanla tartışmaya girer ve kendisini nar gibi yanan ekmek fırının içine atarlar. Aradan bir vakit geçtikten sonra olay yerine gelen Müşir Zeki Paşa’nın emri üzerine fırın açılır ve karşılaşılan olay orada bulunan askerler arasında şaşkınlık yaratır. Hazretin hiçbir yerinde yara izi olmadığı gibi elbisesinde de tek bir sararma yoktur. Halk arasında anlatılan bir diğer menkıbeye göre; vaktin birinin de Süleyman Sırrı hazretlerine,

[§]Saltukname ve Battalname gibi destanlarda da ateşte yanmama motifi sıkça geçmektedir. Örneğin Saltuknâme’de bir menkıbede, Sarı Saltuk’un ejderi öldürerek kurtardığı bir kavmi nasıl Müslüman ettiği anlatılmaktadır. Sarı Saltuk, ejderi kendisinin öldürdüğünü iddia eden bir papaz ile kimin doğru söylediğini anlamak için ateşte kaynayan kazana girerek ateş imtihanından geçer. Papaz ölür, Saltuk kurtulur. Bu kerameti gören kral ve halkı Müslüman olur. Geniş bilgi için bkz(Uçkun, 2014: 138). Battalname için ayrıca bkz(Say, 2009)

dönemin Erzincan valisi tarafından zehirli kahve içirilir ancak bu zehir hazrete etki etmez”(Tuygun, 2004: 147-150).

Ocak'ın, “Öldürücü ve tahrip edici şeylerden etkilenmeme” motifine, Erzincan iline bağlı Binkoç köyünde bulunan halk arasında “Acepşir Gazi” olarak bilinen “Sultan Seydi hazretleri” ni eklemek yerinde olacaktır. Anlatıya göre “Acepşir Gazi”, başı** kılıç ile koparılmasına rağmen ölmeyip, başı koltuğunun altında savaşa devam etmiştir(K.K 5).

Öldükten Sonra Yeniden Dirilmiş Görünme

Öldükten sonra keramet gösterme motifi, menakıbnamelerde sık görülen bir motiftir. Velinin ruhaniyetinin öldükten sonra da insanlara iyilik edeceğine inanılır. Bu motif karşımıza, insanlara yardım etme, kötülere ders verme, askere yol gösterme şeklinde çıkmaktadır. Motif, yaygın olarak Erzincan'da tespit edilen pek çok ziyaret yerinde görülmektedir.

Motif örneği Erzincan ilinde bulunan ziyaret yerlerinde sadece zor durumlarda kalındığında karşımıza çıkmaz. Yapmış olduğumuz görüşmelerde, velinin çeşmeden ya da ibrikten abdest aldığını, su içtiğini görenler vardır. Örneğin, Erzincan iline bağlı Karakaya Beldesinde türbesi bulunan halk arasında “Oğlan Ağa ya da Oğul Veren” olarak bilinen zâtn, Çermik bölgesinde bulunan çeşmeden abdest aldığı anlatılmaktadır (K.K 6). Kemah merkezde bulunan halk arasında “Sultan Melik” olarak bilinen “Mengücek Gazi” nin, geceleri türbesinin kapısına konulan ibrikten abdest aldığı rivayet edilmektedir (KK 7).

Erzincan şehir merkezinin kuzeyinde Kurtilek köyünün yukarısında şehre hâkim bir tepede, “Kırklar” olarak bilinen bir ziyaret yeri vardır. Anlatıya göre; *burada kırk şehit yatar ve her şehidin, bir gözesi olup bu gözelerden abdest alır, Allah'a duada bulunurlarmış. Kırklar hakkında Hafız Ömer tarafından yazılan bir şiirde, kendisinin kırklara hizmet ettiğini, onların nasıl ibadet ettiklerini gördüğü yazılmaktadır*(Kara, 1994: 96). Çayırılı ilçesine bağlı Yeşilyaka, eski adı “Şebge” köyünde “Alkız” olarak bilinen zâtn, geceleri kalkıp abdest alıp, tekrar yattığı anlatılmaktadır (Kara, 1994: 18).

İnsanlara yardım etme durumuna en güzel örnek ise, Erzincan insanın maneviyatında yer edinmiş olan “Terzibaba Hazretleri”dir. Anlatıya göre, Erzincan'da meydana gelen 1992 depreminde göçük altında kalan insanların yardıma koşan sarıklı kişiler vardır. Bu olay Terzibaba'nın kerametine yorulmaktadır. Zira yapmış olduğumuz mülakatta, *temiz kalpli bir insan rüyasında Terzibaba'yı görür ve Hazret ona, “Erzincan'ı taşımaktan kollarım yoruldu” der*(K.K 8). Bir başka anlatıda ise; *yağmurlu bir havada, dağdan öküz arabası ile odun getirmeye çalışan bir köylünün arabası çamura saplanır. Ne yaparsa yapsın*

**Kesikbaş: Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar savaşarak ilerleyen, hem alp hem de eren kişiliğine sahip alperenlerin oluşturmuş olduğu kahramanlık hikâyelerinde yaygın olarak karşımıza çıkan bir motiftir. Bu motifin en eski örneği “Dasitân-ı Kesikbaş” tır. Motif ve destan için bkz(Ocak, 1989).

arabayı bir türlü saplandığı çamurdan çıkaramaz ve sonunda “Meded Uzun Terzi” der. Bu olaydan sonra öküz arabasını saplandığı yerden çıkarmayı başarır(Er, 2014: 132).

Ölüp dirilme motifi, eski Türk inançlarında da karşımıza çıkmaktadır. “Şamanların ölen kadını diriltmelerinden, ölen her hangi bir hayvanı diriltmelerine kadar geniş bir olay örgüsü gösteren bu keramet türünde vurgulanan esas maksat, ölümü geçici de olsa engellenmenin mümkün olduğunu göstermektir” (Bayat, 2006: 164). “Özellikle şamanların iki veya üç defa ölüp yeniden dirilmeleri hakkındaki metinler” (Bayat, 2004) ölüp dirilmenin, yaygın olduğunu göstermektedir.

Tabiat Kuvvetlerini ve Olayları İstedığı Gibi Yönetme

Erzincan ziyaret yerleri etrafında yaygın olarak görülen bu motif, Bektaşî menakıbnamelerinde en çok rastlanan inanç motiflerinden birisidir (Ocak, 2005: 77). Motif daha çok, “yağmur yağdırmak, rüzgâr ve fırtına çıkarmak, fırtına dindirmek, şimşek çaktırmak, yağın kar, dolu ve yağmuru durdurma”(Ocak, 1984: 88) gibi olaylar ile karşımıza çıkmaktadır.

Tabiat kuvvetleri üstünde hâkimiyet kurabilmek, onları istenildiği gibi yönlendirmek, şüphesiz İslamiyet öncesi Türklerin inanç sisteminde de görülmektedir. Araştırma sahasında tespit edilen motif örneklerini sıralamadan önce bu motifin, eski Türk inançlarındaki yeri hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

Türk mitolojisinin en önemli motiflerin biri olan “yağmur yağdırma” daha çok “Ya da taşı^{††}” ile yapılırdı (Ögel, 2014: 358). Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm adlı eserinde “*Ya da, Cada, Yat Taşı ve Yağmur Tilsimleri*” başlıklı bölümde önemli bilgi sunmaktadır. Abdülkadir İnan, bunun çok eskiden beri yaygın bir inanç olduğunu, Büyük Türk Tanrısının Türklere “*ya da*” denilen sihirli bir taş armağan ettiğini, bununla yağmur, kar, fırtına çıkartıldığını, dolu yağdırıldığını ve bu taşın her dönemde Türk Şamanlarının ve büyük Türk komutanlarının elinde bulunduğunu, Şamanistlere göre zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunduğunu belirtiyor. Yine aynı eserde Abdülkadir İnan, bu taş hakkında ki ilk habere Çin kaynaklarında rastlanıldığını belirtmiştir (İnan, 2015: 153).

Yukarıda bu motifin Türklerdeki yerine kısaca değindikten sonra araştırma sahamız olan Erzincan yöresine dönelim. Motifin, Erzincan ilindeki en güzel örneği, Aşçı Dede'nin hatıratında bahsetmiş olduğu Terzibaba Hazretlerdir. “*Çok şiddetli bir kış gününde, Erzincan'dan Erzurum'a doğru yola çıktık. Yollar karla kapanmıştı. Çok şiddetli bir rüzgâr esiyordu. Tipiden ilerlemenin imkânı kalmamıştı. Donmak üzereydik. Erzincan'a doğru yüzümü dönüp “Meded ya Hazret-i Pir Muhammed Vehbi Hayyat Kuddise Sirruh!” diyerek yardım istedim. Beş dakika geçmedi ki, şiddetli fırtına durdu; hava tamamen açıldı ve güneş etrafı ısıtmaya başladı*” (Er, 2014: 138).

^{††} Yağmur taşı konusunda, İslam kaynakları da dâhil olmak üzere birçok eski metinde çok sayıda efsane ya da mitolojik iz taşıyan hikâyeler anlatılır. Biz burada konumuzun dışına çıkmamak adına, “Tabiat Tabiat kuvvetleri üstünde hâkimiyet kurabilmek, onları istenildiği gibi yönlendirmek” adlı motife, örnek olarak gösterdiğimiz “Yada Taşı” nı kısa tutmayı uygun gördük. Söz konusu taş ile ilgili geniş bilgi için ayrıca bakınız(Tanyu,1968: 41-80), (Fadlan, 2017 çev. R.Şeşen), (Ögel, 2014: 349-360).

Bu motife benzer bir örnek ise Erzincan'ın merkez beldelerinden biri olan Ulalar Beldesi'nde türbesi bulunan "Aziz Baba"dır. Edindiğimiz bilgiye göre *Aziz Baba, bir gece aniden uyanır, ev ahalisini apar topar dışarı çıkarır. Kendisine ne oldu diye sorulunca da, depremi bana verdiler, bende ecnebiye verdim cevabını verir. Sabah olunca aile, haberlerde Japonya'da büyük bir deprem olduğu görür* (KK 1).

Halk arasında velî, ya da ulu olarak bilinen kişi, tabiat kuvvetlerine ve tabiat olaylarına, yukarıda bulunan örneklerden de anlaşılacağı üzere doğrudan müdahale yapabilir ancak motif, uygulama olarak kimi zaman halk tarafından yağmur yağdırma olarak kullanılabilir.

Kemah ilçe merkezinde, cam bir fanus içinde yatan *Sultan Melik'in vücudu, bölgede yağmurun yağmadığı dönemlerde, Fırat nehrine indirilip, çıkartılmış. Yapılan bu işlemde bir vakit sonra yağmurun yağdığı anlatılır*(K.K 4). Tercan ilçesine bağlı Çadirkaya Beldesinde *yağmurun yağmadığı dönemlerde, halk toplu olarak, Oklu Baba'ya gider*(K.K 9).

Hayvanlar Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

Vahşi hayvanları itaate alma, onları zararsız duruma getirme, hizmetinde kullanma, vahşi hayvanlarla dostluklar kurma, ehli hayvanlara söz geçirme, hayvanları taş haline getirme ve hayvanları konuşurma (Ocak, 1984: 88) bu motifin alt başlıklarıdır. Söz konusu motif, araştırma sahamızda tespit ettiğimiz kadarıyla, genellikle hayvanları konuşurma ve onları itaat altına alma şeklinde olup, üç ziyaret yerinde görülmektedir.

Anlatıya göre, Terzibaba'nın dükkânı çarşının işlek yerinde olduğundan, çoğunlukla ot getiren köylüler hayvanlarını onun dükkânına ait pencerenin demirine bağlarlarmış. Bir gün bu hayvanlardan bir tanesi, kafasını pencereden dükkâna sokar ve sahibi ne yaptıysa hayvanın kafasını pencereden çıkaramaz. Bu hali gören Terzibaba; kalfasına "Mustafa şu hayvana bak, kör Erzincanlıya anlatamadığımızı anlatmış. Be hayvan haydi git." deyince hayvan kafasını pencereden çıkarıp, sahibinin arkasından yürümeye başlar (Kara, 1994: 53).

Türbesi, Çayırılı ilçesinin "Büyükyayla" köyünde bulunan Boro Dede'nin dört tane kurdu olduğu söylenir. Bu kurtları emri altına alan Dede, vaktin birinde kendisine kötü söz söyleyen zengin bir toprak ağasının hayvanlarını, kurtlarına telef ettirir (KK 10).

Kabri, Erzincan'da "Camii Kebir" yanında bulunan Pir Muhammed Bahaeddin Erzincanî hakkında anlatılan bir menkıbeye göre; Günlerden bir gün köyde yaşlı bir kadının ineği kaybolur. Kadın ineğini akşama kadar arar ama bulamaz. Bunun üzerine kadın hazretin dergâhına gider ve Pir Muhammed Bahaeddin Erzincan-i Hazretlerine, benim ineğim kayıp oldu, büyük ihtimalle senin talebelerin kesip yemiştir der. Hazret, "Ey hatun! İnşallah senin sığır ağdır, dağda, tepede yolunu kaybetmiştir, hele yarına kadar sabret" der. Ertesi gün yaşlı kadın etrafı seyrederken, dağdan bir aslanın ineğini kovalayıp, dergâha kadar getirdiği görür. Hemen koşarak dergâhın kapısına gelir. O sırada hazret, ineğe sual eder, "Nerde kaldın? Bana ve talebelerime su-i zan edilmesine sebep oldun

demesine üzerine sığır, benim sahibim insafsızdır. Sütümü sağdığı zaman buzağıma bir şey bırakmıyor. Bende fazla otlamak için geciktim der.” Konuşmaları duyan kadının aklı başından gider ve büyük bir pişmanlıkla hazretten af diler(Tuygun, 2004: 24).

Gizli Şeyler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

Bu motifin alt başlıkları; “*velînin karşısındaki kişinin akıldan geçenleri bilmesi, düşünceyi okuması, başka yerlerde olan olayları, mevcut kişileri görmesi, başkalarına göstermesi, gizli eşya ve maddeleri bulup çıkarması, gelecekte olacakları haber verme, kabir ahvâline vakıf olma*” (Ocak,1984: 88) şeklindedir. Motif, araştırma sahamızda yaygın olarak görülmekle birlikte en çok “*Velînin akıldan geçenleri bilmesi, düşünceyi okuması*” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erzincan’da askerlik yapan, Turhallı Ahmet ile Mehmet adında iki arkadaşı Erzincanlı arkadaşlarına: “Burası için evliyalar diyarı diyorlar ama biz iç görmedik” derler. Bunun üzerine bu iki arkadaş “Kırtıloğlu” dergâhına gitmek üzere yola koyulurlar. Kendilerini dergâha götürülen arkadaşına da; “Eğer bizim nereli olduğumuzu, biz kendisine söylemeden bilirse ona inanırız” derler. Dergâha vardıklarında içeride sohbetin yapıldığını görürler. Onları gören Pir-i Sâmi Hazretleri sözünü yarıda keserek müridine döner ve “*Bir şeyh, müridinin biri batıda biri de doğuda olsa ve şeytan bu müritlerin aklını çalmak istese; bu durumda şeyh onlara yardımcı olmazsa toprak o şeyhin başına. Nerede ki Ahmet ile Mehmet’in Turhallı olduğunu bilmesin*” der (Tuygun, 1997: 34).

Türbesi Erzincan Merkez Ersevenler mahallesinde bulunan ve halk arasında “Cimimli Baba” olarak bilinen Süleyman Sırrı Hazretleri’ni babası Mehmet Efendi, küçüklüğünden beri camiye götürür. Zaman sonra Süleyman, camiye gitmemeye başlar. Bu duruma ne babası ne de kendisini çok seven cami hocası anlam veremez. Bir gün öğle namazının farzı kılınırken Süleyman birden camiden çıkar. Namaz bittikten sonra yanına gelen babası ve hocası niye namazı yarıda bıraktığını sorarlar. Küçük Süleyman, “Hocam namaza başlıyorduk ki, siz kafanızda handa çalıştırdığınız adamlar size ne kadar iş üretecek ve onlara ne kadar para vereceksiniz, onu hesaplıyordunuz. Sizin tam teslimiyetiniz yoksa Allah’a ben sizin arkanızda nasıl namaz kılalım” der(Tuygun, 2004: 146).

Yine bir anlatıya göre; “Cimimli Baba” aleyhinde konuşulanları ve konuşanları bildiği ve kendisi hakkında konuşanlara “Benim hakkımda bilmediğin şeyleri söyleme” dermiş. Ayrıca yolda yürüyen, tarlada çalışan ve yıkanması gerektiği halde yıkanmayanlara “Bir daha gusül abdesti almadan bu sokakları çiğnediğini görmeyeyim” diye ikaz edermiş (K.K 11).

Ocak’ın tasnifinde yer alan (1984: 88) “*Gizli Şeyler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri*” ana başlıklı motif bölümünün beşinci maddesi olan “*Gelecekte olacakları haber verme*” bölümüne *Pir Muhammed Bahaeddin Erzincan- î’niyi* koyabiliriz. Anlatıya göre; Bir gün, Hazret sabah namazından sonra, dervişlerini yanına çağırarak, onlara şöyle der: “*Her kim Hakk’a vasil olup, vücudunu terk etmek isterse benimle*

birlikte Camii Kebir'e gelsin. Allah'ü Teâlâ bu beldeye yakında bir deprem takdir etmiştir. Bu belanın geri çevrilmesi için bizlerin yalvarması lâzımdır. Umulur ki, içimizden birinin duası kabul olur da halk kurtulur” buyururlar. O gece güçlü bir deprem olur, Camii Kebir yıkılır. Camiden başka hiçbir yerde zarar meydana gelmez (Şükürov, 2004: 6).

Menakıpnamelerde bu motif ile ilgili örnekler oldukça geniş yer tutar. Anlatılan menkıbelerin önemli bir kısmında kahramanlar, müritlerini gaipte olan bitenlerden, gelecekte vukua gelecek olaylardan haberdar eden kişiler olarak görünmektedirler. Mesela Otman Baba, müritlerinin başına bir felâket geldiğinde, nerede olursa olsun, hemen bilir ve yardıma koşarak onları kurtarırdı. Müritlerinin niyazı vasıtasız olarak kendine ulaşırdı (Ocak, 2005: 150).

Türk kültür yapısının oluşmasında şüphesiz “Şamanizm” önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda araştırma sahamızda tespitini yaptığımız motif örneğini, Türklerin İslam öncesi inanç sistemini oluşturan veya uygulama pratiği olarak kabul gören Şamanizm ile bağdaştırmak yerinde olacaktır.

Ahmet Yaşar Ocak, şamanların kehanet sahibi olmalarıyla ilgili şöyle bir örnekle açıklama yapar:

“İbni Sîna el-İşârât'ta Şamanların gayba ve geleceğe dair haberler verdiklerini kaydettikten sonra şöyle bir yorumda bulunmaktadır: “Bazı kimseler vardır ki, bu hususta (gaipten ve gelecekte haber verme konusunda) hisleri şaşkırtacak ve akıllara durgunluk verecek birtakım işlerden faydalanırlar. Hislerin şaşkınlığa uğradığı ve akla durgunluk geldiği esnada hayal gücü belirli bir noktaya tevcih olunacak olursa, gaybı algılayan kuvvet bu hususta tamamıyla hazırlanmış ve gaybı kabule kabiliyet kazanmış olur. Türkler geleceğe ait malûmat alabilmek için kâhin'lere (Şaman) müracaat ederler. Görüldüğü üzere İbn Sîna'nın bu yorumu gayet açıktır ve eski Türkler'de Şamanların önemli bir fonksiyonlarının açıklamasını yapmaktadır” (Ocak 2005: 152).

Ahmet Yaşar Ocak, “*Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*” adlı eserinde Bektaşî Menakıpnamelerindeki Şamanizm'e dair izlerin varlığını karşılaştırmalı olarak incelerken, Bektaşî Menakıpnamelerindeki bazı motiflerin İslamiyet'le ilgisinin olmadığını, bu motifleri açıklarken Şamanizm'den yardım alınması gerektiğine değinmiştir (Ocak, 2005: 70-75, 141- 183).

Türk kamları (şaman)nın Türk velî tipine benzediğini söyleyebiliriz. Özellikle, gelecekte haber veren, doğa olaylarını etkileyen veya değiştirebilen, felaketleri önleyen veya getirebilen, ateşte yanmayan, hastaları iyileştirebilen, göğe çıkıp uçabilen Türk kamları (şaman)nın(Ocak, 2005: 141) bu özellikleri, günümüze kadar gelen uzun bir süreci kapsamaktadır.

Mukaddes, İnsanüstü ve Gizili Güçler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

Bu motifin alt başlıkları; “Allah’ı görme, Peygamberi açıktan açığa veya rüyada görme, Hızır^ﷺ ve diğer gayb erenleriyle görüşme, şeytanı görme onun kötülüklerine kapılmama, cinlerle temas kurma onların kötülüklerini yok edip hizmetinde kullanma” (Ocak,1984: 88) şeklindedir. Motif, araştırma sahamızda “*Hızır ve diğer gayb erenleriyle görüşme*” ve “*Cinlerle temas kurma onların kötülüklerini yok edip hizmetinde kullanma*” olarak kendini göstermektedir.

Erzincan’ın manevi mimarlarından biri olan Terzibaba’nın bir müridi Hazret’e her fırsatta yalvarmakta ve “*Şeyhim bir gün himmet edin de Hızır Aleyhisselamı gösterin.*” diye ısrar etmektedir. Günlerden bir gün Terzibaba Hazretleri, çarşıda yüksek rütbeli bir subay kıyafetiyle giden Hızır Aleyhisselam’ı görünce müridin kendine olan bağlılığını ölçmek amacıyla imtihan mahiyetinde: “*Bak evladım şu önümüzde giden subayın ensesine bir tokat atıp, şapkasını da bana getirebilir misin?*” der. Müridi bu durum karşısında tereddüt eder ve Subay bir anda kaybolur. Bunun üzerine hazret, o gördüğün zât Hz. Hızır Aleyhisselam’ın ta kendisiydi der (Kara 1994: 55).

Erzincan’da Nakşî tarikatının son dönemlerdeki ikinci büyük kolunun ikinci halkasını temsil eden Şeyh Muhammed Beşir Erzincan-î’nin talebesi Dede Paşa Hazretleri’nin aktardıklarına göre Beşir Efendi’nin, cinlerden dört yüz den fazla müridi vardı ve Hızır aleyhisselam ile her istediği vakit görüşürdü. Kar ve tipili havalarda tebliğe çıktığı köylerde şeytanların dağlara doğru kaçarlardı(Tuygun, 2004: 132).

Biyolojik Mâhiyette Kerâmet Motifleri

Bu motifin içerisinde kerâmet sahibi kişinin; “*ölü bir insanı diriltmesi, kısır yahut yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapması, cinsiyet değiştirmesi, vücut arızalığını giderme ve hastalıkları iyileştirmesi*” (Ocak, 1984: 89) gibi durumlar yer almaktadır. Motif örneği araştırma sahamızda yaygın olarak; kısır yahut yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapma, vücut arızalığını giderme ve hastalıkları iyileştirme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kısır yahut yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapma motifi, il ve çevresinde bulunan ziyaret yerlerinin hemen hemen hepsinde görülmektedir. Bu motife birkaç örnek verecek olursak; Erzincan-Erzurum karayolunun hemen yanında yer alan Yaylacık köyündeki Doğan Dede adlı zatın türbesine yaygın olarak, her türlü tıbbi yardıma rağmen çocuk sahibi olamayan kimseler gitmektedir. Yoğun olarak Alevî-Bektaşî inancına mensup vatandaşların ziyaret ettiği ziyaret yerinde anlatılan bir hadiseye göre bu durumun nedeni türbe duvarında yer alan bir çocuk resmidir. Anlatıya göre, “çocuğu olmayan bir kadın, pazarda Doğan Dede’yi görür ve türbesine gider. Zaman sonra çiftin, bir erkek çocukları olur ve sırtında da bir el izi görülür. Yöre insanı bu el izine Doğan Dede’nin eli diyerek, çocuğun resmini türbenin yanında bulunan duvara koyarlar” (K.K 12).

^{††} Arapça kaynaklarda hadır (hadır, hıdr) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime Türkçe’de Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır. Hadır “yeşil, yeşilliği çok olan yer” manasında ki ahdar ile eş anlamlıdır. Bu mânadan hareketle hadır kelimesinin özel isimden ziyade lakap ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda Hızır’a bu ismin, kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması cennet pınarından içtiği için bastığı her yerin yeşile bürünmesi sebebiyle verildiği kaydedilmektedir. Bkz.(Çelebi,1998: 406).

Vücut arızaları giderme ve hastalıkları iyileştirme^{§§} motifinin, araştırma sahamızdaki en güzel örneği Erzincan merkezine bağlı “Çatalarmut” köyünde türbesi bulunan “Ali Cerrah” dır. Ziyaret yerinin adından da anlaşılacağı üzere Ali Cerrah’ın Cerrah özelliği ön plandadır. Buraya çoğunlukla sinir hastaları, psikolojik sorunları olanlar, konuşamayan çocuklar, akıl hastaları v.b kimseler getirilir. Ziyaret yerinde yapılan uygulamalara bakıldığında ise, gelen hastaların bir müddet uyutulduğu görülmektedir (K.K 13).

Erzincan’ın Merkez Yalnızbağ köyünde “Sancı Ziyareti” olarak bilinen bir ziyaret yeri vardır. Ziyaret yerine kırkı çıkmayan çocuklar götürülmektedir. “*Kırkı çıkmayan çocuk annesi tarafından mezarın etrafında üç kez dolaştırıldıktan sonra mezarın üzerine yine üç kez çocuğu koyarak kaldırır*” (Kara, 1994: 19). Yöre halkı arasında Arap Dede olarak bilinen Sancı Ziyaretine hasta veyahut da konuşamayan çocuklar da götürülmektedir. Anlatıya göre, kişi hasta çocuğunu kucığına alarak hiç konuşmadan niyet ederek caminin arasındaki mezarlıktan yukarı doğru çıkmak zorundadır. Mezarın yanına vardığında duasını eder, mezar toprağından bir miktar alıp konuşamayan çocuğunun ağzına sürer ve tekrar hiç konuşmadan aşağı iner. Böylece çocuğun bir müddet sonra konuşacağına inanılır (KK 14).

Erzincan iline bağlı Tercan ilçesinin 15km. Kuzeybatısına düşen “Gökçe” köyünde etrafı taşlarla çevrili, üstü açık, halk arasında “Kara Yakup” olarak bilinen bir ziyaret yeri vardır. Ziyaret yeri genellikle çocuğu durmayan ve akıl hastası olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bu tür çocukların boynuna ip veya kem bağladıktan sonra, ziyaret yerinde üç defa dolandırılır ve boynunda bağlı olan bağ şöyle denilerek kesilir: “*Huyun, arsızlığın ve hastalığın burada kalsın.*” Bu hareketten sonra, yaramaz çocukların iyi olduğu söylenmektedir (Küçük, 1982: 318).

Erzincan iline bağlı İliç ilçesinin Balkaya köyünde Şeyh Seyyid Hasan El Kirzi Hazretleri’nin türbesi içerisinde yuvarlak bir taş bulunmaktadır. Bu taş tövbe taşı olarak da bilinir. Şeyh Hasan El Kirzi zamanında gayri Müslimlerin Müslüman olması için kullanılırdı. Günümüzde ise bu taş, çeşitli rahatsızlıklardan (sara ve ruh hastalıkları) kurtulmak için kullanılır. Uygulama türbeye yapılan duadan sonra taşa el sürülerek, “*Hastalığın, derdin bu taşta kalsın*” denilerek yapılmaktadır (K.K 15).

Velîliğini Kabul Edenlere Yönelik Kerâmet Motifleri

İnsanlar istek ve arzularını gerçekleştirmek amacıyla kutsal bildikleri varlıklara yaklaşarak, ihtiyaçlarını gidermeye ve kaderlerini değiştirmeye çalışırlar(Köksal, 1987: 227). Bu bağlamda değerlendirildiğinde halk arasında velî, ulu, vb. gibi adlar ile adlandırılan şahıslar, Allah’ın sevgili kulları arasında sayılır ve hatırlarının kırılmayacağı düşüncesi ile ziyaret edilip, çeşitli dilekler istenmektedir.

^{§§} Hastaları iyileştirmeyi Kitab-ı Mukaddes’te de görmek mümkündür. Meselâ Hz. İsa Anadan doğma kör olanları sağlam gibi gördürür, bir cilt hastalığı olan baras illetini iyi ederdi. Eliyle hastaya dokunduğunda iyi olurdu. Eliyle mesh etmek suretiyle hastaları tedavi ettiği için kendisine İsa-i Mesih dendi (Mâide sûresi:110).

Baras: Tedavi edilmesi mümkün olmayan ve vücutta beyaz lekeler meydana getiren bir çeşit hastalıktır. Bkz(Devellioğlu, 2012: 80)

Bu motifin içerisinde kerâmet*** sahibi kişinin; “başkalarını ermişliğine kavuşturması, bereket getirmesi, az yiyecekten çok kişiyi doyurması, başkalarını ikaz edip kötülüğe, tehlikeye düşmekten kurtarma, tehlike veya felâkete mâruz kalanları fiilen kurtarması, ejderha ile savaşım halkı kurtarması(Ocak, 1984: 89) gibi durumlar yer almaktadır. Şüphesiz yapılan ziyaretlerin ilk şartı kalpten inanmaktır. Bu şart yerine getirildikten sonra yapılan bir takım pratikler ile kişinin dileğine nail olacağına inanılır. Araştırma sahasımızda bu motif örneğini tüm ziyaret yerlerinde görmek mümkündür. Zira kişi, bu tür yerlere gönülden inandığı takdirde kerâmet gerçekleşmektedir.

Terzibaba Hazretleri'nin bir müridi Hazret'e bir gün “herkesin mürşidi keramet gösterirmiş, bu keramet nasıl bir şey bende senin kerametini görmek istiyorum.” der. Bu olaydan birkaç gün sonra Terzibaba müridine; “Haydi seninle gezmeye çıkalım, biraz elma al, Fırat'a aşağı yiyerek gidip gelelim” der. Müridi tahminen bir kilo kadar elma alır ve Fırat'a aşağı yiyerek giderler. Yolun kenarında tarlada çalışanlara da Terzibaba elmadan dağıtır. Geri döndüklerinde yine aynı durum devam etmiş. Tekkeye geldiklerinde bir kilo elma olduğu gibi duruyormuş. Aradan bir zaman geçtikten sonra müridi: “Baba Hazretleri vakti zamanın birinde sizden bir keramet göstermenizi istemiştım. Günler geçti bana hiç keramet göstermediniz.” deyince, Hazret, “Yahu geçen gün seninle Fırat'a aşağı gezmeye gittik, bir kilo elma aldık. Yedik, ayrıca yoldan gelip geçenlere, tarlada çalışanlara dağıttık, yine elmaları olduğu gibi geri getirdik. Sen daha bu anlamadınsa ben daha nasıl keramet göstereyim” der(Kara, 1994: 56).

Çayırılı ilçesine bağlı Büyükyayla köyünde türbesi bulunan halk arasında “Boro Dede” olarak bilinen zatın, türbesini yapan ustalar, yapılan harcın yetmeyeceğini düşünmüşler. Ziyaret yerinin epeyi yukarıda bulunması ve şehire gidip çimento alıp gelmek de çokça vakit alacağından ellerinden geldiği kadar harcı idareli kullanmaya çalışırlar. Akşama kadar bu durum böyle devam eder ve nihayet türbenin yapımı bittiğinde harçta biter. Ustalar bu durumu türbede yatan zatın, kerametine bağlarlar (K.K 10).

Velîliğini Kabul Etmeyenlere Yönelik Kerâmet Motifleri

Bu motifin alt başlıkları; “başka bir velîye kerâmet kuvvetiyle üstün gelme, onu kendine tâbi kılma, hasımlarına beddua ederek muhtelif şekillerde cezalandırma, hasımlarına

*** Velînin birtakım olağanüstülükleri olarak adlandırılan keramet velîye, peygamberliğe benzer bir statü kazandırmaktadır. Mucizeler peygamberlere has iken velîler ise keramet gösterirler(Ocak, 1992: 3). Bu noktada keramet ile mucize arasındaki bağlantıya değinmek yerinde olacaktır;

Kerâmet ile Mucize Arasındaki Benzerlikler

Şekil/dış görünüm bakımından keramet ile mucize arasında benzerlik bulunduğu kabul edilir. Ehl-i sünnet âlimlerine göre, tabiat kanunlarına aykırı olması bakımından mucize ile keramet eşittir. Zira her ikisi de âdetin dışındaki hadiselerdir. Tasavvufî kaynaklarda peygamberlerin hissi mucizelerinin bir benzeri velî kullara verileceği ve bunların da peygamberlerin doğruluğunu ispat eden deliller sayılacağı belirtilir Bkz.(Bulut, 2001: 347).

Kerâmet ile Mucize Arasındaki Farklıklar

Mucize, peygamberin nübüvvetle görevlendirilmesinden sonra vuku bulur. Keramette ise böyle bir görevlendirme söz konusu olmayıp velayet makamına ulaştığı var sayılan herkesten zuhur edebileceği kabul edilir. Ayrıca vahyin gelmesiyle birlikte peygamber ismet sıfatı kazanır, fakat velî için böyle bir şeyden söz edilmez Bkz(Bulut, 2001: 347). O halde biz diyebiliriz ki, Velîler, kerametsiz olmaz, velîlerin bir takım kerametler göstermesinde herhangi bir sakınca yoktur.

korku ve dehşet verecek durum ve kılıklarda görünme, elindeki asâ veya değneği ejderha yapıp korku salma, hasımlarına felaket musallat etme” (Ocak, 1984: 90) şeklindedir.

Erzincan’ın manevi mimarlarından biri olan Pir-i Sâmi Hazretleri’nin dergâhı ve kabri şerifi 1930’lu yıllarda dönemin valisi tarafından park yapılmak istenmiştir. Ancak Hazret’in torunları valinin huzuruna çıkarak; “Efendim, burada bizim dedemizin kabri vardır ve bu arazi dedeme aittir. Lütfen niyetinizden vazgeçiniz” derler. Vali ise “Hayır kararımız kesindir. Orası park olacak” der. Bunun üzerine torunlar üzüntü ile valinin yanından ayrılır ve dayılarının yanına giderek, ne yapabileceklerini sorarlar. Cevap olarak da; “Siz rahat olun o mübarek kendini çiğnetmez.” Bu hadiseden bir hafta sonra Erzincan Valisi değişir. Hazretin torunları yeni valinin huzuruna çıkarak dedelerinin yerinin durumunu izah ederler. Yeni vali cevaben; “Siz üzülmeğiniz orayı park yapmayacağım, orası kabristan olsun der (Tuysun, 1997: 25).”

Vaktin birinde Terzibaba Hazretleri, Erzincan’ın Ağtaş Mahallesiine doğru giderken dönemin meşhur âlimlerinden biri, hazreti görüp yanında bulunanlara “İşte uzun tazı geliyor. Boyu uzundur. Her taraftan görür; ben kaçayım beni görmesin!” der. Bunun üzerine o gece adamın iki gözü birden kör olur (Er, 2014: 127).

Üzümlü ilçesinin Dereboğazı mevkiinde Molla Pir’in mezarının bulunduğu yerde birkaç kişi oturup içki içmeye başlarlar. Kısa bir vakit sonra, gökyüzünün tamamen açık olmasına rağmen Kemah tarafından siyah bir bulut hızlıca üzerlerine doğru gelir ve şiddetli bir yağmur yağmaya başlar. Yağan yağmur sonucu büyük bir kaya parçası derenin önünü tıkar. Fazla biriken su nihayet önündeki engeli aşır, önüne kattığı her şeyi götürmeye başlar. İçki içenler de suya karışır kaybolurlar (Kara, 1994: 31).

Sonuç

Erzincan ili ve ilçelerinde tespiti yapılan ziyaret yerlerinde yattıklarına inanılan zatların göze çarpan en belirgin kerameti, öldürücü ve tahrip edici şeylerden etkilenmemesidir. Bu durum en güzel örneği Erzincan ilinin merkezine bağlı Binkoç köyünde türbesi bulunan Acepşir Gazi’dir. Keza Acepşir Gazi’nin başı küffarla savaşırken kopmuş fakat ölmeyip savaşa devam etmiştir. Yine yörede, Süleyman Sırrı olarak bilinen zâtn askerde iken nar gibi yanan fırına atılması akabinde hiçbir şey olmaması bu motife bir diğer örnektir. Araştırma sahasında ilgili motif örneklerini çoğaltmak mümkündür ve bu motif örneklerin benzer birçok örnekleri de Anadolu coğrafyasının dört bir yanında görülebilir.

Araştırma sahamızda incelemesi yapılan motiflere dikkat edilirse, Horasan Erenleri olarak adlandırılan zâtların, halk arasında olağanüstü güçlerle donatılmış doğaüstü varlık olarak algılandığı net bir şekilde görülmektedir. Bu zâtların tarihi şahsiyetleri hakkında anlatılan menkıbelerin benzerlerini Anadolu coğrafyasının her bir köşesinde görmekle birlikte menkıbelerdeki motiflerinin köklerini, en eski Türk inanç sistemi içerisinde arayabiliriz.

Yörede, Horasan Erenleri diye adlandırılan şahsiyetlerin birden fazla özelliklerinin bulunması dikkat çekicidir. Keza bu kişiler yaşadıkları toplum içerisinde bir yandan irşad faaliyetleri gösterirken bir yanda da eren özelliği göstermektedirler. Bundan dolayıdır ki, Anadolu insanı bu tür kimselere ulu, velî, mübarek, şeyh vb. unvanlar yakıştırmıştır. Onlara duyulan bu saygı öldükten sonra da devam etmiş ve beraberinde birtakım uygulama ve pratik getirmiştir.

Şüphesiz ki ziyaret yerleri etrafında görülen bu uygulama pratiklerin merkezinde, kişiye fayda vereceği düşüncesi yatar. Tespit ettiğimiz kadarıyla yörede yapılan ziyaretler sonrasında şifanın gerçekleşmiş olması bu tür ziyaret yerlerinin kabul edilebilirliğini güçlendirmektedir.

Kaynakça

- Aşan, Muhammet Beşir, (1998) Fırat Kenarında Bir Horasan Ereni Şeyh Ahmet Dede. I.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri 13-16 Ağustos 1998 Ankara: Ervak Yayınları, 53-61
- Bayat, Fuzuli, (2004), *Türk Şaman Metinleri (Efsaneler ve Memoratlar)*, Piramit Yayıncılık, Ankara.
- Bayat, Fuzuli, (2006), *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Bulut, H. İbrahim, (2001), Hârikulâde Olması Açısından Keramet ve Mucize İlişkisi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, ss.329-350.
- Çelebi, İlyas, (1998), Hızır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde*(Cilt 17, ss.406-409), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çetin, Osman, (1998), Horasan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (Cilt 18, ss.234-241), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit, (2012), *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, Aydın Kitap evi, Ankara.
- Er, Şaban, (2014), *Erzincanlı Terzibaba Hayyat Muhammed Vehbi Kuddise Sirruh Külliyyatı*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul.
- İbn Fadlan Seyahatnamesi,(2018), çev.(Ramazan Şeşen), Yedi Tepe Yayınları, İstanbul.
- İnan, Abdulkadir, (2017), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kara, Ruhi, (1994), *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Ankara.

- Kozan, Ali, (2012), Sözlü ve Yazılı Tarihe Göre Nevşehir Bölgesinde Horasan Erenleri Olarak Bilinen Şahsiyetler, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S. 61, 313-336
- Köksal, Hasan, (1987), İzmit ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri Kitabı* içerisinde(227-240), Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Küçük, Abdurrahman, (1982), Tercan ve Çevresindeki Adak Yerleri İle İlgili İnançlar, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri C. IV Kitabı* içinde(315-328), *Gelenek-Görenek ve İnançlar*, Milli Folklor Dairesi Yayınları, Ankara.
- Ocak, A. Yaşar, (1984), *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Ocak, A. Yaşar, (1984), *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara
- Ocak, A. Yaşar, (1992), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıpnameler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ocak, A. Yaşar, (2005), *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin, (2014), *Türk Mitolojisi C.I-II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özköse, Kadir,(2003), Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: VII / 1, s. 249-279 Haziran, Sivas.
- Say, Yağmur, (2009), *Türk İslam Tarihinde ve Geleneğinde Seyyid Battal Gazi ve Battalname*, Sistem Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Şükürov, Zaur, (2004), XV. Asır Mutasavvıf Şairlerinden Bahaüddin Erzincani ve Makametü'l- Arifin ve Maarifü's Salikin Adlı Eseri, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tanyu, Hikmet, (1968), *Türklerde Taş İle İlgili İnançlar*, Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Tuygun, Ünal, (1997), *Piri Sami Hazretlerinin Hayatı ve Sohbetleri*, Kervan Yayınları, İstanbul.
- Tuygun, Ünal, (2004), *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, Kervan Yayınları, İstanbul.

Uçkun, Rabia, (2014), Saltukname’de Sarı Saltuk Gazi’ye Atfedilen Kerametler, Türk Dünyası Bilgiler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, 26-28 Mayıs Türk Dünyası Kültür Başkenti, ss131-144, Eskişehir.

Uludağ, Süleyman,(1995), Erenler, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde(Cilt 11, ss.294-295), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yavuz, K., Ayvalı, R., Levent, E., Kara, A., Yılmaz, A., Apak, B., Kılıç, B., Sevim, E., Durgut, M., Oruç, M., Kökçü, S., Taşdemir, Y., Uyan, A., (2004), *Doğu Anadolu(Kuzey-Güney) Evliyalari I*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul.

Sözlü Kaynaklar

K.K 1: Ali Kaya, Erzincan/Ulalar köyü, 49 Yaşında, Okuryazar, Tamirci.

K.K 2: Sevim Yıldız, Erzincan, Otlukbeli/Ördekhacı köyü, 52 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 3: Bekir Tombul, Erzincan/Refahiye, 58 Yaşında, Okuryazar, emekli.

K.K 4: Hüseyin Telli, Erzincan/Kemah, 45 Yaşında, Okuryazar, İlçe Halk Kütüphanesi Müdürü.

K.K 5: Yusuf Özarslan, Erzincan/Merkez, 54 Yaşında, Okuryazar, Kuyumcu.

K.K 6: Nuran Güven, Erzincan/Karakaya köyü, 53 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 7: Hatice Toprak, Erzincan, Üzümlü/Bayırbağ köyü, 70 Yaşında, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

K.K 8: Necla Güllüç, Erzincan/Merkez, 52 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 9: Mustafa Akbaba, Erzincan, Tercan/Çadirkaya, 60 Yaşında, Okuryazar, Kahveci.

K.K 10: Engin Turan, Erzincan, Çayırılı/Büyükayla köyü, 41 Yaşında, Okuryazar, Serbest Meslek.

K.K 11: Halil İbrahim Özdemir, Erzincan/Üzümlü, 62 Yaşında, Okuryazar, Gazeteci Yazar.

K.K 12: Makbule Yıldız, Erzincan, Tercan/Yaylacık köyü, 66 Yaşında Okuryazar değil, Ev Hanımı.

K.K 13: Rıdvan Uçar, Erzincan/Çatalartmut köyü, 42 Yaşında, Okuryazar, Sağlık Memuru.

K.K 14: Ayşe Karaduman, Erzincan/Merkez, 58 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.

K.K 15: Zeki Özger, Erzincan, İliç/Balkaya köyü, 57 Yaşında, Okuryazar, Muhtar.